

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління і права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Випускна робота бакалавра

на тему «Фінансово-економічна безпека домогосподарств в Україні»

Виконав студент 4-го курсу, групи 401-ЕФ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Вертебний І.В.

Керівник: доктор е.н., професор, Онищенко В.О
Рецензент: Начальник Головного управління
Державної казначейської служби України у
Полтавській області, Чепурний О.В.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Вертебний І.В. _____

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі

Вертебний І.В. _____

Полтава, 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	8
1.1. Сутність та складові фінансово-економічної безпеки домогосподарств.....	8
1.2. Класифікація чинників впливу та загроз фінансово-економічній безпеці домогосподарств.....	17
1.3. Фінансова грамотність як основа підвищення економічної активності домогосподарств.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	36
2.1. Доходи населення як основа забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств України.....	36
2.2. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні...45	45
2.3. Аналіз заощаджень домогосподарств як джерела інвестиційного ресурсу економіки України.....	54
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВА.....	68
3.1. Прогнозування фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні.....	68
3.2. Напрями підвищення фінансово-економічної безпеки домогосподарств.....	83
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	98
ДОДАТКИ.....	113

				ВР 401-ЕФ 18086						
	П. І. Б.	Підпис	Дата							
<i>Розроб.</i>	<i>Вертебний І.В.</i>			Фінансово-економічна безпека домогосподарств в Україні						
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко В.О.</i>									
<i>Н. Контр.</i>	<i>Онищенко В.О.</i>									
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>									
				<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">Літ.</td> <td style="width: 33%;">Арк.</td> <td style="width: 33%;">Акрушів</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">125</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">113</td> </tr> </table>	Літ.	Арк.	Акрушів	125	3	113
Літ.	Арк.	Акрушів								
125	3	113								
				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>						

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах фінансово-економічної нестабільності, спричиненої в т. ч. введенням військового стану, зокрема веденням військових дій на території України, наслідками поширення глобальної пандемії COVID-19 та відповідними змінами у всіх сферах діяльності людини, відтак безпекова ситуація на сьогодні є однією з найбільш досліджуваних категорій. Різносторонні та неоднозначні процеси, що відбуваються на всіх рівнях економічної системи – від світового до мікрорівня, суттєвим чином впливають на розвиток економіки в загальному, створюючи серйозні загрози для існування домогосподарств, змушуючи вживати додаткові заходи задля забезпечення їх фінансово-економічної безпеки. Так, наявна на сьогодні ситуація в світі та країні формує додаткові теми досліджень розвитку економічних суб'єктів, їх стійкість до загроз, здатність пристосовуватися до непередбачуваних обставин, їх здатність підтримувати своє функціонування в умовах, що постійно змінюються.

Оскільки, домогосподарства є першоосновою функціонування національної економіки, то варто визначити те, що вони відчують на собі практично весь поточний вплив та нові виклики. Зокрема, покращення добробуту, рівень освіти та безробіття, стійкість до різнопланових загроз, платоспроможність, здатність повноцінно задовольняти зростаючі потреби своїх членів у достойному житті та всебічному розвитку є цілям сталого розвитку та запорукою їх прогресивної динаміки у майбутньому.

Дослідження проблем безпеки функціонування домогосподарств як суб'єктів мікрорівня національної економіки, із врахуванням стану їх добробуту, вже певний час досліджуються вітчизняними науковцями. Серед яких варто зазначити М. М. Біль, Н. А. Василюгу, А. О. Дробязку, Р. В. Іванова, С. В. Іванова, С. В. Онишко, А. Ю. Рамського, Д. В. Хапова та інших.

Поступово серед інших питань у цій сфері відокремилася проблематика фінансової безпеки домогосподарств, над дослідженням якої працювали такі

зарубіжні вчені, як К. Дайнен, Р. Керр, Н. Кіплангер, К. Уеллер, Д. Майкл Колінс, М. Хілгерт, М. Шераден, зокрема серед вітчизняних науковців О.І. Барановський, С.І. Юрій, І.О. Бланк, І.І. Білоус, М. М. Данилюк, Т.О. Кізіма, О. О. Драган, М. С. Зварич, А. С. Полторак, Р. Г. Сніщенко та інші. Зокрема, авторами Т. Г. Мостенська, Р. П. Мудрак, О. В. Піскунова, вивчаються проблеми продовольчої безпеки домашніх господарств. Але, проблематика їх економічної безпеки як синтетичного поняття, що відображає міру їх добробуту, фінансовий стан, потенціал розвитку тощо, на жаль, до сих пір не отримала достатнього відображення у науковій літературі.

Метою роботи є дослідження сутності та змісту фінансово-економічної безпеки домогосподарств, оцінювання її рівня в Україні та пошук ефективних напрямків подальшого покращення стану.

З огляду на сформульовану мету дипломної роботи, досягнення, якої передбачається у послідовному вирішенні таких завдань: з'ясувати сутність та складові фінансово-економічної безпеки домогосподарств; ідентифікувати та класифікувати чинники впливу та загрози на фінансово-економічну безпеку вітчизняних домогосподарств в умовах нестабільної економіки; розглянути поняття «фінансової грамотності» як основу підвищення економічної активності домогосподарств України; проаналізувати динаміку ресурсів і витрат, зокрема виділити структуру доходів домогосподарств; здійснити оцінку рівня безпеки вітчизняних домогосподарств за допомогою запропонованого методичному підходу (інтегральної оцінки) та виявити тенденції її розвитку за період 2010-2021 рр.; дослідити заощадження вітчизняних домогосподарств у розрізі інвестиційного ресурсу економіки України; надати прогнозну оцінку стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні на 2022 рік та виділити подальшу тенденцію розвитку/занепаду у майбутньому 2023 році; визначити основні напрямки задля підвищення фінансово-економічної безпеки домогосподарств.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічна безпека домогосподарств у розрізі структурного елемента національної економічної системи.

Предмет дослідження теоретичні засади, прикладні характеризуючи аспекти та показники забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, різноманітні статистичні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Інтернет-ресурси, результати власних досліджень і розрахунків за темою наукової роботи. При проведенні дослідження, яке базується на системному підході, були використані такі методи, як діалектичний, аналізу і синтезу, методи групування, порівняння, експертного опитування, графічного відображення, економічного й статистичного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів. Формування наукової новизни полягає у тому, що:

- набула подальшого розвитку концепція підвищення фінансової грамотності громадян України, запровадження якої очікувано призведе до підвищення добробуту домогосподарств, зростання індексу людського розвитку України, розвитку фінансових відносин, підвищення фінансової безпеки домогосподарств та, відповідно, держави;

- удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання фінансово-економічної безпеки домогосподарств на основі комплексного врахування їх індикаторів розвитку та ресурсного забезпечення.

Апробація одержаних результатів. Рекомендації щодо підтримання фінансово-економічної безпеки домогосподарств під час використання ними фінансових послуг запроваджено у діяльність відділення АТ «Альфа-Банк» (довідка від 14.02.2022 р.). Теоретичні висновки роботи використовуються в освітньому процесі в університеті (довідка від 10.02.2022 р.). За результатами дослідження було опубліковано статтю (у співавторстві) у науковому фаховому

виданні та взято участь у II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні» (2021 р., м. Херсон). Одна з підтем дипломної роботи висвітлювалася у тезах доповіді на Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану» (2022 р., Полтава).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Сутність та складові фінансово-економічної безпеки домогосподарств

В умовах фінансово-економічної нестабільності в багатьох країнах світу, спричиненої в т. поширенням пандемії COVID-19, карантинними обмеженнями, введенням військового стану, зокрема веденням військових дій на території України та відповідними змінами у процесах господарської діяльності підприємств та звичайному житті громадян необхідно, щоб фінансові системи держав оперативного змінювалися відповідно до зміни умов їх функціонування та сприяли мінімізації можливих негативних загроз завдяки розробленню дієвих напрямів зміцнення фінансово-економічної безпеки домогосподарств і безпеки держави в цілому. Наявна на сьогодні ситуація в світі та країні формує як додаткові можливості для зміцнення стану фінансової безпеки домогосподарств та, відповідно, фінансово-економічної безпеки держави, так і нові загрози, тому виникає необхідність з'ясування наявності зв'язку між показниками фінансово-економічної безпеки домогосподарств та рівнем економічної безпеки України загалом.

Відповідно до Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» № 2058-III [1] : домогосподарство – «це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи» [2].

Особливістю сектору домогосподарств в умовах ринкової економіки є те, що вони є головними споживачами ринкових та неринкових продуктів і послуг, а також власниками факторів виробництва (земля, праця та капітал). Саме населення формує пропозицію робочої сили і попит на матеріальні блага та послуги, за що отримує дохід, одна частина якого споживається, а інша зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції [3, с. 342 -343].

Насамперед, домогосподарство – це відокремлений осередок суспільства, суб'єкт господарсько-економічної діяльності, який має виробничі ресурси, самостійно приймає рішення та прагне максимально задовольнити свої потреби. Простими словами, це людина чи група людей, яка проживає спільно та має загальний бюджет. Варто зазначити, що будь-яка сім'я може бути домогосподарством, але не будь-яке домогосподарство може бути сім'єю, тому що може складатися з однієї людини (поодиноке домогосподарство) або людей, які просто живуть під одним дахом і ведуть спільне господарство (групове домогосподарство).

Домогосподарство як економічний суб'єкт слід розглядати, з одного боку, як відкриту систему, що взаємодіє із зовнішнім макрооточенням, реагує на його зміни під впливом сукупності економічних, соціальних, суспільних факторів, а з іншого – як закриту структуру, що має власні закони, мотиви, закономірності, протиріччя. Втім у будь-якому разі це сукупність осіб, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку джерела фінансування [4, с. 121]. За рекомендаціями ООН домогосподарство визначається як «особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя» [5, с. 161], тобто об'єднаних спільним веденням господарства. Домашні господарства беруть активну участь в економічних відносинах у системі національної економіки України, а саме беруть участь у процесі відтворення робочої сили, виступають ключовим елементом системи перерозподілу і накопичення доходів і є базовим споживачем вироблених благ.

В Україні кількість домогосподарств у 2017 р. складала 14,986 млн., а у 2018 р. – 14,935 млн. З них понад дві третини (67,3%) перебували в містах, а лише 32,6% – у сільській місцевості [6]. Тривалий процес скорочення кількості населення в Україні обумовив також тенденції скорочення числа домогосподарств.

Домогосподарства для задоволення потреб у різноманітних товарах та послугах витрачають отримані грошові доходи, водночас їх витрати відіграють важливу роль в економічному житті держави, забезпечуючи формування та розвиток ринку товарів і послуг, сприяючи активізації бізнесу тощо.

Частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами за витрат на поточні споживчі потреби, нагромаджується та може стати потужним джерелом формування внутрішніх інвестиційних ресурсів держави.

Для активізації фінансових інтересів домогосподарств стає необхідною розбудова ефективного фінансового сектору, здатного обслуговувати сектор домогосподарств і підтримувати їх соціальний та економічний розвиток.

Загалом результат взаємодії домогосподарств з економічними одиницями ринкової системи безпосередньо впливає на їх життєдіяльність, визначаючи процес і механізми формування та використання їх доходів і фінансових ресурсів.

Варто зазначити, що серед великого обсягу досліджень проблематики економічної безпеки у вітчизняному науковому доробку лише декілька публікацій спеціально присвячені економічній безпеці домогосподарств [7; 8; 9]. Науковці більш зосереджуються на аналізі питань їх фінансової безпеки, що, безумовно, можна пояснити вирішальною роллю фінансів у забезпеченні стабільної життєдіяльності ДГ. Крім того, у вітчизняній науці, коли мова йде про домогосподарства, найбільш активно відбуваються дослідження саме різних аспектів їх фінансової діяльності: отримання та витрачання фінансових ресурсів, формування та інвестування заощаджень, фінансових рішень, фінансової поведінки, фінансових стратегій тощо, що логічно завершується аналізом

фінансової безпеки. Втім, у послідовності розгляду економічної безпеки в інституційному аспекті: економічна безпека держави – економічна безпека суб'єктів господарювання – економічна безпека фінансових установ, логічним виглядає доповнення цього ланцюжка саме економічною безпекою домогосподарства та економічною безпекою особи.

Саме такі поняття є предметом дослідження у зарубіжній економічній науці, свідченням чого є чисельні публікації науковців різних країн [10; 11; 12; 13; 14]. Зокрема, американські вчені [15] витоки проблематики економічної безпеки особистості та домогосподарства знаходять у Загальній декларації прав людини, де у статті 25 зазначається: кожен має право на рівень життя, достатній для здоров'я та благополуччя його самого та його сім'ї ..., а також право на безпеку (в українському перекладі – «право на забезпечення». - І.В.) на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості або іншого випадку відсутності засобів до існування за обставин, які не залежать від нього [16]. Питання особистої безпеки згадуються і у статті 3 Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [17].

Важливим теоретичним і практичним питанням є визначення складових фінансово-економічної безпеки ДГ, що уможливило б регулювання цих процесів на макрорівні та оцінювання поточного її стану. Як певний орієнтир, тут, на нашу думку, можна використати матеріали Міжнародної організації праці (МОП), яка у Програмі соціально-економічної безпеки МОП вказала на низку умов, виконання яких може ототожнюватися з відчуттям безпеки [18].

В етимологічному сенсі слово «безпека» походить від грецького «володіти ситуацією». У словнику В. Даля безпека розглядається як «відсутність небезпеки, збереження, надійність» [19, с. 13], у такому ж контексті тлумачиться вона і у словнику С. І. Ожегова. Сучасні тлумачні словники трактують це поняття як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [20, с. 83].

Для обґрунтування сутності фінансово-економічної безпеки домогосподарств, на наш погляд, варто послуговуватися доробком щодо визначення теоретичних основ фінансової безпеки ДГ як однієї з її найвагоміших складових. Так, проблеми зміцнення та гарантування фінансової безпеки України (у т.ч. домогосподарств) у нестандартних умовах розглядали у своїх працях: Б. Андрушків, Н. Кирич, О. Погайдак, Л. Мельник [37], Ю. Воробйов, В. Ворошило, І. Білоус [36], А. Бурковська, Т. Лункіна [35], М. Данилюк [34], О. Драган [33], С. Єлецьких, К. Петрищева [32], С. Юрій, Т. Кізима, М. Зварич [31], В. Койло [30], І. Король [29], Т. Пожуєва [28], Ж. Лі, Л. Л'ю [27], О. Лиса, О. Кухарева [26], Л. Тарангул [25] А. Полторак [24], Н. Сіренко, Н. Прокопенко [23], Ю. Харазішвілі [22], С. Хлайнг, М. Какінака [21] та інші дослідники.

Однак науковці наразі не мають єдиної думки з приводу визначення поняття «фінансова безпека», розглядаючи її з різних точок зору. Наприклад, як вказують Колісник О.Я., Кравчук Н.Я., Мелих О.Ю., термін «фінансова безпека» визначається з позицій ресурсно-функціонального підходу як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань».

З точки зору статички фінансова безпека визначається як такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання.

У контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в

незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами».

Задля з'ясування того, яке місце у фінансовій безпеці займає такий об'єкт захисту як домогосподарства, доцільно надати це у вигляді структурно-логічної схеми елементів фінансової безпеки (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структурні елементи фінансової безпеки, визначені відповідно до об'єкта захисту

Джерело: представлено авторами на основі [38 , с. 52]

Виходячи з вищезазначеного, стає зрозуміло, що домашні господарства є не лише суб'єктом економіки, а й повноправним суб'єктом фінансової системи країни. Домогосподарства підтримують численні й різноманітні фінансові

зв'язки з усіма секторами економіки, тому аналіз фінансового стану й механізму формування й використання ресурсів домогосподарств неможливо здійснювати відокремлено від фінансів інших секторів економіки, особливо від фінансів держави.

Також, слід зазначити, що дослідження наукових здобутків багатьох вчених дозволяє зауважити, що у поняття «фінансово-економічної безпеки домогосподарств» не існує однозначного тлумачення.

Втім, враховуючи наукові підходи, що склалися у вітчизняній науці, і можливості їх використання для подальших досліджень вважаємо за доцільне по відношенню до ДГ використовувати термін «фінансово-економічна безпека», який є певною мірою компромісним, оскільки, ставлячи у центр уваги більш ємне визначення «економічна», водночас акцентує увагу на важливості врахування ролі домогосподарств як учасників фінансових відносин.

Визначаючи сутність фінансово-економічної безпеки (ФЕД) домогосподарств варто зазначити, що у західній літературі розглядаються два пов'язані поняття: економічна незахищеність та економічна безпека (англ. *economic insecurity and economic security*). Під економічною незахищеністю розуміється ризик економічних збитків, а економічна безпека, зазвичай, пов'язана з певними умовами, виконання яких є гарантією добробуту особистості або домогосподарства [39, с. 7-8; 40, с. 2].

Зокрема, Bossert W. та D'Ambrosio C. визначають незахищеність як занепокоєння, викликане можливим впливом несприятливих економічних подій, і очікуванням труднощів відновлення після них [41, с. 1018], тобто акцентується увага на психологічних відчуттях людини у зв'язку з очікуванням загроз. При цьому як загрози ідентифікуються негативні події, що зазначені у Загальній декларації прав людини – втрата роботи, хвороба, смерть одного з членів подружжя, настання старості, – з відповідним зменшенням рівня матеріального забезпечення. Відповідно, як умови, що забезпечують впевненість у майбутньому й гарантію добробуту, зазначається отримання добре оплачуваної

роботи, підвищення кваліфікації, наявність достатніх фінансових ресурсів, щоб придбати власне житло, розпочати власний бізнес тощо й забезпечити високу якість життя після виходу на пенсію. Отже, зазначені поняття характеризуються лише з практичної точки зору.

У вітчизняному науковому доробку можемо знайти лише деякі міркування стосовно складових ФЕБ домогосподарств. Так, О.О. Драган зазначає, що при формуванні системи економічної безпеки домогосподарств потрібно орієнтуватися, насамперед, на ключові сфери – економічну (фінансову) і соціальну [42, с. 176]. Автори монографії «Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення» пропонують визначити такі складові економічної безпеки ДГ: фінансову, інформаційну, інтелектуальну, соціальну, майнову [43, с. 20-21].

Таким чином, узагальнюючі вищенаведені визначення можна зазначити, що фінансово-економічна безпека домогосподарств це їх здатність протидіяти внутрішнім та зовнішніми фінансовим загрозам, зберігаючи при цьому повноцінну життєдіяльність та можливості для сталого розвитку. Саме сталий розвиток передбачає не лише задоволення поточних потреб домогосподарства (їжа, одяг, комунальні витрати тощо), а й можливості розвиватися (отримувати нову освіту, поліпшувати житлові умови, тощо).

Аналізуючи поняття «економічна безпека домогосподарства», Л.М. Твардовська, Ю.В. Півняк, М.В. Чабаненко розглядають його залежно від контексту, в якому воно використовується:

- як стан, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби сім'ї;
- як умови існування, якими оволодіває домогосподарство в процесі самореалізації і які воно здатне контролювати;
- як здатність запобігати виникненню небезпечного стану;
- як перелік заходів, якими домогосподарства в процесі життєдіяльності забезпечують свій захист від небезпечних загроз [44, с. 227].

Складові фінансово-економічної безпеки слід представити у вигляді схеми (див. рис.1.2).

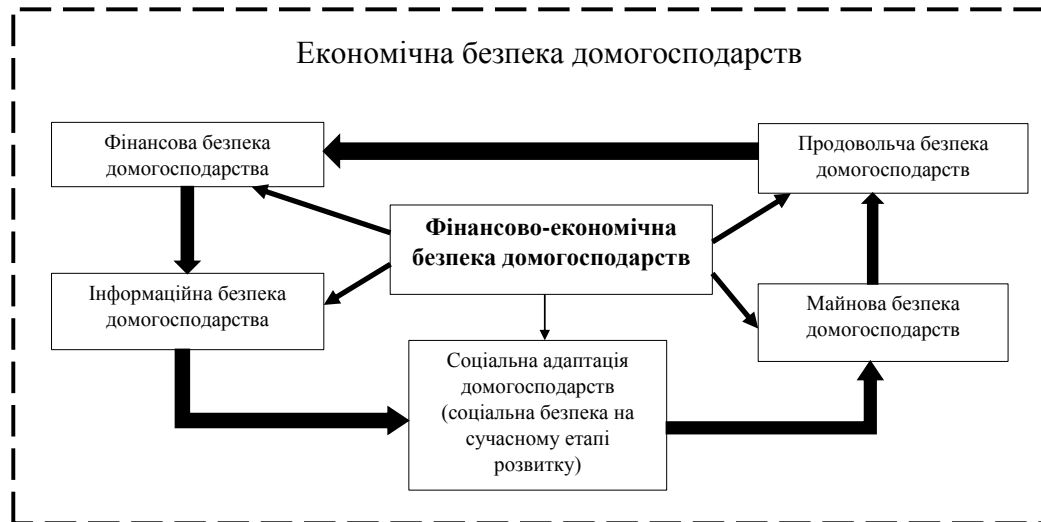

Рис. 1.2. Складові фінансово-економічної безпеки домогосподарств

Джерело: авторська розробка

У цілому погоджуючись із зазначеними науковцями та враховуючи підходи, закладені у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [45], вважаємо, що структурно зміст фінансово-економічної безпеки домогосподарства може бути охарактеризований через такі її складові:

- фінансова безпека, що є найбільш дослідженої і полягає у достатності фінансових ресурсів домогосподарства для його поточного функціонування й розвитку, його фінансової стійкості, можливості створення фінансових резервів на перспективу;
- майнова безпека, яка характеризується наявністю та достатністю майна, що відповідає сучасним уявленням про комфортність життя, насамперед, житла, для нормальної життєдіяльності домогосподарства, а також його захисту від злочинних посягань та знищення внаслідок надзвичайних подій;
- продовольча безпека, що, за визначенням ООН, існує тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім дієтичним

потребам та харчовим перевагам для активного та здорового життя. Продовольча безпека домогосподарств – це застосування цієї концепції на рівні сім'ї, причому саме члени домогосподарств повинні бути в центрі уваги [46, с. 29]. Проблеми продовольчої безпеки ДГ активно досліджуються вітчизняними науковцями [47; 48];

- соціальна адаптація (соціальна безпека), яка полягає у забезпеченні державою гідного і якісного рівня життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяння з боку держави розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни [45];

- інформаційна безпека, яка пов'язана не лише із забезпеченням захисту особистої інформації та доступу до відкритих джерел інформації, а також з підвищенням інформаційної обізнаності членів домогосподарства у правовій, фінансовій та інших сферах, що дозволяє їм приймати своєчасні та обґрунтовані економічні рішення з метою зміцнення добробуту.

Отже, розглянувши нове поняття «фінансово-економічна безпека домогосподарств» слід зауважити, що це невід'ємна частина економічної безпеки домогосподарств, яка відображає захищеність суб'єктів фінансово-економічних відносин, зокрема на рівні домогосподарства та кожного громадянина (члена домогосподарства), оскільки проявляється через захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути будь-які загрози чи пристосуватися до умов зовнішнього середовища, що можуть чинити вплив на нього.

1.2. Класифікація чинників впливу та загроз фінансово-економічній безпеці домогосподарств

Домогосподарства, поряд з іншими суб'єктами, такими як комерційні й некомерційні підприємства та держава, грають надзвичайно важливу роль у функціонуванні економічної системи, хоча залишаються однією з найменш

досліджених економічних одиниць. Вони є постачальниками всіх видів ресурсів суспільного виробництва – капіталу, землі, робочої сили, підприємницького хисту; активними споживачами товарів й послуг, що виробляються, а також здійснюють заощадження, що є інвестиційним джерелом розвитку економіки.

Економічна складова життєдіяльності домогосподарств є досить унікальним видом економічних відносин, в якому об'єднані такі аспекти, як: самоорганізація споживання та виробництва, внутрішньосімейний перерозподіл ресурсів та трудових функцій, участь членів домогосподарств у системі громадського виробництва як найманих працівників або власників бізнесу, участь у відтворенні нових поколінь трудових ресурсів, участь у трансформації територіального розміщення та структури економічного потенціалу країни через включення індивідів у міграційні потоки тощо.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств відбувається внаслідок двох векторів дій.

Перший вектор визначає інститут держави, забезпечуючи захист та гарантію прав і свобод громадян. При цьому держава є суб'єктом реалізації економічної та соціальної політики, які мають створювати умови для підтримання гідного рівня життя населення.

Другий вектор формують самі домашні господарства, які оптимізують свою економічну поведінку, нарощуючи добробут та створюючи умови для розвитку у ситуації ризику та невизначеності зовнішнього середовища.

Найзагальнішими критеріями забезпечення ФЕБ домогосподарств варто вважати гарантування захисту базових цінностей та інтересів, динамічну стійкість до політичних, економічних, інформаційних та інших загроз, суб'єктивну задоволеність якістю життя та впевненість у майбутньому.

Важливими діями задля забезпечення фінансово-економічної безпеки є:

- пошук, обґрунтування, та раціональне використання фінансових ресурсів домогосподарства;

- прогнозування, планування та оцінювання ефективності здійснюваних витрат;
- ефективне управління домашнім бюджетом;
- прийняття оптимальних та раціональних рішень у фінансово-економічних питаннях.

В першу чергу це стосується питань формування стабільних доходів домогосподарств, для більшості яких основою таких доходів є заробітна плата їх працездатних членів. В той же час, саме в період карантинних обмежень спричинених пандемічною кризою та військовою агресією російської федерації рівень доходів багатьох домогосподарств значно знизився. Особливо це стосується домогосподарств, чиї доходи формуються за рахунок приватного підприємництва та малого бізнесу. Це ставить під загрозу не лише безпеку окремих домогосподарств, а й держави в цілому. Саме тому виникає потреба у розробці сучасної ефективної системи індикаторів, за допомогою яких можна оцінити рівень фінансово-економічної безпеки домогосподарства, та інструментів її підтримки в умовах сьогодення.

Для цього необхідно здійснити аналіз середовища, в якому функціонують домогосподарства з метою виявлення потенційних суб'єктів ринку, які можуть нести загрози їх фінансово-економічній безпеці ззовні, які можуть нести різні економічні агенти (рис. 1.3).

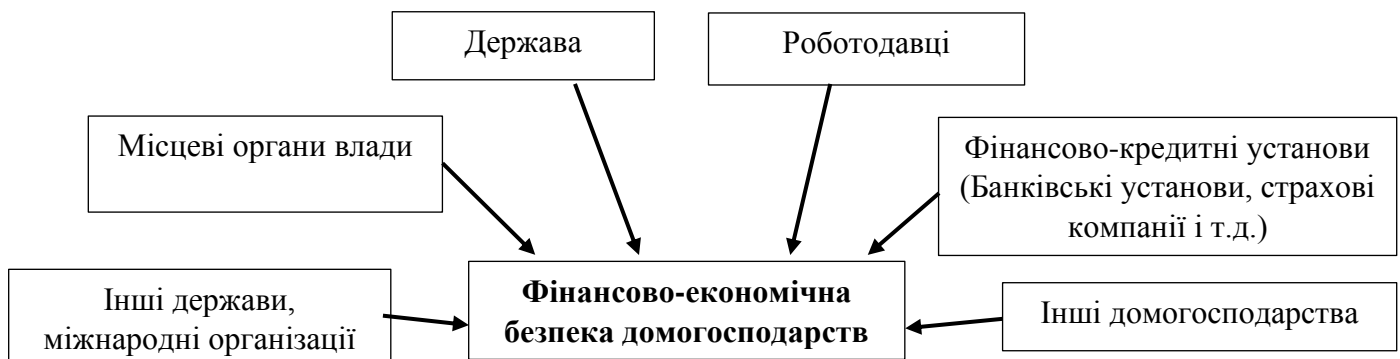

Рис. 1.3. Суб'єкти, які впливають на фінансово-економічну безпеку домогосподарства

*Складено та узагальнено автором на основі [50]

Держава визначає правове поле, в межах якого існує домогосподарство, задає орієнтири його життєдіяльності. Крім цього, держава вступає з домогосподарствами у відносини з приводу перерозподілу доходів (стягуючи податки з громадян і виплачуючи їм трансферти, наприклад, субсидії). До того ж вона реалізує суспільні блага підприємствам і населенню безоплатно або за зниженими цінами [50, с. 57]. Перманентна зміна у складі більшості домогосподарств, а саме відокремлення молодих сімей, розлучення впливають на їх фінансовий стан, а, відповідно, й на фінансово-економічну безпеку.

Домогосподарство є окремим суб'єктом господарювання, в якому рівень життя його членів повністю залежить від доходу, що під впливом певних факторів, одним з яких є роботодавець та його політика оплати праці, може збільшуватись або зменшуватись [49, с. 30]. Слід зазначити, що в сучасних умовах складно знайти домогосподарства, які не користуються послугами сектору фінансово-кредитних установ, а отже, обсяг і якість наданих послуг та придбаних фінансових продуктів впливає на фінансово-економічну безпеку громадян та може призвести до виникнення загроз. Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток домогосподарств продовжує зростати. Поряд із цим достатньо динамічно розвиваються фінансові відносини з міжнародними організаціями за активної участі трудових мігрантів, що також впливає на домогосподарство.

Джерелом загроз є певні негативні чинники й умови існування домогосподарства: це може бути один чинник (умова) або їхня сукупність. Однак джерелом загрози є не негативний чинник, а його дія на можливості реалізації конкретних фінансових інтересів членів домогосподарства і забезпечення їхньої фінансової безпеки. Така негативна дія чинника має ймовірнісний характер, це обов'язковий атрибут будь-якої загрози фінансовій безпеці [49, с. 33].

Чинники, що формують певний рівень фінансово-економічної безпеки домашнього господарства, різноманітні і не можуть бути універсальними для кожного домогосподарства. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на

рівень їхньої безпеки не залежно від його складу чи фінансового стану. Як зазначає О. І. Барановський, «сприйняття безпеки – категорія мінлива, на яку впливають такі чинники, як-от економічна нестабільність, висока злочинність, еволюція психології громадян» [3, с. 336].

Г. Сніщенко пропонує згрупувати чинники впливу на фінанси домашніх господарств у чотири групи: політичні, економічні, соціальні, демографічні. Політичні чинники впливу: зумовлюють потребу в передбачуваності соціально-економічної політики і базових макроекономічних параметрів, формують довіру до державних фінансових інститутів. Економічні чинники впливу: цінова і товарна політика держави зумовлюють потребу в наявності зручних інструментів інвестування. Домашні господарства мають певні особливості формування і використання фінансових ресурсів. Соціальні чинники впливу: освітня політика повинна відповідати потребам росту економічного і промислового потенціалу держави. Попри доволі високий освітній рівень громадян України, рівень повної загальної середньої та професійно-технічної освіти не перевищує 40%. Зовсім не мають освіти понад два мільйони українців. З проблемами освітньої політики держави як чинника соціального впливу на фінансову безпеку домогосподарств тісно пов'язана політика у сфері зайнятості. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки протягом останніх років свідчить про наявність в Україні, поряд із соціально-економічними проблемами, глибокої демографічної кризи. Демографічні чинники на сьогодні мають усе більший вплив на фінансову безпеку домогосподарств і вони напряду пов'язані з освітньою політикою та рівнем безробіття [51, с. 151].

М. Зварич пропонує доповнити зазначений перелік чинниками, що зумовлені технологічними інноваціями та комп'ютеризацією довкілля. До них слід віднести: масове поширення мережі інтернет та збільшення швидкості передачі даних, застосування фінансових технологій у банківській сфері та небанківських фінансових установах; зростання популярності криптовалют та майнінгу [49].

За результатами досліджень складемо таблицю, де згруповано чинники впливу на фінансово-економічну безпеку домашнього господарства за класифікаційними ознаками (див. табл. 1.1). Така класифікація є важливим елементом аналізу фінансово-економічної безпеки домогосподарств, сприяє виявленню загальних закономірностей і особливостей формування, розвитку і функціонування домогосподарств і може бути використана для визначення напрямів побудови механізму забезпечення їх фінансово-економічної безпеки.

Таблиця 1.1

Класифікація чинників впливу на фінансово-економічну безпеку домогосподарств

Критерії групування чинників	Чинники	Зміст чинників
1	2	3
За характером виникнення	суб'єктивні	а) фінансова самостійність; б) психологічні особливості осіб, що входять в домогосподарство; в) спосіб життя, яке веде домогосподарство; г) мотивація і передбачення дій; д) рівень фінансової грамотності.
	об'єктивні	а) зміна умов реалізації трудового потенціалу; б) соціальне середовище, в якому функціонує домогосподарство.
За сферою виникнення	зовнішні	а) економічна ситуація в країні; б) рівень розвитку фінансових інститутів; в) система соціального страхування; г) система пенсійного забезпечення; д) рівень стабільності законодавчої бази
	внутрішні	а) фінансовий потенціал домогосподарства; б) фінансові відносини між членами домогосподарства; в) фінансові цілі та поведінка членів домогосподарства; г) результати фінансової діяльності домогосподарства

Продовження табл. 1.1

1	2	3
За рівнем виникнення	нанорівень	а) фінансово-економічна безпека (ФЕБ) особи
	мікрорівень	а) фінансово-господарська діяльність окремого домогосподарства; б) фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарювання, власником якого є домогосподарство, або де працюють члени домогосподарства
	мезорівень	а) фінансово-економічний стан регіону та галузі в якій функціонує домогосподарство
	макрорівень	а) соціально-економічний розвиток країни
	глобальний рівень (мегарівень)	а) співпраця держави з іншими країнами і міжнародними організаціями
За видами	політичні	а) рівень довіри до влади
	економічні	а) цінова політика держави, б) товарна політика держави в) податково-бюджетна політика держави; г) політика оплати праці
	соціальні	а) соціальна політика держави; б) освітня політика; в) рівень охорони здоров'я; г) система соціального забезпечення; д) розвиненість соціальної структури; е) рівень безробіття є) частка працездатного населення
	демографічні	а) рівень народжуваності; б) рівень смертності
	технологічні	а) інтернет; б) фінансові технології

*Складено на основі [52; 53] та власними напрацюваннями

Підтримуючи вищезазначені наукові точки зору, на основі використання захисного підходу у визначенні безпеки, пропонуємо під фінансово-економічною безпекою домогосподарства розуміти захищеність його економічних інтересів, що визначаються потребами його членів у гідному житті та всебічному розвитку, від зовнішніх загроз та внутрішніх дестабілізуючих чинників. При цьому зовнішніми загрозами виступають політичні, соціально-економічні, правові, природні та інші явища й процеси, що негативно впливають

на фінансово-економічний стан домогосподарства, зменшуючи надходження фінансових ресурсів та/або збільшуючи їх витрати, провокуючи втрату майна, погіршуючи інші матеріальні умови функціонування. Внутрішніми чинниками є зміни у складі домогосподарства (як внаслідок смерті його членів, особливо годувальника, так і внаслідок народження дітей), погіршення здоров'я його членів, зміни їх соціального статусу (вихід на пенсію, втрата роботи) та ін. Крім того, внутрішніми загрозами виступають необґрунтовані рішення членів домогосподарства щодо розпорядження ресурсами, ухвалені внаслідок психологічних чинників, некомпетентності або браку необхідної інформації.

Зміст фінансово-економічної безпеки домогосподарства можна трактувати як процес й як результат. Як процес, вона передбачає попередження загроз та мінімізацію наслідків їх реалізації за допомогою взаємопов'язаних чинників та умов життєдіяльності, а також свідомих рішень. Як результат, вона характеризує якісний стан системи соціально-економічних відносин, що забезпечують стійкий та безпечний розвиток домогосподарств та їх членів.

У сьогоденні невизначених умов фінансова небезпека, загрози фінансово-економічному стану домогосподарства створюють умови нестабільності та перешкоджають задоволенню основних інтересів домогосподарств. Ідентифікація загроз дозволить домогосподарству спланувати заздалегідь свою фінансово-економічну діяльність і попередити негативні наслідки.

В сучасному світі існує велика кількість загроз, зокрема цей термін має цілу низку значень. Зокрема, як вважає М. Єрмошенко загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників та умов [54, с. 36]. Детальніше описує загрозу М. Зубок, стверджуючи, що під загрозою діяльності суб'єкта можна розуміти потенційні чи реальні дії певних осіб (юридичних чи фізичних), здатні нанести конкретному суб'єктові матеріальної або моральної шкоди [55, с. 18]. О. Ареф'єва і Т. Кузьменко переконують, що загроза – це сукупність умов, процесів, факторів, які

перешкоджають реалізації національних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності [56, с. 51].

Доцільно, також погодитися з точкою зору Берляк Г.В., який зазначає, що «Загрози економічній безпеці – це дія дестабілізуючих природних факторів і/або суб'єктивних, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів та норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати...» [57].

Отже, зазначимо, що загроза – це наявне і потенційно можливе явище і чинник, що створює суттєву небезпеку фінансовим інтересам домашнього господарства.

Найсуттєвішими загрозами фінансово-економічній безпеці громадян і держави в цілому є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, падіння реальних доходів населення і зuboжіння, посилення диференціації доходів та майнового розшарування суспільства тощо.

Пандемічна криза, що охопила світ в останні роки та початок війни на території України все це вплинуло на всі рівні економічного устрою, включаючи сектор особистих фінансів. Значне скорочення ділової активності спричиненої карантинними обмеженнями та загостренням стану, зокрема бомбардуванням ряду українських міст в першу чергу вдарило по можливостям малого та середнього бізнесу, більшість виробничого та кадрового потенціалу якого формується саме за рахунок ресурсів домогосподарств. Ці та інші фактори, що спровоковані сьогоднішнім викликали появу нових ризиків та загроз фінансово-економічній безпеці домогосподарств.

Майже всі вчені сходяться на думці, що загрози – це:

- події, зміни або дії, тобто загрозам притаманна динаміка;
- вони спричиняють шкоду або порушення нормального функціонування підприємства і є причиною збитків та втрат;

– загрози виникають під дією певних чинників (зовнішніх і внутрішніх), тому потребують комплексу заходів з боку підприємства для їх нейтралізації та усунення [58, с. 190].

Оскільки, поділ загроз за сферою виникнення поділяється на зовнішні і внутрішні та є найбільш поширеним, його підтверджують і розглядають усі науковці, то доцільно його відобразити на рис. 1.4. (див. рис. 1.4).

Рис. 1.4. Класифікація загроз фінансово-економічній безпеці домогосподарств

*Складено автором на основі [49] та власних напрацювань

Внутрішні загрози спричиняються навмисними або випадковими діями учасників домашнього господарства, які призводять до незадовільного фінансового та економічного стану. На деякі з них члени домогосподарства не в змозі впливати, однак можуть їх спрогнозувати і зменшити дію негативних факторів, що вже відбулися. Зовнішні загрози, в свою чергу виникають за межами домогосподарства, в основному пов'язані з умовами навколишнього середовища, в якому воно функціонує.

Отже, розглянувши класифікацію чинників впливу та загроз фінансово-економічній безпеці домогосподарств, зазначимо що, задля забезпечення більш ефективного управління фінансовими ресурсами домашнього господарства зсередини та вдосконалення системи захисту домогосподарства на загальнодержавному рівні є головною метою ліквідації загроз або принаймні зменшення негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників які виникають безпосередньо в середовищі в якому функціонує домогосподарство.

1.3. Фінансова грамотність як основа підвищення економічної активності домогосподарств

Фінансова грамотність – це сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці. Фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [59, с. 100].

Так, знання основних понять фінансової грамотності надає змогу громадянам (членам домогосподарства) уникнути великої кількості помилок, наприклад при складанні сімейного бюджету, та повисить рівень обізнаності

населення (кожної особистості) та допоможе вирішити ті чи інші задачі у цілій низці фінансово-економічних питань.

На сьогоднішній день вітчизняні домогосподарства, зокрема їх учасників, тобто громадян нашої країни, не можна назвати фінансово обізнаними, оскільки питання про правильне інвестування коштів чи планування надходжень/витрачання на довгострокову перспективу, майже не торкалися в епоху коли зростали наші батьки. Тому як свідчення цього є те, що гроші й на разі зберігаються в гаманця чи, якщо виплати заробітної плати відбуваються на банківську картку, залишаються на банківській картці, а такі шляхи як примноження свого капіталу за допомогою депозитів чи взагалі інвестування (купівля-продаж акції, облігацій) до сих пір залишаються дивними та невідомими для більшості громадян нашої країни.

Саме тому вони не звикли примножувати свій капітал, а численні обвали і кризи тільки зміцнили недовіру до банків. Українці не користуються різними фінансовими послугами. І не тому, що такої потреби немає, просто не розуміють, як усе це працює, і навіть не здогадуються про них.

В Україні такі установи, як освітні заклади, громадські організації, Міністерство освіти і науки України, Національний банк України, центри зайнятості та батьки, займаються фінансовою освітою громадян. Проте, рівень довіри населення України до вітчизняного фінансового сектору є вкрай низьким, відбувається система зміна інформаційного контенту щодо фінансових продуктів та інструментів, а системна криза в країні у більшості негативно позначається саме на добробуті домогосподарств.

Відтак, Національний банк щорічно організовує низку заходів по різних містах України, присвячених підвищенню фінансової обізнаності населення і, зокрема, молоді. Остання подія проходила у березні 2021 року у рамках Global Money Week (Всесвітній тиждень грошей) — щорічної міжнародної інформаційної кампанії, що включає заходи на фінансову тематику для дітей та молоді. У межах фестивалю проходились онлайн інтерактивні заняття, тренінги,

Kahoot!-вечірки для школярів і студентів університетів. Тематика подій була присвячена фінансовій грамотності і більша частина питань торкалась функціонування банківської сфери [60].

Довіра до фінансового ринку, фінансових послуг впродовж кількох поколінь втрачалася і наразі немає позитивної динаміки з приводу цього питання. Основні причини цього наступні:

- у післявоєнні роки дискредитоване придбання населенням облігацій внутрішнього державного займу на сотні мільярдів рублів, зовсім обезцінених через декілька десятиліть на момент їх погашення;

- грошова реформа 1961 року та обмін банкнот номіналом сто рублів призвели до чергових втрат заощаджень населення в державних банках та особливо тих, які зберігалися в домашніх умовах;

- втрата населенням України більше 131,96 млрд. руб. в Ощадбанку СРСР (за тодішнім курсом 1 дол. США дорівнював 64 копійки) у зв'язку з розпадом СРСР [61, с. 26];

- втрати населення в новітній період, з набуттям Україною незалежності (економічних криз 1998 р., 2008 р. і 2014 р. та у зв'язку з так званім «банкопадом»);

- втрата населенням коштів внаслідок фінансових пірамід та коштів, інвестованих будівельним компаніям у будівництво нового житла.

Однак, при дослідженні персональних фінансів необхідно підкреслити взаємозв'язок між індивідами та фінансовими інституціями, які могли б допомогти правильно управляти персональними фінансами. У наш час світові фінансові інституції пропонують споживачам фінансових продуктів безліч можливостей, водночас підвищується рівень невизначеності, що збільшує важливість довіри у таких відносинах.

За даними Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова, наприкінці 2020 року рівень довіри до Національного банку України, а також до інших комерційних банків не був високим (див. рис. 1.5).

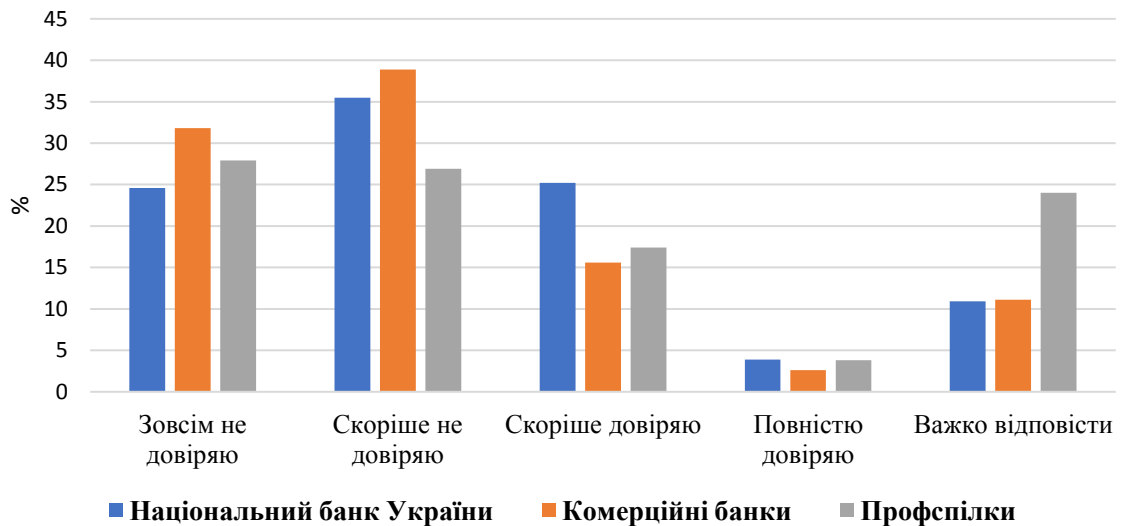

Рис. 1.5. Результати дослідження довіри серед українців у 2021 році

*Складено автором на основі даних [69]

При розгляді рівня довіри до фінансових інститутів в Україні, можемо відстежити негативну динаміку, яка засвідчує про недостатність рівня фінансової обізнаності громадянами, а і відповідно вітчизняними домогосподарствами.

Важливо зазначити, що рівень довіри залежить від вікової категорії. Наприклад, звички «міленіалів» у фінансовому світі активно вивчаються. Згідно з останнім опитуванням, проведеним Blockchain Capital, 30% людей у віці від 18 до 34 років, швидше за все, вкладуть 1000 доларів у біткойни, а не у державні облігації або акції. У цьому ж дослідженні також зазначається, що 42% «міленіалів» знайомі з біткойнами, порівняно з 15% серед людей старших за 65 років.

Так, за проведеним дослідженням проекту USAID «Трансформація фінансового сектору», який виконується компанією DAI Global LLC було зазначено, що найнижчий індекс фінансової грамотності зафіксовано у віковій групі старше 60 років (11,6 балів). Проте, обізнаність з фінансових питань осіб старше 60 років в Україні є вищою, ніж в таких країнах, як Італія, Грузія, Північна Македонія, Чорногорія, Румунія, Мальта, Перу і Колумбія. Молодь у

віці 18-29 років в Україні у 2021 р. отримала бал з фінансової грамотності 12 балів і таким чином найбільш проблемною вікова категорія – 18-19 років, і відповідно, молодь молодшого віку [62]. Особливий фокус – учні закладів спеціальної технічної освіти, а також робота з особами старшими за 60 років, які мають не тільки низький рівень фінансової грамотності, але й залишаються осторонь фінансової системи через низький рівень фінансової інклюзії [62, с. 63].

Україну, як засвідчує Гаврилко Т.О., за рівнем фінансової грамотності дорослих випереджує навіть одна з найбідніших африканських країн – Зімбабве, де показник фінансової грамотності становить 41%; водночас Україна займає кращу позицію порівняно з такими країнами, як Італія (37%), Росія (38%), Туреччина (24%). Світовими лідерами за рівнем грамотності є Норвегія, Данія і Швеція – 71% дорослого населення фінансово грамотні. Інші країни за рівнем фінансової грамотності розташувалися так: Ізраїль (68%), Канада (68%), Великобританія (67%), Нідерланди (66%), Німеччина (66%), Австралія (64%), Фінляндія (63%). Останні позиції в рейтингу займають Афганістан (14%), Албанія (14%) та Ємен (13%) [63, с. 49].

Через посилення фінансової грамотності фінансові інститути намагаються підвищити довіру населення до себе і, як наслідок, збільшити користування фінансовими продуктами. У звіті результатів дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні», яке проходило у 2019 році у рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» зазначено: «Сприятливе середовище для фінансового сектору будь-якої країни здебільшого ґрунтується на двох головних компонентах: 1) достатність законодавчої, регуляторної та наглядової бази фінансових ринків і 2) рівень довіри населення до фінансових установ та ринкової практики» [64, с. 3].

Навчання фінансовій грамотності та адекватне нормативне забезпечення прав споживачів є ключовими елементами посилення спроможності споживачів фінансових послуг. Спираючись на результати цього загальнонаціонального дослідження, Україні потрібно зосередити увагу на грамотності споживачів та

захисті їх прав як на інструментарій підтримки та подальшого розвитку ринків фінансових послуг [65, с. 17].

Як зазначають автори статті Чечетова Н.Ф. та інші, що підвищення фінансової грамотності – це система освітніх та просвітницьких заходів, цілями якої є формування навичок управління особистими фінансами в повсякденному житті різних категорій населення. Ця робота має здійснюватися з врахуванням віку слухачів (молодь, громадяни працездатного віку, пенсіонери), рівня освіти, місця проживання (сільська місцевість та міста) тощо. Ймовірно, робота по підвищенню рівня фінансової грамотності населення може відбуватися як у форматах коротких курсів для певної категорії громадян так і у формі певного курсу економічної освіти в закладах освіти I – IV рівня акредитації. Рішення організаційно-методичних питань з підготовки консультантів-методистів та проведення курсів фінансової грамотності слід було б покласти на регіональні консультаційно-методичні центри з підвищення фінансової грамотності дорослого населення. Перспективним же напрямком запровадження фінансової грамотності було б створення кластерних форм, які включають бізнес, банки, освітні установи різних рівнів, які реалізовуватимуть програмно-цільові методи навчання. Відповідно реалізація державної стратегії підвищення фінансової грамотності населення може бути заснована на приватно державницьких партнерських відносинах [66].

Основна ж тематика проведення таких курсів та програм має включати теми щодо: планування особистого бюджету, оподаткування, взаємовідносини з банками та іншими фінансовими установами, страхування та пенсійного накопичення, різних напрямів інвестування тощо. Доцільним було б запрошувати для проведення окремих лекцій практикуючих фахівців, експертів з банків, пенсійного фонду, страхових компаній тощо. Це дозволило б слухачам отримати компетентні відповіді на наболілі питання. Зауважимо, що в багатьох країнах світу програми та проекти з підвищення фінансової

грамотності населення покликані сприяти формуванню національної філософії «опори на власні сили»[66].

Наслідки COVID-19, вторгнення на територію України та ведення бойових дій дестабілізують значну частину світової економіки, наслідки неадекватної фінансової освіти оголюють лінії розлому суспільства, не готового до подолання серйозних фінансових проблем. У цей період невизначеності критично важливо мати можливість продумати та обачно приймати фінансові рішення для свого власного майбутнього та своєї сім'ї. На жаль, численні дослідження та опитування лише підтверджують глобальне незрозуміння необхідності фінансової грамотності, незважаючи на взаємозв'язок цієї освіти та свого власного благополуччя. Половина респондентів має недостатні знання для проходження тестування з фінансових питань, які необхідні для розуміння базових економічних систем.

Так, з проблемою підвищення фінансової грамотності населення тісно пов'язане питання нестачі кваліфікованих кадрів, прикладом цього є, те що у західних країнах для того щоб розібратися у власних фінансових справах (питаннях) людині допомагають спеціально підготовлені фінансові аналітики (консультанти), які надають кваліфіковані поради стосовно ефективного управління особистими фінансами громадян. На противагу в Україні, на жаль, спеціальні фінансові служби, які б консультували домогосподарство з питань ефективного ведення їхніх фінансових справ, в сучасних умовах не набули належного розвитку.

Також, на разі проведення інформаційно-освітньої роботи серед населення стосовно роз'яснення переваг та ймовірних ризиків при використанні тих чи інших фінансових інструментів є особливо актуальним в сучасних умовах. З цією метою доцільним бачать експерти створення спеціалізованого інформаційного ресурсу для нефахових інвесторів в Інтернеті; відкриття короткострокових курсів для населення з активним залученням професійних учасників ринку до фінансування таких освітніх

проектів при одночасному збереженні жорсткого державного контролю за об'єктивністю та незалежністю підготовлюваних програм, здійснюваних оцінок та рекомендацій; створення відповідної соціальної реклами; викладання основ особистих фінансів у шкільних освітніх програмах та у вищих закладах тощо [67, с. 145].

У контексті зазначеного доцільним буде за необхідне реалізувати наступну концепцію розвитку фінансової грамотності в Україні (рис. 1.6)

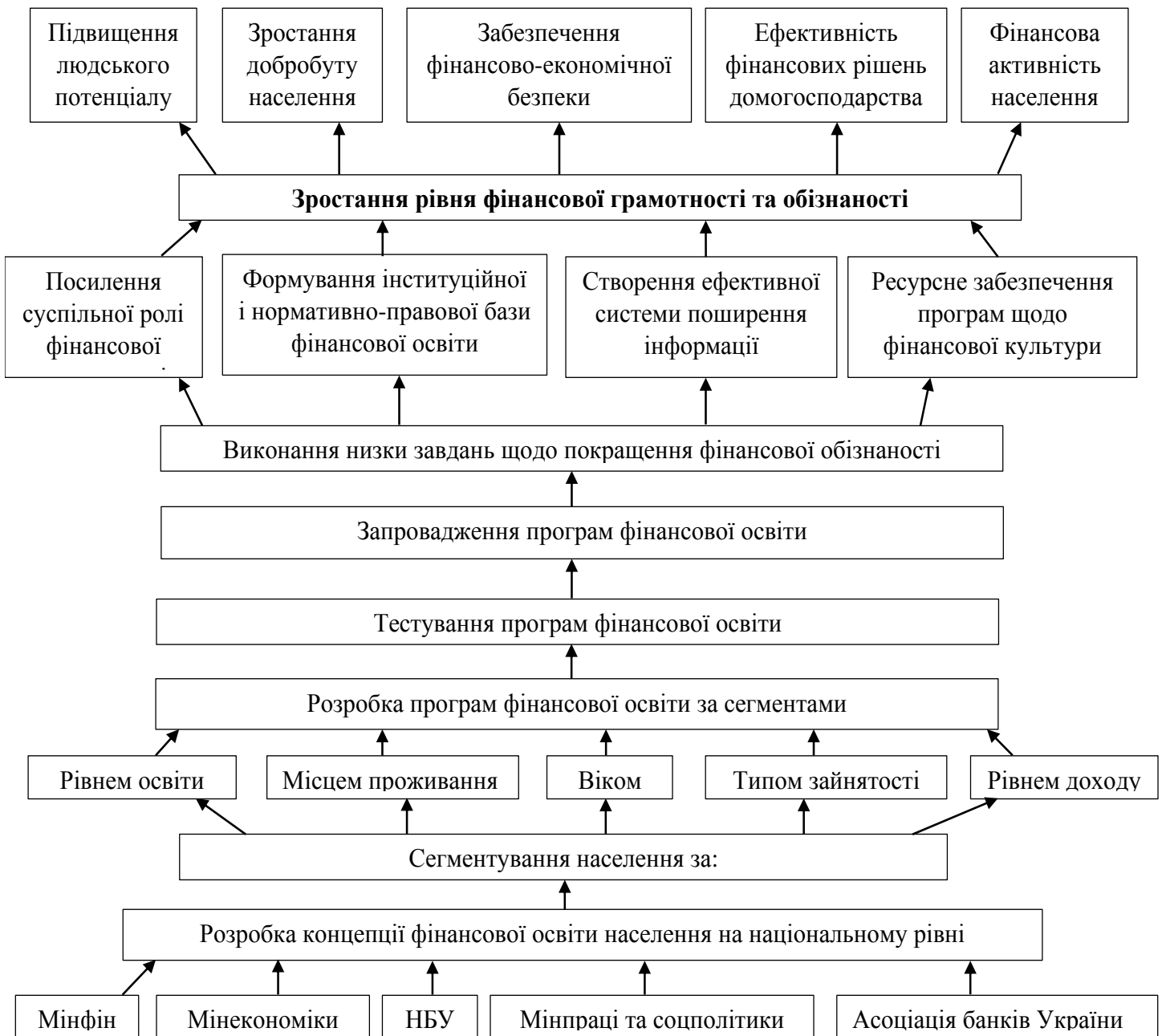

Рис. 1.6. Концепція розвитку фінансової грамотності в Україні

*Складено та узагальнено автором на основі [68, с.174]

Як бачимо фінансова грамотність є важливим елементом комплексу політичних заходів фінансової стабільності і справедливо розглядається поряд із ринковим регулюванням, наглядом та захистом прав споживачів фінансових послуг. Освіта в цій галузі може сприяти глобальному економічному зростанню та сталому розвитку шляхом покращення доступу до фінансових послуг та підвищення добробуту всього населення, відповідно і домогосподарств країни. Також підвищення рівня фінансової грамотності в усьому світі може допомогти подолати соціально-економічні розриви та нерівності між країнами та, зокрема в середині самої країни, таким чином це призведе до створення більш всебічного суспільства для всіх в цілому. Політика у сфері фінансової освіти має досягатися шляхом підвищення стійкості споживачів до значних фінансових потрясінь.

Як висновок до рис. 1.6. зазначимо, що на разі є вкрай важливим, щоб державні та приватні установи стимулювали один одного задля покращення здійснювання програми, з сприяння до ефективного розвитку фінансових можливостей та використовували заходи, спрямовані на зміну поведінки суспільства. Необхідним є, також, звернути особливу увагу на той факт, що потрібна координація з боку фахівців – оскільки складність та різноманітність продуктів та послуг забезпечує дезорієнтацію та відстороненість з боку населення, що й спричиняє, багато в чому низькі показники фінансової освіченості з боку респондентів.

Отже, виходячи з вище зазначеного фінансова грамотність населення є однією з рушійних сил, які сприяють росту економіки, так чим більше населення буде задіяне на фінансовому ринку, тим більше буде виникати передумов для підвищення рівня ефективності фінансової системи. В свою чергу, задля збільшення рівня залучення різних сегментів до користування фінансовими послугами необхідне впровадження комплексних заходів щодо забезпечення фінансової обізнаності з урахуванням особливостей кожної складової верстви населення. Оскільки, проблема фінансової грамотності стосується державної економіки, то й вирішуватися вона повинна насамперед на державному рівні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ДЖЕРЕЛА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Доходи населення як основа забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств України

Стан домогосподарств є показником, який характеризує державу в цілому, її політику (соціальну, податкову, бюджетну, освітню), впроваджені заходи, прийняті рішення, рівень гарантування безпеки, ефективність запроваджених систем та їх механізмів дії (пенсійна, медична, судова), реформ тощо.

Аналізуючи формування доходів вітчизняних домогосподарств за 2010–2021 рр. дозволяє виділити основні тренди розвитку домогосподарств та формування їхніх фінансових ресурсів. Так, на підставі інформації Державної служби статистики України щодо обсягу, динаміки та структури домогосподарств доцільним буде відобразити динаміку зміни кількості домогосподарств в Україні (див. рис. 2.1.).

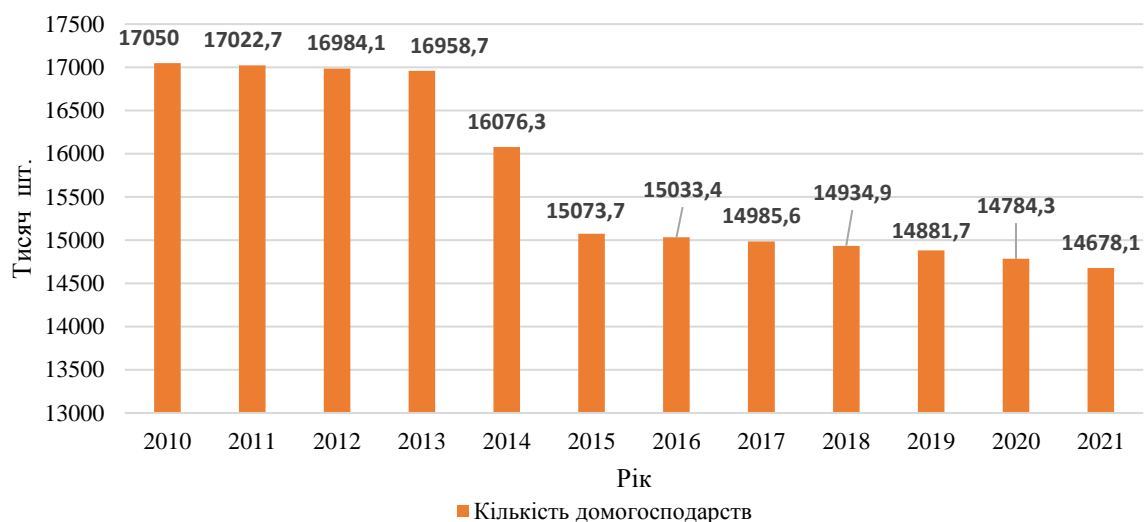

Рис. 2.1. Динаміка зміни кількості домогосподарств в Україні у період з 2010-2020 рр.

*Складено автором на основі [70]

Проаналізувавши статистичну інформацію, продемонстровану на рис. 2.1, виявлено, що кількість домогосподарств України протягом аналізованого періоду (2010-2021 рр.) зменшилася. Так, станом на 2021 р. показник засвідчує негативну динаміку спаду так, для порівняння з базовим значенням за 2010 р. на 2371,9 тис., тобто на 13,91 %.

В свою чергу визначаючи середній розмір домогосподарства у 2010-2021 рр. знаходиться у межах 2,58-2,59 осіб, а середній розмір домогосподарства у розрахунку на умовах дорослих – в межах 2,10-2,12 осіб, але простежується негативна динаміка до зменшення, що є негативно характеризує стан вітчизняних домогосподарств.

Доцільно розглянути розподіл домогосподарств у 2021 р. за місцем їх проживання (див. рис. 2.2). Дослідивши розподіл домашніх господарств України за місцем проживання у 2020 р., представлений на рис. 2.2, необхідно виділити, що більшість з них проживають у містах – 9944 тис. (67,75 %), а саме: у великих – 39,61 %, малих – 28,14 %, а у сільській місцевості – 32,25 %.

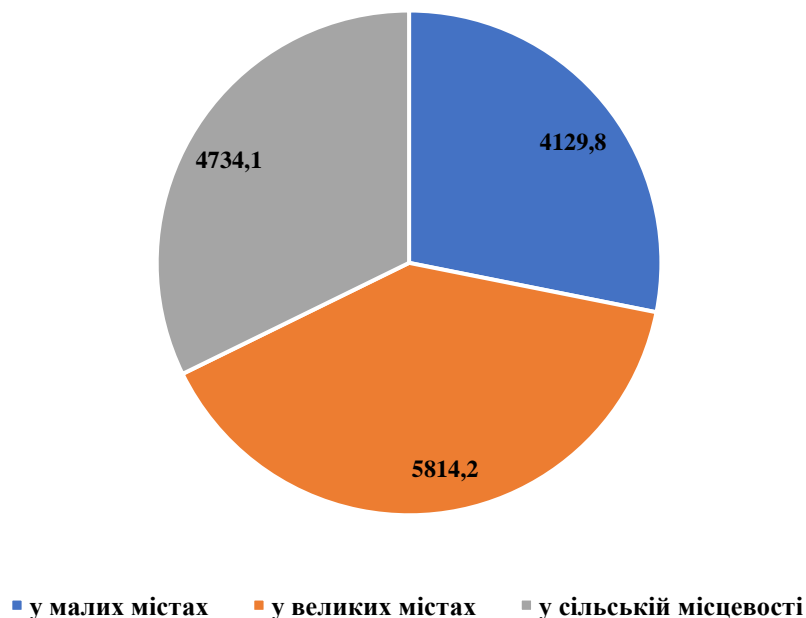

Рис. 2.2. Розподіл домогосподарств України за місцем проживання у 2021 р., тис. осіб

*Складено автором на основі [71, с. 9]

Загострення демографічної ситуації в Україні знайшло прояв у спадній тенденції щодо кількості домашніх господарств та зменшення осіб, що входять до їх складу.

Фінансово-економічна безпека домогосподарств України тісно пов'язана з економічним добробутом населення. Своєю чергою добробут та якість життя домогосподарств визначаються наявними в них ресурсами (заробітна плата, доходи від діяльності, стипендії, пенсії, соціальні допомоги, грошова допомога від родичів чи інших осіб, пільги, субсидії та інші надходження), якими вони можуть вільно розпоряджатися, та витратами, які необхідні для забезпечення відповідного рівня умов життя населення [2]. Варто розглянути динаміку сукупних ресурсів, витрат та заощаджень у періоді 2010-2021 рр. (див. рис. 2.3).

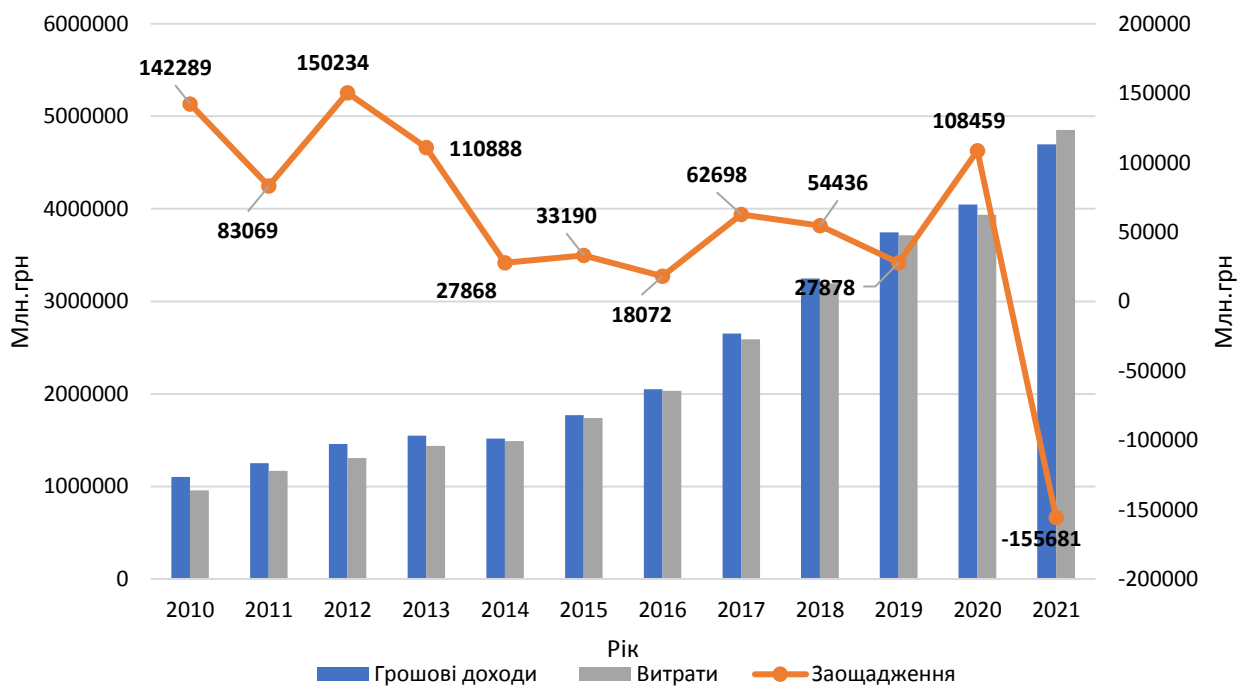

Рис. 2.3. Динаміка сукупних ресурсів, витрат та заощаджень у періоді 2010-2021 рр., млн. грн

*Складено автором на основі [72]

Як відомо, фінансова поведінка домашніх господарств як суб'єктів економіки формується під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. В умовах кризової ситуації різко знизилась темпи приросту заощаджень, доходів і витрат на забезпечення життєдіяльності осіб, що входять до складу домогосподарств (рис. 2.4).

Оскільки, одними з ключових характеристик матеріального становища домогосподарств, що безпосередньо впливають на їх фінансово-економічну безпеку, є доходи та витрати, тому слід досить детально дослідити основні тенденції та структурні зрушення саме цих елементів матеріального добробуту.

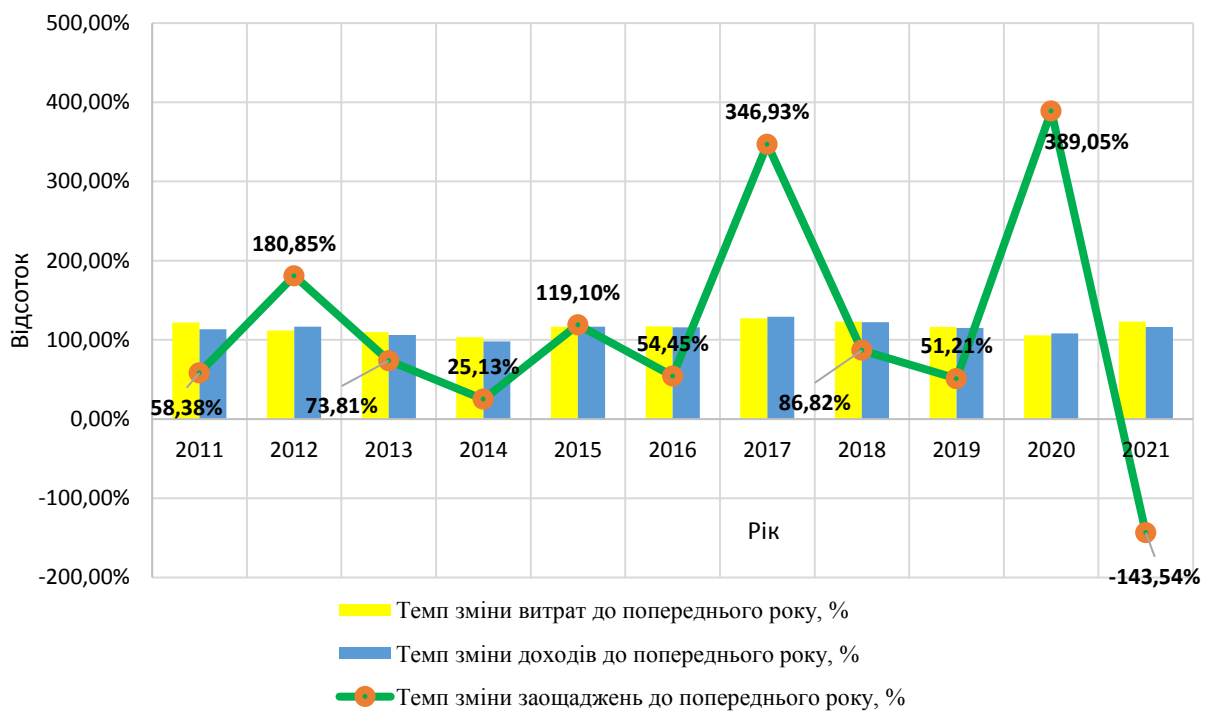

Рис. 2.4. Динаміка ресурсів і витрат домогосподарств в Україні у періоді 2010-2021 роках, %

*Складено автором на основі [72]

Достатньо зауважити, що величина заощаджень домашніх господарств у 2021 р. складала -155681 млн. грн., як бачимо домогосподарства не заощаджували кошти про, що свідчить від'ємне значення за цим показником. Спостерігається стійка залежність темпів їх зміни від макроекономічних

чинників, зокрема, загальної економічної та політичної стабільності в державі (див. рис. 2.4).

З огляду на всю ситуацію, визначимо, що фінансові результати домогосподарств України за період аналізу (2010-2021 рр.), слід відзначити не тільки високі темпи зростання доходів, але темпи зростання заощаджень мають, на жаль, негативну спадну динаміку. Особливо, важливим є зазначити, що у 2017 році спостерігається так званий «скачок» що був спровокований наслідками «очищення» банківського сектора, як його називали у НБУ, яке завершилося націоналізацією «ПриватБанку» наприкінці 2016 року, та знайшло відгук у 2017 році відповідно.

Після чого на протязі 2018-2021 рр. спостерігається спадна динаміка темпу зростання у заощадженнях домогосподарств.

Ключовим фактором, що визначає рівень фінансово-економічної безпеки домогосподарств є наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів, які є необхідними не тільки для задоволення життєвих потреб, але й для господарювання, інвестиційної та підприємницької діяльності. Фінансові ресурси домашніх господарств є складовою ресурсного потенціалу. Фінансові кошти, що у розпорядженні домогосподарств, можуть розглядатися як резерв нарощування обсягів інвестування як на державному, так і на регіональному рівнях. Активізація процесів залучення фінансових коштів домогосподарств в економічний оборот сприятиме зміцненню фінансово-економічної безпеки держави та окремих регіонів та сприятиме забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку.

Частину невикористаних (відкладених на майбутнє) доходів домашніх господарств важливо розглядати з двох позицій. По-перше, це потенційний фінансовий ресурс домашніх господарств, спрямований на зростання їх благоустрою, підвищеного задоволення матеріальних і нематеріальних потреб. А по-друге, вони є потенційним ресурсом суспільства, який може бути спрямованим на забезпечення зростання національної економіки [73, с. 115].

Рис. 2.5. Динаміка сукупних ресурсів та витрат домогосподарств у середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство в Україні

*Складено автором на основі [74;75;76;77; 118]

Отже, проаналізувавши динаміку сукупних ресурсів та витрат домогосподарства (див. рис. 2.5), виявлено, що дані показники у період 2010-2021 рр. мають тенденцію до зростання. Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2021 р. збільшились порівняно з 2010 р. на 7930,0 грн або на 405 %, а сукупні витрати – на 10601,5 грн або на 358 %. Проте динаміка частки сукупних витрат в середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство має перемінну та нестабільну тенденцію. У період 2010-2014 рр. показник має незначні коливання, у 2015 р. відбувається зростання на 5,93 в. п. порівняно з попереднім 2014 р., а з 2015 р. по 2021 р. – спостерігається спад.

Стан домогосподарств, якість їх життя, доходи та витрати, заощадження – це показники, що характеризують державу в цілому, ефективність виконання її функцій та впливають на процес забезпечення національної безпеки [38].

Проаналізуємо динаміку показників, які характеризують доходи домогосподарств України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Доходи та витрати населення України в 2010-2021 рр., млн. грн

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи - всього	1101175	1251005	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060	4045191	4698611
у тому числі:												
заробітна плата	449553	521066	609394	630734	615022	709590	898326	1209097	1529367	1758588	1832294	2133647
прибуток та змішаний дохід	160025	198512	224920	243668	254307	323506	378213	477854	572065	678217	740334	893594
дохід від власності, одержаний	67856	68059	80769	87952	85114	80035	75452	78673	91164	117003	104986	107195
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	423741	463368	542781	586379	562325	658885	699340	886458	1056134	1190252	1367577	1564175
Витрати та заощадження - всього	1101175	1251005	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060	4045191	4698611
у тому числі:												
придбання товарів та послуг	838213	1024249	1194791	1304031	1316757	1568173	1840262	2359985	2884971	3356993	3520546	4324187
дохід від власності, сплачений	28844	29053	18567	21091	23495	18583	15564	21561	29975	39299	45788	47679
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	72251	83778	97226	107345	145736	154187	182914	239898	302237	360225	414937	504104
нагромадження нефінансових активів	19578	30856	-2954	5378	2912	-2117	-5481	-32060	-22889	-40335	-44539	-21678
приріст фінансових активів (заощадження)	142289	83069	150234	110888	27868	33190	18072	62698	54436	27878	108459	-155681
Наявний дохід	847949	971231	1149244	1215457	1151656	1362599	1582293	2008278	2470325	2905821	3117891	3559139
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	18485,6	21845,8	25206	26719	26782	31803	37080	47270	58442	69140	74688	83669,3

Наявний дохід у розрахунку на одну особу в Україні у 2021 році збільшилися в 3,97 рази у порівнянні з 2010 р. і в 2021 році становили 83669,3 грн. (таблиця 2.1). У структурі сукупних фінансових ресурсів домашніх господарств найбільша частка (59,90%) за 2021 р. належить оплаті праці, ще 20,2% - пенсіям, стипендіям, соціальним допомогам, наданим готівкою. Як видно на рис. 2.6, спостерігаються незначні темпи скорочення частки пенсій, стипендій та соціальної допомоги наданої готівкою в загальних обсягах доходів.

Рис. 2.6. Структурна динаміка сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство України у 2010 – 2021 рр.

*Складено автором на основі [74; 75]

В цілому в Україні зберігаються стабільно високі темпи зростання номінальної заробітної плати українців на фоні зниження розміру її реальної величини (див. рис. 2.7). Проте величина оплати праці в Україні є майже найнижчою в Європі [78]. Крім того, за оцінками фахівців до 40% заробітної плати в Україні виплачується в «конвертах», тобто ця частина оплати праці не враховується в офіційній статистиці і викривляє реальну ситуацію [79].

Вагому частку в складі сукупних ресурсів домашніх господарств складають пенсії – понад 20,80% від загальної суми станом за 2020 р. За досліджуваний період їх величина зменшується, що свідчить про негативні зміни

у сфері пенсійного забезпечення населення України. Проте, й у цьому аспекті фахівці звертають увагу на суперечливість внутрішніх процесів, пов'язаних із формуванням і виплатою пенсій в Україні.

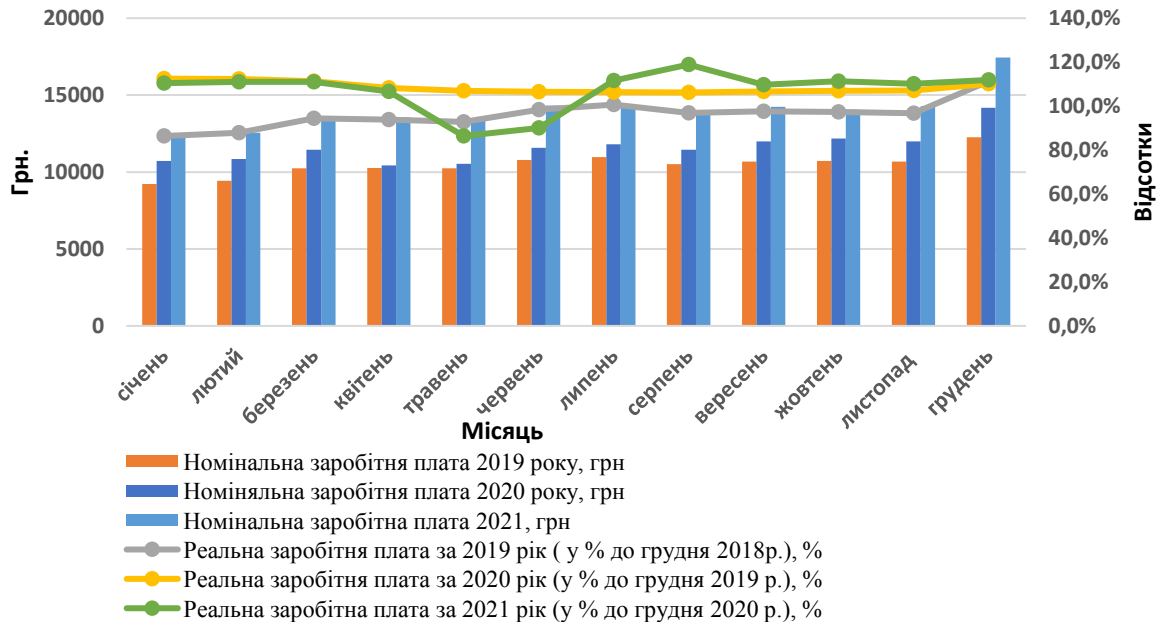

Рис. 2.7. Співвідношення реальної та номінальної зарплатної плати в Україні у 2019-2021 рр.

*Складено автором на основі [81;80]

Особливої уваги заслуговують джерела формування доходів домашніх господарств за рахунок здійснення ними підприємницької діяльності, самозайнятості, продажу особистого домашнього майна, нерухомості, сільськогосподарської продукції тощо. На 2021 рік їх частка складає 6,3% від загальної суми сукупних ресурсів домогосподарств та в аналізованому періоді спостерігається мінливий характер, зокрема на протязі 2015-2018 рр. спостерігається негативна тенденція спаду таких доходів, також у 2019-2020 рр. простежується падіння з 8,9% у 2019 до 6,3% у 2021 році відповідно. Це свідчить про наявність двох негативних факторів, що знижують доходність зазначеної діяльності: низький рівень розвитку цивілізованих ринкових відносин у сфері продажу продукції і майна домашніх господарств, високий рівень корумпованості і тіньової економічної діяльності. Шляхи розв'язання

проблемних питань полягаю у вдосконаленні фінансових відносин між домогосподарствами та іншими суб'єктами вітчизняної економіки.

Доцільно зауважити, що значну частину в доходах домашніх господарств складають допомоги, пільги, субсидії, компенсаційні виплати готівкою, стипендії, грошова допомога від родичів та інших осіб, аліменти, інші доходи. Разом вони складають 32% у 2010 р. і 25,7% у 2021 р., що, на жаль, свідчить про негативну тенденцію зменшення доходів домогосподарств у подальшому.

Так, надаючи рекомендації щодо покращення стану, важливо звернути увагу на те, що величина соціальної допомоги домашнім господарствам має чітку тенденцію, у продовж 2018-2021 рр. до зростання, незважаючи на збільшення оплати праці, в свою чергу, доходи від підприємницької діяльності, самозайнятості та інші доходи мають тенденцію до зменшення.

Результати досліджень також підтверджують низькі фінансові можливості домашніх господарств та необхідність створення з боку держави сприятливих умов для забезпечення їх розвитку за рахунок зростання власного ресурсного потенціалу: підвищення соціальної допомоги, пенсій, стипендій, розширення підприємницької діяльності та продажу власної продукції.

2.2. Оцінка рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств України

Важливою теоретичною та практичною проблемою у сфері фінансово-економічної безпеки домогосподарств є вимірювання її рівня. Науковці, які досліджують цю проблематику, у своїх публікаціях пропонують деякі показники, що, на їх думку, можуть відобразити загальний стан ФЕБ домашніх господарств. Так, Коковіхіна О. О. та Гармай І. Ю. пропонують враховувати рівень прожиткового мінімуму, розмір оплати праці, величину сукупних доходів на душу населення та їхню структуру, диференціацію населення за рівнем доходів, розмір ВВП на душу населення [82, с. 185-187]. А.С. Полторак зазначає

такі показники у розрахунку на одного члена домогосподарства, як розмір трудового доходу, сукупні доходи, обсяг ВВП, споживання харчових продуктів, величина житлової площі, а також питома вага заощаджень від сукупного обсягу доходів та структура доходів. Втім, науковець заперечує можливість агрегування різних видів безпеки домогосподарства й врахування різних методів оцінки ступеня захищеності в єдиному показнику [26, с. 54].

Автори монографії «Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення» пропонують навіть дві системи показників оцінки фінансово-економічної безпеки ДГ – з боку держави та самими домогосподарствами [43, с. 76-77]. Втім, залишається питання агрегування цих індикаторів, яке у монографії, на жаль, не вирішено.

У той же час в Україні вже є досвід інтегрованого оцінювання економічного стану домогосподарств, зокрема, Центром Разумкова розроблений Індекс поточної економічної спроможності [83]. Цей індекс, за словами авторів, характеризує (інтегрує) різні аспекти поточної купівельної спроможності, доступу до грошових ресурсів, а також фінансової стійкості громадян (насамперед, в частині їх заощаджень). При цьому поняття економічної спроможності охоплює не лише купівельну спроможність, але й економічну стійкість – здатність «усередненого» домогосподарства (сукупності більшості домогосподарств) до життєдіяльності за умови втрати джерел поточного доходу впродовж певного періоду часу. Індекс формується за такою структурою: заробітна плата та соціальні стандарти; диспропорції/зближення в доходах і заборгованості; заощадження і додаткові грошові ресурси; демографія і зайнятість. Отже, за змістом він наближається до відображення ФЕБ домогосподарств [83, с. 5-6, 14]. На вебсайті Центру міститься інформація про величину цього індексу за 2013-2019 роки [84].

Стосовно проблеми оцінки складних економічних явищ науковці зазначають, що якщо кількість показників невелика, теоретично можна обрати з них найбільш значущий і провести відповідне ранжування за його значеннями.

Якщо ж кількість показників є досить великою, вони мають різну природу, відображають різні характеристики досліджуваного явища або підстав для виявлення найбільш вагомого показника немає, вирішення завдання істотно ускладнюється. У такому випадку виникає завдання побудови узагальненого (інтегрального, зведеного) показника [85, с. 34]. Виходячи з цих міркувань, у випадку оцінки рівня фінансово-економічної безпеки вітчизняних домогосподарств необхідною і доцільною, на наш погляд, є саме побудова інтегрального показника.

Одночасно варто враховувати, що до системи індикаторів, що характеризуватимуть окремі складові фінансово-економічної безпеки, будуть входити показники, різні за одиницями виміру, економічним змістом, абсолютні та відносні, що не дозволяє застосовувати до них методи аналітичного узагальнення без відповідної адаптації. Тому з метою приведення індикаторів безпеки до співставного вигляду в аналітичній практиці застосовуються методи нормування (або стандартизації), що дозволяють перетворити різнорідні вихідні дані на однорідні.

Відомо, що ознака називається стимулятором (має зростаючу залежність якості), якщо вищим значенням ознаки відповідає краща якість об'єкта (наприклад, зростання ВВП як характеристика стану економіки). Ознака називається дестимулятором (має спадаючу залежність якості), якщо нижчим значенням ознаки відповідає краща якість об'єкта (зокрема, рівень інфляції). З метою незалежності інтегрального показника від одиниць вимірювання вихідних показників необхідно провести процедуру уніфікації шкал, за якої можливі значення цих показників завжди будуть обмежуватись відрізком $[0; 1]$. При цьому нульове значення перетвореного показника буде відповідати найгіршій якості за даною властивістю, а значення, що дорівнює 1, – найвищій.

Якщо вихідний індикатор є стимулятором, перетворення будемо здійснювати за формулою (2.1):

$$\widetilde{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ej}}, \quad (2.1)$$

де x_{ij} – значення j -того показника для i -тої складової;

x_{ej} – еталонне (максимальне) значення j -того показника.

Для базового індикатора, який є дестимулятором, формула стандартизації набуває вигляду (2.2):

$$\widetilde{x}_{ij} = \frac{x_{ej}}{x_{ij}}, \quad (2.2)$$

де x_{ej} – еталонне (мінімальне) значення j -того показника.

Запропонований метод передбачає узагальнюючий підхід до оцінювання базових якісних індикаторів, що забезпечує вирішення завдання визначення рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств незалежно від кількості показників, що входять до системи, і форми взаємозв'язку між ними.

Загальна логіка побудови інтегрального показника фінансово-економічної безпеки домогосподарств відображена на рис. 2.8.

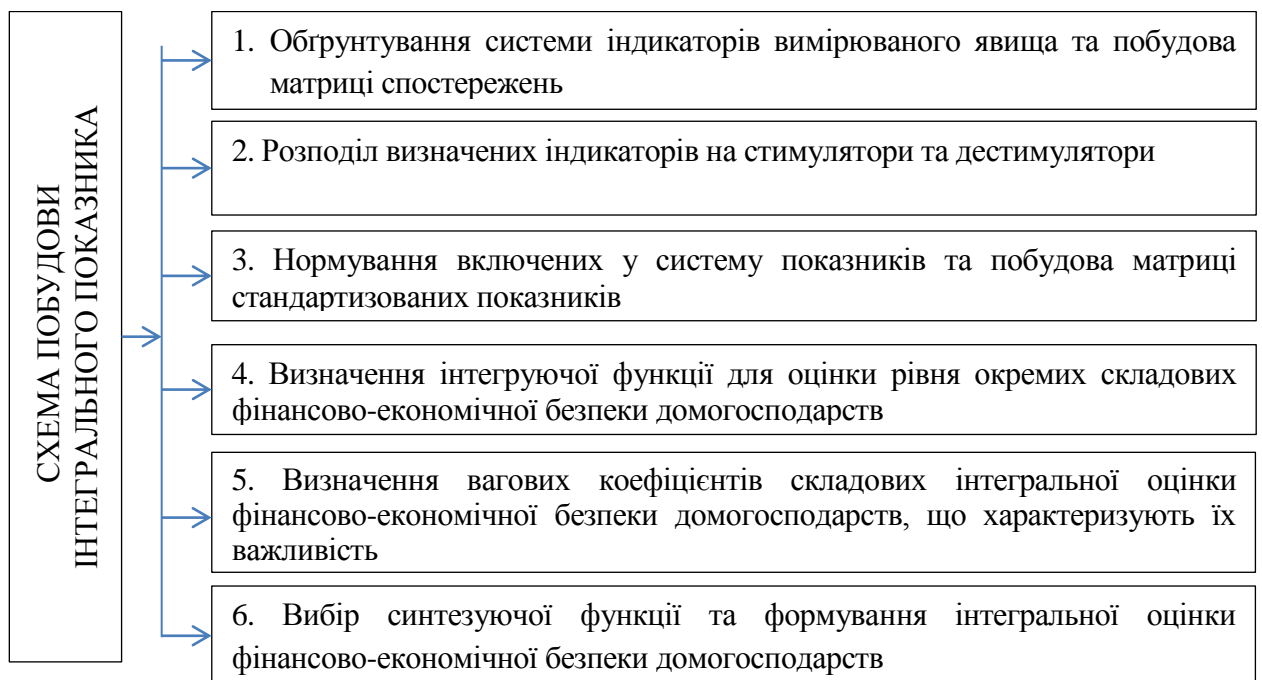

Рис. 2.8. Схема побудови інтегрального показника оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств

*Складено автором

На першому етапі оцінювання за кожною складовою фінансово-економічної безпеки відбиралися індикатори, які, по-перше, на нашу думку, за змістом відповідають її визначенню й динаміка яких суттєво впливає на зміни рівня безпеки. По-друге, приймалася до уваги наявність відповідних статистичних даних та можливість отримання їх переважно на офіційних сайтах державних установ. Зокрема, незважаючи на те, що рівень освіти населення може бути визнаний індикатором інформаційної безпеки домогосподарств, його не вдалося використати, оскільки такі дані з'ясовуються лише під час перепису населення. У результаті нами була побудована система показників оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств у розрізі її складових з одночасним кваліфікуванням їх як стимуляторів або дестимуляторів (додаток А). Ця система, безперечно, не може вважатися досконалою та завершеною, але вона надає можливість кількісного відображення процесів, що відбуваються у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки ДГ, й, на наш погляд, є достатньо комплексною і логічною.

Згідно із запропонованим переліком індикаторів було побудовано масив вихідних даних з визначенням еталонних значень кожного показника за період аналізу (додаток Б).

Наступним етапом розрахунків стало обчислення стандартизованих значень індикаторів оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств та побудова відповідної матриці (додаток В). Формування проміжних інтегральних показників безпеки за кожною з її складових (додаток Г) було здійснено на основі формули середньої геометричної (2.3), яка найчастіше застосовується при агрегуванні відносних значень:

$$\bar{X} = \sqrt[N]{\prod_{i=1}^N x_i} . \quad (2.3)$$

Динаміка отриманих результатів візуалізована на рис. 2.8. Як бачимо, за період аналізу практично всі інтегральні показники складових ФЕБ

домогосподарств мають висхідний тренд, крім продовольчої безпеки, рівень якої коливається навколо позначення 0,9, що говорить про відсутність суттєвих зрушень у цієї сфері за останні десять років. Варто розуміти, що розраховані показники означають не абсолютний рівень безпеки, а відносний, що відображає зміни за період аналізу. Поступово зростають рівні фінансової та майнової безпеки, а рівень соціальної різко знижується у 2020 році, що є цілком зрозумілим – на фоні пандемії зростає безробіття, збільшується диференціація доходів населення, погіршуються показники його здоров'я. Найбільш стрімку тенденцію зростання демонструє рівень інформаційної безпеки, визначений на основі обсягів використання вітчизняними домогосподарствами сучасних засобів і технологій зв'язку, на активізацію чого також суттєво вплинула велика кількість локдаунів та дистанційна робота.

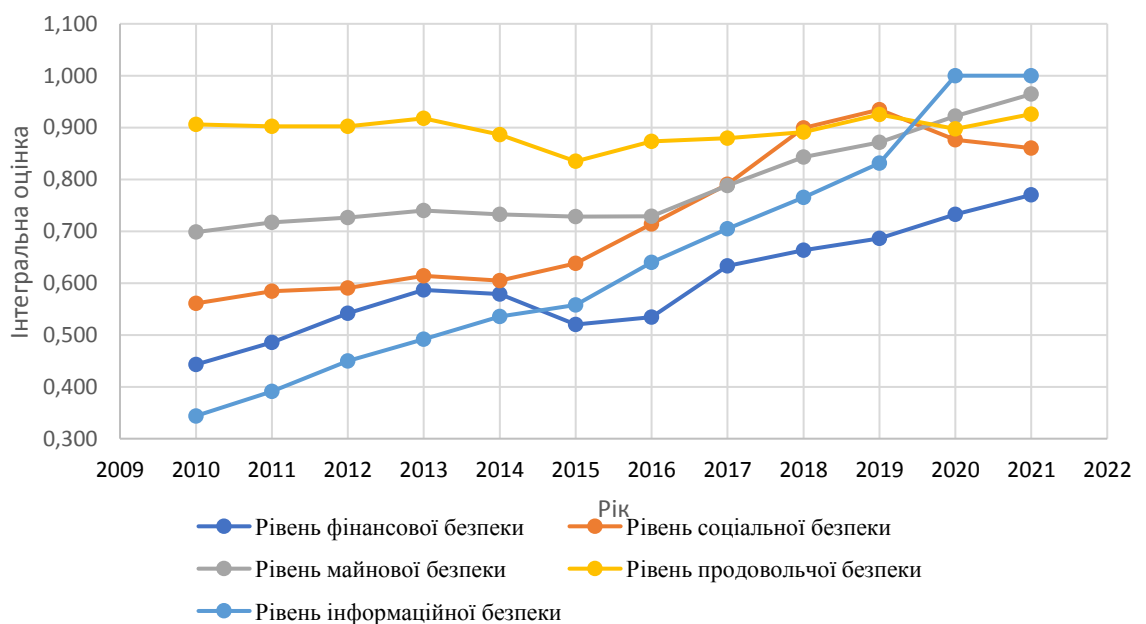

Рис. 2.9. Динаміка інтегральних показників рівня окремих складових фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні за 2010-2021 роки

*Складено автором на основі розрахунків.

Враховуючі всі суттєві складові, модель інтегральної оцінки рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств України може бути подана у такому вигляді (див. рис. 2.10).

Розрахунок інтегрального показника рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств було здійснено за формулою середньої арифметичної зваженої показників за окремими складовими безпеки. Результативний показник набуває значень від 0 до 1, й у міру його збільшення рівень безпеки домогосподарств підвищується.

З метою визначення вагових коефіцієнтів за групами оціночних індикаторів було застосовано експертний підхід, зокрема, було проведено опитування респондентів, які мають власні джерела доходів та самостійно приймають рішення щодо їх використання (викладачі університету). Загальна кількість опитаних становила 20 осіб. Результати опитування з розрахунком відповідних вагових коефіцієнтів систематизовано у додатках Д, Е. Цікаво зазначити, що всупереч нашим очікуванням, найбільшу вагу отримала така складова, як продовольча, а не фінансова, що, на нашу думку, додатково свідчить про важливість комплексного підходу до визначення безпеки ДГ.

Рис. 2.10. Модель інтегральної оцінки рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств України

*Складено автором

Результати розрахунку інтегрального показника фінансово-економічної безпеки домогосподарств України за 2010-2021 рр., що відображені на рис. 2.11, демонструють загальну тенденцію до його підвищення, що спостерігається навіть у 2021 році. На результат 2021 року вплинула позитивна динаміка таких складових ФЕБ, як фінансова, майнова та інформаційна.

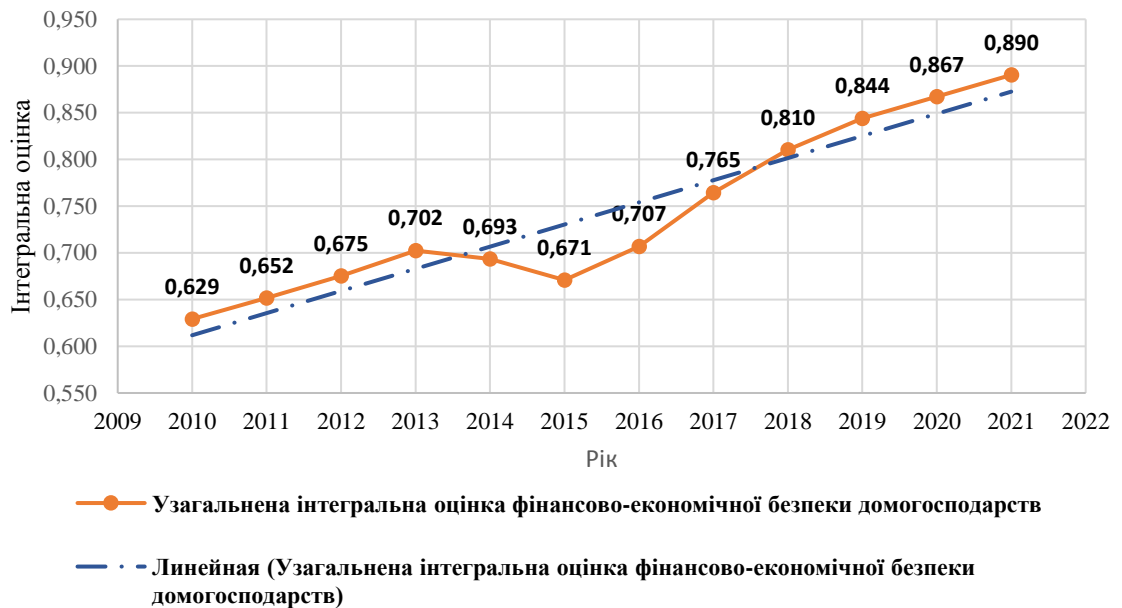

Рис. 2.11. Динаміка інтегрального показника рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні за 2010-2021 роки

*Складено автором на основі власних розрахунків.

Як бачимо на разі інтегральна оцінка стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні знаходиться на високому рівні та демонструє позитивну тенденцію зростання з 2015 по 2021 рр.

На наш погляд, цікаво порівняти динаміку розрахованого нами інтегрального показника фінансово-економічної безпеки домогосподарств і Індексом людського розвитку, що щорічно оприлюднюється Програмою розвитку ООН для міждержавного порівняння рівня життя, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу (рис. 2.12).

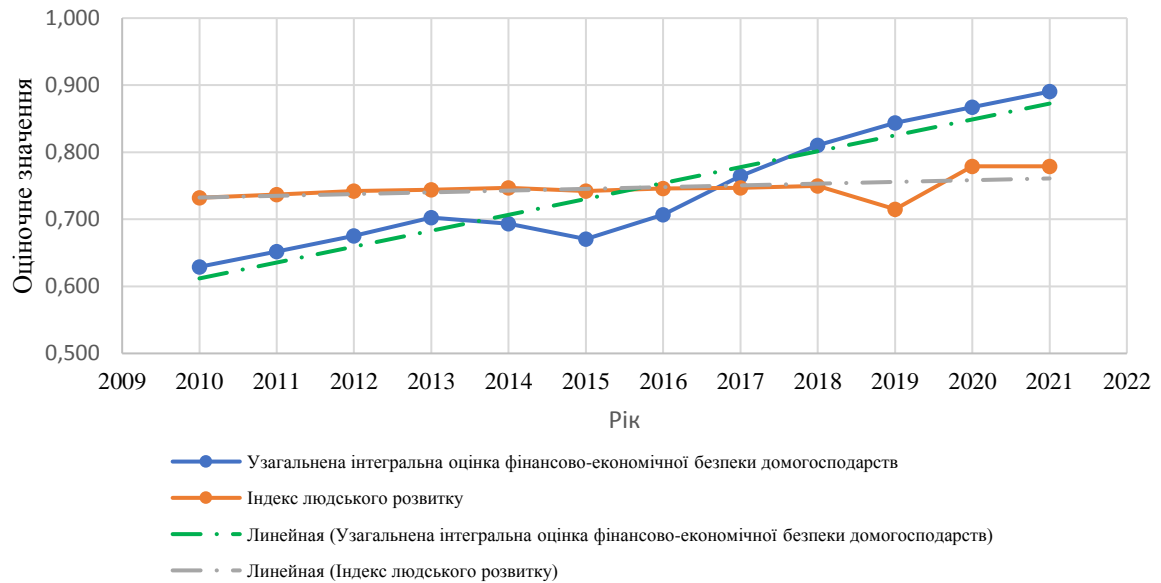

Рис. 2.12. Динаміка інтегрального показника рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні та Індексу людського розвитку за 2010-2021 рр.

*Складено автором на основі [86] та власних розрахунків

Судячи з графіка доцільно виокремити що, лінії їх трендів майже збігаються, а динаміка є подібною, навіть коли мова йде про погіршення показників України у 2013-2015 роках та їх покращення у 2018-2021 роках. Це можна вважати свідченням правомірності застосування запропонованого нами науково-методичного підходу до оцінювання фінансового-економічної безпеки домогосподарств та сформованої сукупності вихідних індикаторів.

Отже, на основі розрахованих індикаторів зазначимо, що найбільшої уваги з боку держави вимагає необхідність підвищення соціальної та продовольчої безпеки домогосподарств, рівня яких значною мірою знаходяться поза впливом державних органів влади, зокрема доцільно спершу розглянути методи впливу задля покращення стану продовольчої безпеки через врегулювання цін, оскільки більшість домогосподарств не мали змоги придбати основні товари через їх нестачу, що було спровоковано створенням, населенням країни, штучного попиту під час пандемії COVID – 19.

2.3. Аналіз заощаджень домогосподарств як джерела інвестиційного ресурсу економіки України

Одним із ключових питань, яке необхідно вирішити для побудови ефективної та сталої економіки є забезпечення національної економіки інвестиційними ресурсами, адже стабільне зростання економіки неможливе без залучення інвестиційних ресурсів. Джерелом цих ресурсів виступають національні заощадження, що займають особливе місце в системі економічних процесів, оскільки зачіпають інтереси багатьох економічних суб'єктів: домашніх господарств, кредитно-банківської системи, підприємств, держави. З одного боку, заощадження – важливий показник рівня життя населення, з іншого – джерело інвестицій [87, с. 70].

В сьогоденні вітчизняна економіка змушена головним чином орієнтуватися на внутрішні джерела інвестицій, оскільки, як показує аналіз, приплив іноземних інвестицій не тільки скоротився, а й демонструє відтік в окремі роки. Іноземні інвестори дуже чутливі до нестабільності економічної та політичної ситуації в нашій країні. Непередбачуваність дій держави щодо регулювання інвестиційних процесів, складна система ведення бізнесу віддаляють бажання іноземного інвестора щодо здійснення інвестицій.

На разі в Україні наявний значний нереалізований потенціал фізичних осіб, оскільки в умовах гострого дефіциту інвестиційних ресурсів залучення заощаджень цієї категорії позичальників у національну економіку набуває особливого значення, так як може активізувати інноваційний розвиток країни.

Вплив заощаджень на економічний розвиток розглядали Е. Гілл, К. Макконелл, А. Сміт, І. Фішер, У. Шарп та ін. Українська економічна наука з цього питання представлена такими дослідниками, як В. Д. Базилевич, О. Ватаманюк, О. Д. Гордей, О. В. Дзюблюк, Т. І. Єфименко, Т. Кізіма, В. В. Нагайчук, А. Ю. Рамський, А. Степанова, О. Л. Франченко, О.С. Шаманська, Т.В. Вовченко та іншими [88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96].

Оскільки заощадження домогосподарств є пріоритетним джерелом внутрішніх інвестицій, яке не використовується на повну міру та має великий потенціал. Домогосподарства отримують поточний дохід, витрачаючи його на споживання і заощаджуючи залишок через вплив ощадних мотивів. Так, за формою розміщення домогосподарства заощаджують дохід у двох формах:

- 1) неорганізовані заощадження зберігаються у населення (готівка (національна або іноземна валюта), коштовності, дорогоцінні метали тощо);
- 2) організовані заощадження характеризуються тим, що їх мобілізацію і розміщення здійснюються за допомогою банківських установ або фінансово-кредитних спілок (інші форми заощадження, зокрема банківські депозити або купівля акцій).

Заощадження домогосподарств є надзвичайно різноманітними за своїм складом, що відповідно зумовлює велику кількість фінансових інструментів їх залучення до сучасних інвестиційних процесів. Основними інструментами заощаджень домогосподарств на фінансовому ринку України є: готівка у національній та іноземних валютах, банківські депозити, кошти на рахунках у небанківських фінансово-кредитних установах (кредитних спілках, страхових компаніях, недержавних пенсійних фондах), цінні папери, золото тощо.

Характерними та незмінними для населення України є чинники, які впливають на ощадну активність, одним з яких є очікування домогосподарств щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку. Якщо домогосподарство припускає ріст цін на певні ресурси або їх дефіцит на ринку, очікується, що його поточне споживання збільшиться, в наслідку чого, заощадження зменшаться. Ще одним чинником, який несе вагомий вплив в заощаджувальну частину бюджету домогосподарств – податкові ставки. При їх збільшенні, зменшується дохід кінцевого використання домогосподарств і в висновку чого, скорочує їхнє споживання і заощадження [97, с. 2].

На сьогодні більш популярним і найбільш привабливим для українців інструментом заощаджень залишаються банківські депозити, що зумовлено

насамперед тим, що банківські установи забезпечують отримання стабільних доходів та пропонують інші численні супутні послуги для різних суб'єктів економіки в цілому. Зокрема, держава гарантує відшкодування депозитних вкладів населення, за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Однак не слід забувати і про певні недоліки розміщення коштів на банківських депозитних рахунках, а саме: невисокий рівень доходності, що, як правило, ледь перекидає інфляційне знецінення депозитних коштів, втрата доходів при достроковому знятті коштів, невідшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів, більших за встановлену законом суму.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на кінець дня, що передує дню початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200000 гривень [98].

Таблиця 2.2

Динаміка і структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, за строками повернення у 2010–2021 рр., млн.грн.

Період	Усього	у тому числі за строками							
		на вимогу	Питома вага,%	до 1 року	Питома вага,%	від 1 року до 2 років	Питома вага,%	більше 2 років	Питома вага,%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2010	275093	66164	24,05	99966	36,34	91938	33,42	17025	6,19
2011	310390	70921	22,85	104440	33,65	113824	36,67	21206	6,83
2012	369264	77153	20,89	125560	34,00	139490	37,78	27062	7,33
2013	441951	87720	19,85	121343	27,46	218308	49,40	14580	3,30
2014	418135	100171	23,96	135635	32,44	167752	40,12	14577	3,49
2015	410895	112524	27,39	176408	42,93	106162	25,84	15801	3,85
2016	444676	129638	29,15	171488	38,56	138169	31,07	5382	1,21
2017	495313	165978	33,51	181092	36,56	142017	28,67	6227	1,26
2018	530250	203410	38,36	210188	39,64	109895	20,73	6757	1,27

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2019	576126	240125	41,68	237690	41,26	92669	16,08	5642	0,98
2020	730317	378999	51,90	237493	32,52	104883	14,36	8942	1,22
2021	748667	419012	55,97	218757	29,22	101133	13,51	9765	1,30

*Складено автором на основі [99]

Варто наголосити, що вітчизняні домогосподарства надають перевагу формуванню заощаджень у банках на вимогу (див. табл. 2.2). Причому частка таких депозитів упродовж останніх трьох років (2019-2021) понад 41,68% у 2019 р. до 55,97% у 2021 р. Також засвідчимо, що в абсолютних розмірах обсяги таких депозитів відзначають позитивну динаміку зростання з 129638 млн. грн. у 2016 р. до 419012 млн. грн. Натомість за аналізований період все менше домогосподарства залучають депозити «від 1 до 2 років» із 91938 млн. грн. у 2010 р. до 101133 млн. грн. у 2021 р.

Найменшою є частка депозитів терміном більше 2 років (від 6,19 % у 2010 та 2013 рр. 7,33% (найвище значення) до 1,30 % у 2021 р.), що також, на нашу думку, зумовлено недовірою населення до діяльності банків в Україні.

Вітчизняні домогосподарства зберігають кошти на банківських депозитних рахунках як у національній, так і в іноземній валютах (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка і структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, у розрізі валют у 2010-2021 рр., млн. грн.

Період	Усього	у тому числі у розрізі валют							
		гривня	Питома вага, %	долар США	Питома вага, %	євро	Питома вага, %	інші валюти	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2010	275093	142924	51,95	96092	34,93	34330	12,48	1748	0,64
2011	310390	160530	51,72	114859	37,00	31620	10,19	3381	1,09
2012	369264	186772	50,58	146286	39,62	30831	8,35	2376	0,64
2013	441951	257829	58,34	150707	34,10	31199	7,06	2216	0,50
2014	418135	200859	48,04	181146	43,32	34223	8,18	1906	0,46
2015	410895	198876	48,40	177426	43,18	33034	8,04	1560	0,38
2016	444676	209601	47,14	199277	44,81	34480	7,75	1318	0,30

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2017	495313	252439	50,97	203681	41,12	38060	7,68	1134	0,23
2018	530250	289416	54,58	202567	38,20	37207	7,02	1059	0,20
2019	576126	339168	58,87	198405	34,44	37539	6,52	1014	0,18
2020	730317	433417	59,35	241523	33,07	53853	7,37	1525	0,21
2021	748667	463108	61,86	230262	30,76	53595	7,16	1702	0,23

*Складено автором на основі [100]

Як бачимо, показники табл. 2.3, свідчать про те, що найбільші суми депозитних вкладів населення були характерні для вкладень у гривнях (за станом на 01.01.2021 р. вони склали 463108 млн. грн.) та доларах США (залишки коштів на депозитних рахунках на кінець 2016 р. та становили 44,81 % становили 199277 млн. грн.). Втім це є свідченням, того що домогосподарства наразі зорієнтовані на диверсифікацію своїх вкладень, що пов'язано насамперед із фінансовою нестабільністю та очікуванням нових хвиль кризових явищ в економічній діяльності країни, адже за кризових умов в ощадно-інвестиційній поведінці домогосподарств домінує тенденція зберігати власні заощадження у неорганізованій формі (тобто поза банківською системою). Однак експерти застерігають, що вкладення коштів у купівлю іноземної валюти є досить ризиковим, оскільки у довгостроковій перспективі досить важко (навіть для експертів ринку) передбачити коливання курсу тієї чи іншої валюти [101, с. 122].

Слід зазначити, що в умовах фінансової кризи найбільш стійкими у контексті збереження є депозити у дорогоцінних металах, оскільки такі метали традиційно користуються довірою населення та їхня вартість поступово зростає. Крім того, їхньою перевагою також є і те, що в період кризи продаж банківськими установами іноземної валюти нерідко призупиняється, тоді як банківських металів – ні. Однак варто наголосити, що заощадження на основі банківських металів в основному здійснюються з метою отримання прибутку та у деяких випадках для забезпечення майбутніх планових витрат.

Проте світовий досвід підтверджує тезу про те, що ця форма вкладень є найбільш ефективною у довгостроковій перспективі [102, с. 37]. Основні переваги та недоліки існуючих в Україні форм депозитів наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Основні переваги і недоліки існуючих форм депозитів в Україні

Форми депозитів	Переваги	Недоліки	Вплив на фінансовий стан
Депозити в національній валюті	<ul style="list-style-type: none"> - компенсують вплив інфляції при стабільній економіці; - ліквідні; - висока процентна ставка; - слугують мотивом звички до збереження у домогосподарств 	<ul style="list-style-type: none"> - при зростанні інфляції грошові кошти знецінюються і відсотки за депозитами не перекривають інфляцію 	Сильний
Депозити в іноземній валюті	<ul style="list-style-type: none"> - дохід залежить від динаміки коливань валютного курсу національної валюти; - ліквідні, проте менше, ніж депозити в національній валюті 	<ul style="list-style-type: none"> - збиток залежить від динаміки коливань валютного курсу; - невисока процентна ставка 	Середній
Депозити в дорогоцінних металах	<ul style="list-style-type: none"> - вартість дорогоцінних металів постійно зростає; - найбільш перспективні для довгострокових вкладень грошових коштів 	<ul style="list-style-type: none"> - існує лише у формі злитків у ваговій формі - депозит відкривається при умові повної ваги злитку; - незначна відсоткова ставка за депозитом 	Низький

*Складено та узагальнено автором на основі [103]

Окрім банківських установ вітчизняні домогосподарства можуть вкладати свої тимчасово вільні кошти і у небанківські фінансово-кредитні інституції (кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя). Передумовами для розвитку більшості небанківських фінансово-кредитних інституцій традиційно вважаються ті ніші, які неспроможні зайняти банківські установи. І хоча діяльність цих установ із залучення заощаджень домогосподарств є менш потужною у порівнянні з банками, та вони все ж продовжують активно співпрацювати із сектором домогосподарств [90, с. 305].

Найбільш чисельними серед фінансово-кредитних інституцій ринку фінансових послуг в Україні (див. рис. 2.13) є фінансові компанії (984 шт. у 2021 р.) і кредитні спілки (289 шт. у 2021 р.), які в сучасних умовах слугують альтернативним інструментом залучення заощаджень населення до інвестиційних процесів та додатковим джерелом фінансування потреб домогосподарств.

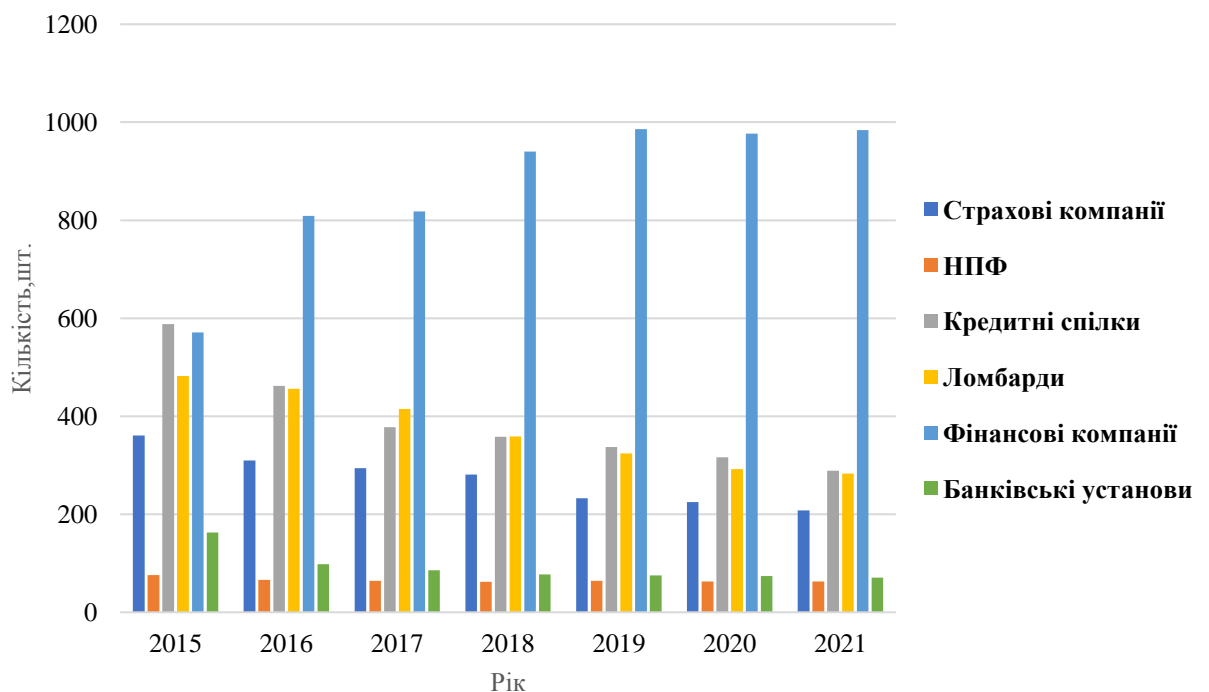

Рис. 2.13. Динаміка кількості банківських і небанківських фінансово-кредитних установ в Україні у 2015–2021 рр., шт.

*Складено та узагальнено автором на основі [104; 105; 106; 107; 108]

Упродовж 2015–2021 рр. кількість кредитних спілок в Україні суттєво зменшилась майже у 2 рази (з 588 до 289 шт.), що пояснюється істотним погіршенням їхнього фінансового стану і значним зниженням показників платоспроможності та ліквідності. Причому в період, що аналізується, спостерігається суттєве зниження практично усіх, без винятку, показників депозитної діяльності таких кредитних установ (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка основних показників депозитної діяльності кредитних спілок в Україні у 2015–2021 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість зареєстрованих кредитних спілок, шт.	588	462	378	358	337	316	289
Кількість членів КС, тис. осіб	764,6	642,9	564,1	479,0	456,9	413,6	379,8
Кількість членів, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду, тис. осіб	26,5	41,1	21,7	17,6	20,9	15,7	15,4
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду), млн.грн.	855,2	831,8	937,0	1045,7	1208,6	1170,4	1218,3

*Складено та узагальнено автором на основі [107]

Як бачимо, станом на 2021 рік на депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на загальну суму 1218,3 млн.грн., що більше на 4,09% (47,9 млн. грн.), ніж на кінець 2020 року. Кількість членів кредитних спілок, які мають внески на депозитних рахунках станом на 2021 р. склали 15,4 тис. осіб, що на 1,91% (0,3 тис. осіб) менше ніж у попередньому 2020 році. Також важливо виокремити, що у порівнянні з 2015 роком кількість учасників зменшилася на 41,89% (11,1 тис. осіб).

Загалом кількість членів кредитних спілок, на жаль також зазнає зменшення, про що зазначає те, що станом на 2021 рік їх кількість складає 379,8 тис. осіб, на противагу цьому у 2015 році їх відповідно 764,6 тис. осіб. Така

динаміка, скоріше за все спричинена скороченням кількості самих кредитних спілок в загалому.

Основними причинами, які стримують розвиток кредитної кооперації в Україні, є:

- низький рівень довіри населення до функціонування цих установ;
- менша прозорість діяльності кредитних спілок у порівнянні з банківськими установами;
- нестабільність курсу національної валюти і, як наслідок, стрімкий відтік депозитів;
- падіння купівельної спроможності населення;
- відсутність впевненості у стабільності отримання майбутніх доходів тощо.

За схожим принципом з недержавними пенсійними фондами працюють страхові компанії у сфері страхування життя, основні показники діяльності яких відображені у табл. 2.6.

Загальна кількість страхових компаній станом на 2021 р. становила 208, у тому числі СК «life» – 20 компаній. Кількість страхових компаній продовжує тенденцію до зменшення, так за 2021 рік порівняно з 2020 роком, кількість компаній зменшилася на 17 шт. (7,56%), порівняно з 2019 роком зменшилася на 25 страхових компаній. У порівнянні з 2020 роком на 602,5 млн. грн. (11,85%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій зі страхування життя. Рівень чистих валових страхових виплат зі страхування життя у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року зменшився на 1,85 в.п. та становив 0,7%.

Таблиця 2.6

Динаміка основних показників діяльності страхових компаній
Україні у 2015–2021 рр., млн.грн.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість страхових компаній, шт.	361	310	294	281	233	225	208
у т.ч. СК "life"	49	39	33	30	23	22	20

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8
Валові страхові премії	29736,0	35170,3	43431,8	49367,5	53001,2	60359,6	66432,4
у т.ч. премії зі страхування життя	2186,6	2756,1	2913,7	3906,1	4624,0	5084,7	5687,2
Валові страхові виплати	8100,5	8839,5	10536,8	12863,4	14338,3	15885,6	17535,5
у т.ч. виплати зі страхування життя	491,6	418,3	556,3	704,9	575,9	686,0	731,5
Обсяг сформованих страхових резервів	18376,3	20936,7	22864,4	26975,6	29558,8	32263,5	35103,9
у т.ч. резервів зі страхування життя	6889,3	7828,2	8389,6	9335,1	10273,7	11025,9	11853,5
Рівень чистих страхових виплат з всіх видів страхування, %	34,0%	32,3%	36,0%	36,1%	35,5%	36,8%	37,5%
у т.ч.:							
зі страхування життя, %	22,5%	15,2%	19,1%	18,0%	18,2%	16,9%	16,3%
за іншими видами страхування, окрім страхування життя, %	35,3%	34,3%	37,9%	38,4%	38,5%	40,0%	41,1%

*Складено та узагальнено автором на основі [105]

У сучасних реаліях заощадження домогосподарств за допомогою страхування життя теж можуть слугувати джерелом довгострокових інвестицій. Однак слід наголосити, що з огляду на події, які відбуваються упродовж останніх років в Україні, характеризується певними негативними тенденціями. Про це свідчить: загальне зниження вартості активів страхових компаній, зменшення їх ліквідності, особливо активів, розміщених у банківських установах (НБУ визнано неплатоспроможними близько 100 банків) та на фондовому ринку; втрата доступу до такого активу як нерухоме майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях України (Крим, Донецьк, Луганськ); істотне зростання витрат на забезпечення виконання страхових зобов'язань у зв'язку зі значною девальвацією національної валюти.

Сьогодні лише компанії, які упродовж останніх років здійснювали помірковану консервативну інвестиційну політику, мають належний запас фінансової міцності для нівелювання ризиків, що настали [109].

Таким чином, можемо стверджувати, що вітчизняний страховий ринок потребує рішучих та скоординованих дій з популяризації діяльності страхових компаній як інструменту залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств на фінансовий ринок України. Однак доводиться визнати, що обсяги валових страхових премій зі страхування життя значно перевищують обсяги валових страхових виплат, що свідчить про те, що в сучасних умовах діяльність страхових компаній передусім спрямована на отримання прибутку, а не на покращення фінансового стану застрахованих осіб.

На нашу думку, основною причиною стримування розвитку страхування життя в Україні є саме недовіра населення до страхових компаній. Також важливим чинником для розвитку страхування життя є рівень доходів населення загалом і заробітної плати зокрема, адже відомо, що формування добровільного ринку страхування життя в розвинених країнах світу розпочалося із досягнення величини заробітної плати у розмірі 500 дол. США на місяць [110, с. 74]. Отже, якщо середньомісячна заробітна плата громадян становитиме менше зазначеної суми, то масового страхування життя в державі не слід очікувати. В Україні навіть у 2021 році цей показник реально не сягає вищезазначеного показника у 500 дол. США. Як наслідок для пересічного українця платіж на страхування життя зазвичай належить до групи так званих «відкладених» потреб, які досить болісно дадуть про себе знати в майбутньому і часто не усвідомлюються громадянами сьогодні.

Визначимо, що підгалузь страхування життя в Україні необхідно реформувати, враховуючи при цьому її теперішній стан, соціальне значення, а також притаманний їй потужний інвестиційний потенціал. Саме тому найближчими пріоритетами у регулюванні ринку страхування життя мають стати: відновлення довіри громадян до цього виду страхування; впровадження

європейських принципів регулювання страхової діяльності; забезпечення прозорості страхового ринку шляхом забезпечення достовірної та регулярної фінансової звітності; капіталізація сектора тощо.

Активна участь населення в ощадних, кредитних та страхових програмах має позитивний вплив на соціально-економічне життя в країні. В умовах низького рівня розвитку фінансового ринку України, провідну роль у акумуляції заощаджень домогосподарств відіграють комерційні банки.

Популярність депозитів, порівняно з іншими формами організованих заощаджень в Україні, зумовлена рядом їх переваг: отримання фіксованого, передбачуваного доходу; можливість отримання інших банківських послуг; гарантоване відшкодування коштів у випадку банкрутства банку за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; регулювання банківських операцій з боку НБУ; захищеність від крадіїв. Так, доцільно розглянути динаміка основних показників діяльності банківських установ України у 2015–2021 рр. (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка основних показників діяльності банківських установ
Україні у 2015–2021 рр., млн.грн.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість діючих банків, шт.	163	98	86	77	75	74	71
Кредити надані фізичним особам	179040	157378	157287	203321	212133	203757	239576
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	168928	217110	368262	422917	462932	686262	712978
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) операціями)	416371	423989	455714	504894	544661	663664	699752

*Складено та узагальнено автором на основі [104]

Так, сукупні обсяги заощаджень домашніх господарств та населення в цілому України у формі ощадних (депозитних) операцій на рахунках в

комерційних та державних банках за підсумками 2021 р. становили 699752 млн. грн. Хоча, упродовж аналізованого періоду призупинили діяльність 92 банківські установи, діючим комерційним банкам вдалось зупинити тенденцію скорочення коштів вкладень в цінні папери та довгострокові інвестиції, які у 2014-2015 рр. зменшились на 22%. В цілому, за підсумками 2021 р. Кошти фізичних осіб (за ощадними (депозитними) операціями зросли у річному вимірі на 5,44% (до 699752 млн. грн.) та на 68,03% порівняно з 2015 р. Незважаючи на позитивний абсолютний приріст з 2015 р. депозитів домогосподарств залучених банківськими установами, у клієнтському портфелі домінують вклади на вимогу (за підсумками 2021 р. – 55,97%). Досить помітною є тенденція до зростання строкового ресурсу – депозитів розміщених на термін понад два роки (до 1,30%). Але, за умови тенденції скорочення упродовж періоду 2011-2016 рр., немає підстав говорити про відновлення довіри населення до банківських установ.

У сучасних умовах характерною ознакою української економіки є доволі значна питома вага неорганізованих заощаджень домогосподарств (готівка у національній та іноземних валютах) у їх загальній структурі. За оцінками вітчизняних фахівців, сьогодні в Україні «на руках» населення зберігає від 60 до 80 млрд. дол. США [111]. Формування таких заощаджень, на нашу думку, спричинене насамперед нестабільністю економічної ситуації, пандемією COVID-19, високими темпами інфляції, відсутністю дієвих інструментів для залучення заощаджень домогосподарств та їх трансформації в інвестиційні ресурси, а також нестачею необхідних знань і відповідного досвіду роботи фізичних осіб на фінансовому ринку України. Безумовно, такий фінансовий інструмент як неорганізовані заощадження є найзручнішим у контексті ліквідності. Але готівкові заощадження, які зберігаються вдома, поступово знецінює інфляція.

Недовірою населення до держави загалом та інституцій фондового ринку зокрема можна пояснити також і досить незначне використання

вітчизняними домогосподарствами такого фінансового інструменту як цінні папери. Фондовий ринок є одним із найбільш чутливих сегментів фінансового ринку, адже окрім низки економічних факторів на його функціонування впливають і численні соціальні регулятори (звички, умовності, певні стереотипи), незнання яких зумовлює слабку участь домогосподарств на цьому ринку. Соціологічні опитування свідчать, що лише близько 1–2% населення готові інвестувати свої заощадження в інструменти фондового ринку, а в Україні цінні папери становлять у середньому лише близько 1% усіх заощаджень [110, с. 75].

Отже, в результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок, що вітчизняні домогосподарства внаслідок не сформованості належного інституційного середовища не можуть сьогодні функціонувати в якості стратегічного інвестора, зацікавленого в піднесенні національної економіки та зміцненні її інвестиційного потенціалу. Тому активізація цього напрямку вимагає від органів державної влади і управління розробки національних проектів, орієнтованих на покращення фінансового стану українських домогосподарств та підвищення ефективності їх інвестиційної діяльності на фінансовому ринку України.

На жаль, сьогодні диктує несприятливі умови задля інвестування, оскільки з введенням військового стану та вторгненням Російської Федерації на територію України, зокрема ведення військових дій, домогосподарства, навіть не мають можливості вкладати кошти та відповідно не можуть виконувати роль стратегічного інвестора. Але з огляду на досить складну геополітичну ситуацію в країні, зазначимо, що держава розпочала продаж військових облігацій в яких гарантом виплати майбутніх відсотків (10-11% річних) є Міністерство фінансів України, тобто домогосподарства на разі можуть інвестувати свої заощаджені кошти, саме в облігації та відповідно допомогти ЗСУ та державному бюджету.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВА

3.1. Прогнозування фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні

В рамках кардинальних та динамічних змін, які відбуваються в Україні, стан підприємства, домогосподарства в майбутньому багато в чому залежить від рішень, прийнятих сьогодні. Для чіткого виконання функцій управління економічними процесами, для правильного вирішення нагальних завдань, що постають перед керівниками або ж учасниками, потрібно передбачити наслідки багатьох економічних явищ. Адаптація до швидких змін вимагає постійного корегування того, що робилося, і як воно робилося. Ефективним механізмом вирішення комплексу складних проблем виступає прогнозування на всіх ієрархічних рівнях управління [113, с. 8].

Про значну увагу до економічного прогнозування в Україні свідчить прийнятий Закон «Про державне прогнозування і розробку програм економічного і соціального розвитку України» [112].

Під прогнозом розуміють імовірне, науково обґрунтоване міркування про можливий стан об'єкта (процесу) у майбутньому або альтернативних шляхів і строків досягнення певних результатів [113].

Прогнозування (з грец. – знання наперед) – це процес розробки прогнозів на основі аналізу тенденції і закономірностей розвитку об'єкта (процесу) [113].

Прогнозування поєднує в собі два напрямки діяльності:

- описує чого найбільш імовірно слід очікувати у майбутньому, тобто визначає можливі перспективи, стани, шляхи вирішення проблем майбутнього;
- визначає бажаний (можливий) стан розвитку явища під впливом цілеспрямованої діяльності.

Відповідно до цього виділяють пошуковий і нормативний прогнози.

Пошуковий прогноз має здебільшого теоретико-пізнавальний характер, не враховує цілеспрямованих дій з боку суб'єктів управління. Його завдання – з'ясувати, як розвиватиметься досліджуваний об'єкт у разі збереження існуючих тенденцій. Нормативний прогноз має управлінський характер, пов'язаний з можливістю прийняття на підставі отриманих знань управлінських рішень, здатних вплинути на досліджуваний об'єкт. Його розробляють на засадах наперед визначених цілей у зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до існуючих тенденцій та їх змін у світлі поставленої мети [113].

Прогноз носить імовірнісний характер, що певною мірою робить його схожим з гіпотезою. Проте прогноз порівняно з гіпотезою має значно більшу визначеність, оскільки ґрунтується не тільки на якісних, а й на кількісних параметрах і тому дає змогу характеризувати майбутній стан об'єкта також кількісно [113].

У процесі прийняття управлінських рішень щодо забезпечення фінансової безпеки домогосподарств безпосередньо залежить від якості прогнозно-аналітичних досліджень та перспективної оцінки її стану. Ці дослідження і прогнози, розроблені на основі положень економетрії й повинні звести до мінімуму непередбачувані і негативні наслідки прийнятих управлінських рішень, зменшити невизначеність їх кінцевого результуючого ефекту. З цією метою до прогнозів стану фінансової безпеки домогосподарств висувуються такі вимоги:

- високий рівень обґрунтування методології та достовірності прогнозів, або зменшення імовірності прогнозних похибок;
- комплексність прогнозу, тобто в прогнозі повинна бути досить повна характеристика і динаміка того, що відбувається у фінансовому середовищі;
- збалансованість прогнозних оцінок та їх структурних блоків між собою;

– безперервність прогнозування, тобто прогнози різних періодів прогнозування повинні бути узгоджені між собою логічно, функціонально та інформаційно [114].

Розробка прогнозів стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств здійснюється відповідно до основних методологічних принципів прогнозування (див. табл. 3.1).

Тому, до прийняття будь-якого рішення, потрібно аналізувати ситуацію, що виникла, та прогнозувати показники. Перелік прогнозованих показників може відчутно варіювати. Цей набір величин можна прийняти як перший критерій для класифікації методів.

Таблиця 3.1

Основні принципи прогнозування фінансової безпеки домогосподарств

Назва принципу	Характеристика принципів
1	2
Принцип системності	вимагає взаємопов'язаності і співвідпорядкованості прогнозів об'єкта прогнозування і прогнозного фону, під яким розуміється сукупність зовнішніх по відношенню до об'єкта умов, істотних для вирішення завдання прогнозу. Цей принцип означає врахування впливу на стан фінансової безпеки як внутрішніх, так і зовнішніх загроз фінансовій безпеці, виражених значеннями показників фінансової безпеки
Принцип динамічності	забезпечує перехід від статичного аналізу показників фінансової безпеки до динамічного, що передбачає зміни значень показників і зв'язків між ними в часі
Принцип безперервності	вимагає безперервної коригування та уточнення прогнозів, оскільки результати прогнозу дійсні тільки протягом обмеженого періоду часу. Принцип передбачає визначення оптимальної величини циклу прогнозування
Принцип багатоваріантності	імовірнісний характер прогнозу вимагає розробки альтернативних варіантів розвитку стану фінансової безпеки регіону за кількома напрямками з наступним вибором оптимального варіанта
Принцип комплексності	допускає використання в діалектичній єдності двох методичних підходів; дослідного (пошукового) і нормативного (цільового). Принцип робить можливим узгодження пошукових і нормативних прогнозів різної природи і різного періоду попередження

Продовження табл. 3.1

1	2
Принцип верифікації	вимагає визначення достовірності, точності та обґрунтованості прогнозів
Принцип об'єктивності	вимагає високого ступеня відповідності прогнозованого та здійсненого (реального) стану підприємства. Ступінь об'єктивності прогнозу визначається такими чинниками: якістю і достовірністю вихідної інформації, адекватністю використовуваних методів прогнозування, термінами прогнозування. Принцип допускає вибір і обґрунтування критеріїв якості прогнозу
Принцип конкретності	вимагає високого ступеня достовірності вихідних даних, використовуваних для отримання прогнозу

*Складено та узагальнено автором на основі [114]

Щодо методів прогнозування, то за оцінкою деяких вчених нараховується близько 150 методів, які в свою чергу групуються та класифікуються за відповідними ознаками.

При обґрунтуванні й виборі управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням фінансової безпеки домогосподарств, важливу роль відіграють методи прогнозування, що дозволяють знаходити найбільш ефективні шляхи безпечного розвитку домогосподарств на основі всебічного ретроспективного аналізу і вивчення тенденцій розвитку їх фінансових ресурсів з погляду забезпечення фінансової безпеки [44]. Так, до методів прогнозування фінансово-економічної безпеки домогосподарств відносяться: метод експертних оцінок, стохастичний та детерміновані методи (див. табл. 3.2).

Стохастичні методи є найбільш прийнятними для отримання прогнозного значення фінансово-економічної безпеки домогосподарств.

Таблиця 3.2

Методи прогнозування фінансово-економічної безпеки домогосподарств

Назва методів	Характеристика методів
1	2
Методи	передбачають багатоступінчасте опитування експертів по спеціальних

Продовження табл. 3.2

1	2
Методи експертних оцінок	схемах і обробку отриманих результатів за допомогою інструментарію економічної статистики. Це найбільш прості і досить популярні методи. Застосування цих методів на практиці, звичайно, полягає у використанні досвіду і знань експертів. Як правило, це забезпечує ухвалення рішення найбільш простим і швидким чином. Недоліком є зниження чи повна відсутність персональної відповідальності за зроблений прогноз та некваліфікаційність експертів
Стохастичні методи	передбачає імовірнісний характер як прогнозу, так і самого зв'язку між досліджуваними показниками. Імовірність одержання точного прогнозу росте з ростом числа емпіричних даних. Ці методи займають провідне місце з позиції формалізованого прогнозування й істотно варіюють по складності використовуваних алгоритмів
Детерміновані методи	передбачають наявність функціональних чи жорстко детермінованих зв'язків, коли кожному значенню факторної ознаки відповідає цілком визначене не випадкове значення результативної ознаки

*Складено автором

Це пов'язано з тим, що зазначені методи припускають імовірнісний (стохастичний) характер як прогнозу, так і зв'язків між використаними даними і прогнозними фінансовими показниками. Вірогідність розрахунку точного фінансового прогнозу визначається обсягом емпіричних даних, що застосовуються при прогнозуванні. Проте, слід зазначити, що досліджувану класифікаційну групу складають: простий динамічний аналіз, багатofакторний регресійний аналіз та авторегресійні залежності.

При прогнозуванні фінансової-економічної безпеки домогосподарств доцільно використовувати фактографічні статистичні методи. Під фактографічними розуміються методи прогнозування, що базуються на фактично наявному інформаційному матеріалі про стан фінансово-економічної системи.

Динамічні процеси, які мають місце в економічних системах, найчастіше проявляються у вигляді ряду послідовно розташованих у хронологічному порядку значень того чи іншого показника, який у своїй зміні віддзеркалює хід

розвитку явища в економіці, що вивчається. Ці значення можна використати для обґрунтування різних моделей соціально-економічних систем.

Ряди динаміки бувають:

- дискретними, коли реєстрація здійснюється через визначені проміжки часу;
- неперервними, коли запис зміни процесу чи явища здійснюється неперервно [115].

В економічних дослідженнях використовуються дискретні ряди. Складовими елементами рядів динаміки є цифрові значення показника, які називають рівнями цих рядів, та моменти чи інтервали часу, до яких відносяться ці рівні [115].

При доборі вихідних даних для формування ряду динаміки необхідно виконувати такі умови:

- всі дані повинні бути зіставленими, тобто для інтервального ряду рівні мають відповідати однаковим інтервалам часу, а для моментних рядів – визначеним датам;
- повинна бути розмірна однорідність даних;
- необхідно вилучити всі випадкові відхилення, зумовлені реорганізацією об'єкта, зміною адміністративних границь, спеціалізацій тощо [115].

До методів короткострокового прогнозування відносять метод ковзного середнього та метод експоненційного згладжування. Особливістю цих методів є те, що для згладжування часового ряду на першому етапі використовується тільки декілька перших його рівнів, які створюють інтервал згладжування t . Для цих рівнів обирають поліном, степінь якого має бути меншою за кількість рівнів m , що створюють інтервал згладжування. За допомогою обраного поліному визначаються нові, вирівняні значення рівнів для середини інтервалу згладжування. Далі інтервал згладжування зсувається на один рівень ряду праворуч, визначається наступне значення ряду тощо. Точність прогнозу однозначно залежить від правильності вибору методу прогнозування в тому чи

іншому конкретному випадку. Однак це не означає, що в кожному випадку застосування є тільки одна модель. Цілком можливо, що в ряді випадків кілька різних моделей покажуть відносно надійні оцінки. Основним елементом в будь-якій моделі прогнозування є тренд чи лінія основної тенденції зміни ряду. В більшості моделей передбачається, що тренд є лінійним, однак таке припущення не завжди закономірно і може негативно вплинути на точність прогнозу [116].

З концептуальної точки зору метод ковзного середнього досить простий. Термін «ковзне середнє» використовується тому, що нове середнє обчислюється і слугує в якості прогнозу кожен раз, коли в розпорядженні виявляється нове спостереження [117]. Для ряду y_1, y_2, y_n визначається інтервал згладжування m , де $m < n$.

Якщо необхідно згладити несуттєві хаотичні коливання, то за можливості інтервал згладжування обирають значним. Величину m зменшують, коли необхідно зберегти незначні коливання. За інших однакових умов інтервал згладжування пропонується обирати непарним. Далі для перших m рівнів часового ряду обчислюється їхнє середнє арифметичне. Воно приймається за згладжене значення рівня ряду, яке знаходиться в середині інтервалу згладжування. Потім інтервал згладжування зсувається на один рівень праворуч, операції повторюються [117].

Якщо ковзна середня обчислюється як середня арифметична проста (K_{ct}), можна використати такий алгоритм її розрахунку (3.1):

$$K_{ct} = \frac{1}{t} * \sum_{i=t-n+1}^t x_i, \quad (3.1)$$

де t – межа числового ряду (наприклад, порядковий номер останнього звітного періоду);

n – досліджуваний інтервал ряду динаміки;

x_i – значення досліджуваного показника в i -му періоді.

Одним із спрощених підходів до прогнозування фінансової безпеки

домогосподарств може бути визначення її перспективної інтегральної оцінки на основі застосування ковзної середньої, розрахованої за формулою середньої арифметичної простої. Так, на основі інформації щодо результатів інтегральної оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств України у періоді 2010-2021 рр. (табл. Б.2) розрахуємо значення ковзної середньої для трирічних часових інтервалів та згладжені інтегральні оцінки результативного показника таким чином:

$$K_{\text{INT}2010} = 0,702 + \frac{(0,023 + 0,024 + 0,027)}{3} = 0,727$$

$$K_{\text{INT}2011} = 0,693 + \frac{(0,024 + 0,027 + (-0,009))}{3} = 0,707$$

на далі проводимо розрахунки за аналогією по рокам досліджуваного періоду.

Так, згідно з проведеними розрахунками за 2021 р. значення згладженої інтегральної оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств становить 0,901.

А отже, прогнозна інтегральна оцінка ФЕБ домогосподарств на 2022 р. становитиме:

$$K_{\text{INT}2022} = 0,890 + \frac{(0,034 + 0,023 + 0,023)}{3} = 0,917$$

Таким чином, згідно з побудованим прогнозом на 2022 р. очікується подальше покращення стану фінансової безпеки домогосподарств (див. рис. 3.1). Але, як бачимо поліноміальна лінія тренду побудована на тлі інтегральної оцінки, засвідчує, що після 2022 року очікується тенденція до зменшення, яке є

негативним свідченням майбутнього стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні.

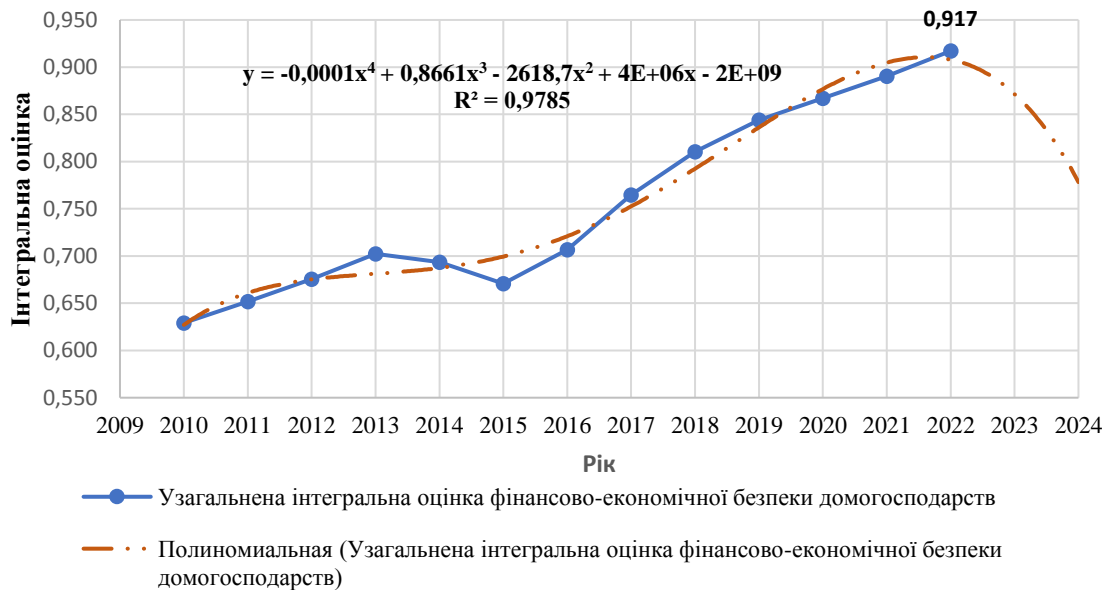

Рис. 3.1. Прогноз стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств на 2022-2023 рр., побудований методом ковзної середньої арифметичної

*Складено автором на основі розрахунків

Побудоване на основі фактичних та прогнозних оцінок фінансово-економічної безпеки рівняння тренду характеризується високим рівнем достовірності (коефіцієнт апроксимації становить 97,85%), що доводить його придатність для здійснення перспективної оцінки стану фінансово-економічної безпеки.

Кількісні методи є одними з найбільш розроблених і найчастіше використовуваних методів прогнозування, навіть незважаючи на те, що вони не мають механічного і тісного зв'язку з економічною теорією [116].

Основний інструмент кількісних методів прогнозування – екстраполяція. Суть прогнозної екстраполяції полягає у поширенні закономірностей, зв'язків і відношень, виявлених у певному минулому періоді, за його межі. Робиться припущення, що ці зв'язки є достатньо стійкі в часі, і при відсутності різких змін в найближчому майбутньому вони також залишаться у силі [113, с.55].

Залежно від гіпотез щодо механізму формування і подальшого розвитку процесу використовуються різні методи прогнозової екстраполяції. Їх можна об'єднати у дві групи:

- екстраполяція закономірностей розвитку – тенденцій і коливань;
- екстраполяція причинно-наслідкового механізму формування процесу – багатофакторне прогнозування (або моделювання) [113].

Ці методи розрізняються за способом опису об'єкта прогнозування. Основу екстраполяційних методів прогнозування складають динамічні ряди.

Динамічним рядом (рядом динаміки) називається послідовність показників, які характеризують зміну явища (процесу, об'єкта) у часі. Окремі спостереження динамічного ряду називаються рівнями [115].

За часом, відображеним у динамічних рядах, ряди поділяються на моментні та інтервальні [115].

В моментних рядах динаміки рівні виражають величину явища на відповідну дату, наприклад, залишки готової продукції на перше число кожного місяця, вартість основних фондів на початок чи кінець року та ін. [115].

В інтервальних рядах рівні виражають розміри явищ за проміжок часу, наприклад, випуск продукції за місяць, квартал, рік [115].

Розглядаючи соціально-економічним явищам, яким властиві дві взаємопов'язані риси: динамічність та інерційність. Динамічність проявляється зміною рівнів і варіацією показників, що характеризують процес; інерційність – сталістю механізму формування процесу, напрямку та інтенсивності динаміки протягом певного часу. Поєднуючи ці риси, динамічний ряд у будь-який момент часу містить залишки минулого, основи сучасного і зародки майбутнього.

Будь-який динамічний ряд складається з окремих рівнів, що у числовому виразі характеризують розвиток досліджуваного процесу в часі $Y_1, Y_2, Y_3, Y_4, \dots, Y_n$, де Y_1 – початкове значення рівня динамічного ряду;

y_n – останнє значення рівня динамічного ряду; y_i – будь-яке значення рівня динамічного ряду; n – кількість елементів динамічного ряду (періодів передісторії) [115].

Основні аналітичні показники динамічного ряду, які використовуються в прогнозуванні: абсолютний ланцюговий приріст, абсолютний базисний приріст, середній абсолютний приріст, ланцюговий коефіцієнт росту, середній коефіцієнт росту.

На основі яких, прогнозне значення показника \hat{y} після останнього відомого значення y_n для певного майбутнього періоду (1-го, 2-го, ...р-го) можна визначити за допомогою формул:

$$\hat{y}_{n+1} = y_n + \Delta(y_{n-1})_л, \text{ де } \Delta(y_{n-1})_л = y_n - y_{n-1}; \quad (3.2)$$

$$\hat{y}_{n+p} = y_n + \widehat{\Delta y} * p; \quad (3.3)$$

$$\hat{y}_{n+1} = y_n + k_{pn}, \text{ де } k_{pn} = \frac{y_n}{y_{n-1}}; \quad (3.4)$$

$$\hat{y}_{n+p} = y_n + (\bar{k}_p)^p, \quad (3.5)$$

де \hat{y} – прогнозні значення показника;

p – величина горизонту прогнозу ($p = 1, 2, 3 \dots$).

Розрахунок наведених вище аналітичних показників динамічного ряду можна провести з допомогою Microsoft Excel. При цьому розраховану за звітні періоди слід представити у вигляді таблиці (див. додаток Ж, табл. Ж.1).

Так, на основі розрахунку доцільно відобразити прогнозні показники на 2022-2023 рр. (див. рис. 3.2).

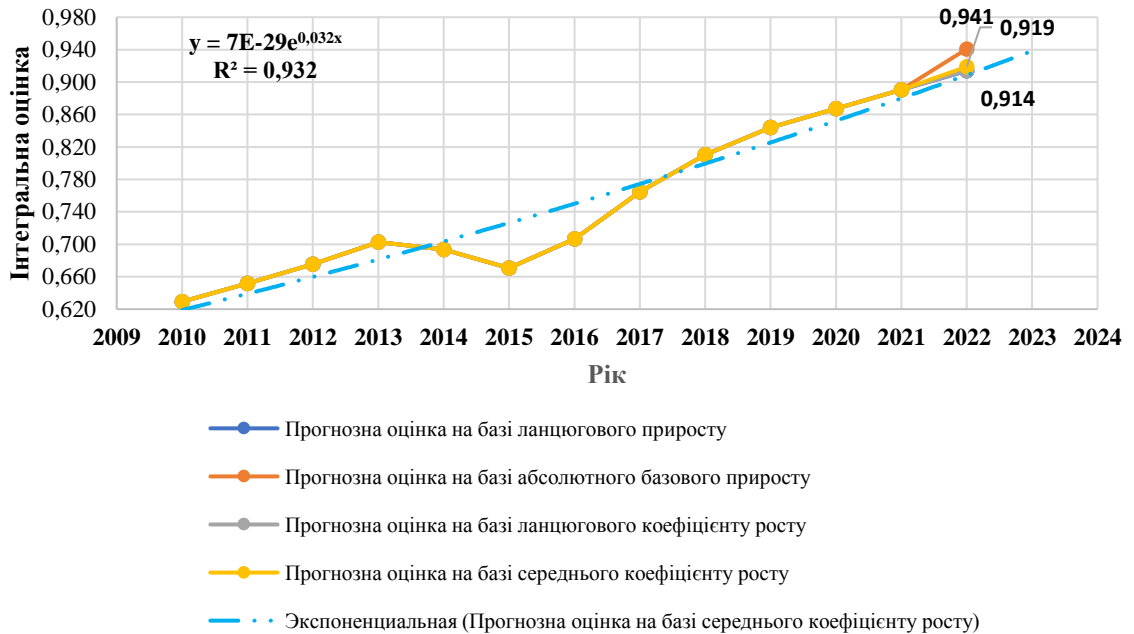

Рис. 3.2. Прогноз стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств на 2022-2023 рр., побудований за допомогою екстраполяція на основі аналітичних показників рядів динаміки

*Складено автором на основі розрахунків

Побудоване на основі розрахованих прогнозних оцінок фінансово-економічної безпеки рівень прогнозу характеризується достатньо високим рівнем достовірності (коефіцієнт апроксимації становить 93,2%), що підтверджує його придатність для здійснення прогнозної оцінки стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств.

Методи простої екстраполяції динамічних рядів і методи, які використовують рівняння часового тренду, базується на припущенні про збереження у прогнозованому періоді тих тенденцій, що склалися в «передісторії» (ретроспективі). Якби середні значення коефіцієнта росту і параметри рівняння тренду залишилися незмінними для різних відрізків часу, взятих з загального ретроспективного періоду, то названі методи прогнозування в зв'язку з простотою їх використання були б бездоганні [113, с. 96].

Результат прогнозу залежить від величини ретроспективного періоду, тобто визначається кількістю періодів так званої «передісторії». При прогнозуванні економічних процесів останній досягнутий показник є більш впливовішим за його минулі значення два, три та більше періодів назад.

Саме на врахуванні цього ґрунтується так звані адаптивні методи прогнозування. Сутність цих методів полягає в тому, що здійснюється постійна адаптація результатів «прогнозів» до нової (останньої) інформації, тобто ці прогнози стають чутливими до більш нової (сучасної) інформації, що значною мірою збільшує точність розрахунку.

Одним з методів адаптивного прогнозування є метод експоненційного згладжування (розроблений Р. Браном). В чисельних роботах цю методику було вдосконалено і розвинуто для великої кількості прикладних задач.

Сутність методу експоненційного згладжування полягає в тому, що кожен елемент (рівень) часового ряду згладжується за допомогою ваги, яка зменшується по мірі віддалення від кінця ряду за експонентою [113, с. 98].

Основна формула методу:

$$\hat{y}_{t+1} = \alpha * y_t + (1 - \alpha) * \hat{y}_t, \quad (3.6)$$

де \hat{y}_{t+1} – нове згладжене значення, або прогнозна величина на наступний період;

y_t – реальна величина спостереження досліджуваного процесу у період t ;

\hat{y}_t – старе згладжене значення прогнозу на період t ;

α – константа згладжування, значення якої знаходиться між 0 і 1 ($0 < \alpha < 1$).

Метод експоненційного згладжування досить простий і часто використовується для побудови короткострокових прогнозів. Він не потребує додаткової інформації, але він, на жаль, дає менше інформації. За його допомогою неможливо аналізувати внутрішні причини, що впливають на зміни прогнозованої величини. Існує багато модифікацій цього методу, окремі з яких

дозволяють враховувати тренд та сезонну складову і отримувати більш точні та надійні результати [113, с. 99].

Вибір константи α – процес складніший, оскільки різні її значення можуть дати значні розходження прогнозних даних. Єдиної методики розрахунку або обґрунтування значення α нема [113].

Автор методу експоненційного згладжування Р. Браун рекомендував наступну формулу для розрахунку α

$$\alpha = \frac{2}{n - 1}, \quad (3.7)$$

де n – період згладжування, тобто число рівнів ряду, для яких динаміка вважається однорідною і стійкою. На практиці найчастіше використовують значення α в інтервалі від 0,1 до 0,3 [113, с. 100].

Суть методу експоненційного згладжування з трендовим регулюванням полягає в розрахунку прогнозу простим експоненційним згладжуванням, а потім у визначенні позитивного чи негативного лагу в тренді [113].

Розрахунок прогнозу з регульованим трендом проводиться у три етапи, але, оскільки перший етап повністю співпадає з основною формулою, наведемо наступні два:

Етап 2. Розрахунок корекції тренду з використанням рівняння:

$$T_{n+1} = (1 - \beta) * T_n + \beta * (\hat{Y}_{n+1} - \hat{Y}_n), \quad (3.8)$$

де T_{n+1} – згладжений тренд для планового періоду;

T_n – згладжений тренд для попереднього періоду;

\hat{Y}_{n+1} – прогноз простого експоненційного згладжування для планового періоду;

\hat{Y}_n – прогноз для попереднього періоду;

β - трендова константа згладжування.

Етап 3. Розрахунок прогнозу з регульованим трендом:

$$y_{T(n+1)} = \hat{y}_{n+1} + T_{n+1} \quad (3.9)$$

Значення трендової константи згладжування β схоже на константу α в тому, що високе β робить більш впливовими поточні зміни в тренді, а низьке β дає меншу вагу поточним трендам. Значення β може бути відшукане шляхом визначення тих же відхилень, що і α . Прийняте значення трендової константи згладжування $\beta = 0,2$ [113, с. 103].

Задля розрахунку (див. додаток Ж, табл. Ж.2) та практичної ілюстрації (див. рис. 3.3) прогнозування методом експоненційного згладжування використаємо пакет програмного забезпечення Microsoft Excel.

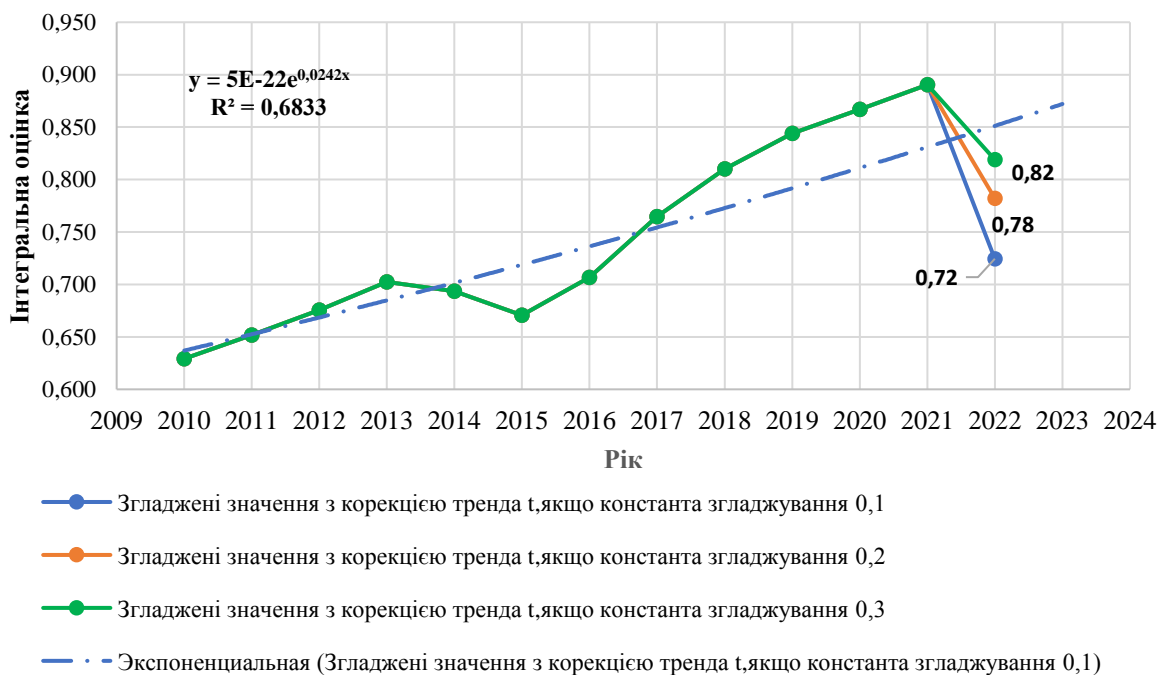

Рис. 3.3. Прогноз стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств на 2022-2023 рр., побудований за допомогою експоненційного згладжування з трендовим регулюванням

*Складено автором на основі розрахунків

Отже, за результатами здійсненої прогностної оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств, отримано неоднозначні результати. Разом з тим, враховуючи, за оптимістичними оцінками стан фінансової безпеки домогосподарств мало відрізнятиметься від досягнутого станом на 2021 рік та залишатиметься недостатнім. Але необхідним є відзначити що на сьогоднішній день в умовах військового стану та не визначеності на геополітичній арені світу та економіки країни в цілому, необхідно окреслити, що доцільно розглядати та покладатися в своїх очікуваннях на найгірший з прогнозованих варіантів розвитку стану домогосподарств в Україні на 2022-2023 рр. На підставі чого, доцільно рекомендувати населенню країни, як учасникам домогосподарств спрямувати зусилля на продовольче забезпечення та скорочення або раціональне управління власними витратами.

Зокрема запровадити швидку систему регулювання та необхідності розробки та реалізації на державному рівні управління заходами щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств. Система заходів щодо удосконалення формування фінансових ресурсів домогосподарств має бути спрямована на підвищення їх фінансових можливостей та досягнення фінансово-економічної стабільності, а відтак, їх фінансово-економічної безпеки.

3.2. Напрямки підвищення фінансово-економічної безпеки домогосподарств

Забезпечення фінансово-економічної безпеки домашніх господарств спрямоване на підвищення їх фінансових можливостей та економічну стабільність. До основних напрямів забезпечення ФЕБ домогосподарств, в цей, на разі, складний час що зумовлений наслідками пандемії та військовою агресією з боку російської федерації, веденням бойових дій на території України доцільно віднести:

- 1) збільшення доходів домогосподарств;

- 2) балансування доходів і витрат домогосподарств, як один із результатів підвищення фінансової грамотності населення;
- 3) використання самострахування;
- 4) страхування з залученням страхових продуктів відповідних компаній, що здійснюють цей вид діяльності;
- 5) правовий захист та захист інтересів домашніх господарств.

Перший напрямом передбачене здійснення низки заходів щодо збільшення доходів задля цього домашньому господарству необхідно здійснити наступні дії:

1. Пошук більше високооплачуваної трудової діяльності рекомендовано за фахом, але якщо не має вищої освіти, то доцільно змінити напрям трудової діяльності.

2. Створити приватний бізнес, що в свою чергу призведе до отримання доходів від підприємницької діяльності. Залучати до діяльності не лише власні кошти, але і запозичені фінансові ресурси.

3. Здійснити диверсифікацію джерел доходів. Пошук нових джерел доходів, що забезпечать збільшення загальної суми коштів родини (членів домогосподарства). Виявити потенційні джерела доходів та прийняти зважені фінансові рішення щодо їх реалізації.

4. Залучати прибуткові фінансові інструменти задля подальшого отримання, так званих, пасивних доходів від власності, інвестування коштів та інші.

Другий напрямок передбачає, що домогосподарствам вкрай важливим є здійснювати балансування доходів та витрат, тобто здійснювати «бюджетування діяльності домогосподарств». Так, у рамках цього напрямку важливим є здійснення планування як доходів, так і витрат домогосподарства, зокрема його членів (учасників). Визначення щотижневих доходів і витрати учасників домашнього господарства дає змогу скласти плани доходів та витрат домогосподарства на коротко-, середньо- і довгострокові періоди, тобто на місяць, квартал, рік тощо.

Так, у розрізі загального (зведеного) плану доходів і витрат доцільно виокремити такі напрями використання фінансових ресурсів:

- 1) витрати, спрямовані на забезпечення головних потреб пов'язаних з життєдіяльністю членів домогосподарства (харчування, одяг, взуття, побутова техніка, меблі, транспорт тощо);
- 2) витрати, спрямовані на духовний розвиток, культурний відпочинок, розважальні заходи;
- 3) витрати, на здійснення обов'язкових платежів;
- 4) витрати, зумовлені погашенням боргів (поточних залучених кредитів);
- 5) витрати, з забезпечення фінансово-економічної безпеки (страхові премії).

Як бачимо, планування майбутніх витрат домогосподарств у рамках їх доходів створює можливості не лише на збільшення добробуту за рахунок зростання їхнього прибутку, а й допомагає вчасно реалізувати поставлені перед собою цілі.

Третім напрямом забезпечення фінансово-економічної безпеки є здійснення самострахування домогосподарств, що передбачає:

- 1) сформувати резерв власних коштів домогосподарства, який матиме коротко-, середньо- і довгостроковий характер;
- 2) здійснення функції ззабезпечення захисту за допомогою сформованого резерву з залученням ощадних фінансових інструментів;
- 3) приймати раціональні, зважені фінансові рішення у рамках величини доходів і/ або фінансових ресурсів;
- 4) уникати ситуацій, можливої втрати частини доходів або фінансових ресурсів;
- 5) зважено і раціонально приймати фінансові рішення щодо розміщення фінансових ресурсів.

Формування фінансових резервів передбачає створення цільових і нецільових фондів домогосподарства, які мають коротко-, середньо- і

довгостроковий характер. Так, цільові фонди створюються задля досягнення тієї чи іншої конкретної цілі (наприклад, фонд з ремонту житла, фонд на відпустку, фонд з проведення весілля і т. д.). Нецільові фонди це, так звані, «кошти (резерви) на чорний день», які не мають конкретної цілі з використання, але створюються для фінансування непередбачених потреб, це витрати при настанні несприятливих подій в життєдіяльності домашнього господарства (хвороба, умисне і ненавмисне нанесення збитку майну домогосподарства, збиток від стихійних лих тощо).

Оскільки формування фінансових резервів домогосподарств відбувається за рахунок чистого прибутку та розподіляється на встановлені цілі самими учасниками домашнього господарства та відповідно використовується задля подальшого досягнення цих цілей доцільно розглянути схему формування цих резервів (див. рис. 3.4.).

Рис. 3.4. Формування резервів самострахування домогосподарствами

*Складено та узагальнено автором на основі [125; 52; 119; 120]

Домогосподарства можуть самостійно встановлювати розміри відрахувань з чистого прибутку, які можуть бути як фіксовані, так і в процентному співвідношенні. Так, вирахування можуть бути як щотижневі, щомісячні, щоквартальні тощо.

Сформовані резерви самострахування здебільшого є заощадженнями домогосподарств, які залежать від цілі спрямування та можуть бути розміщені як фінансові активи (наявні фінансові кошти в національній та іноземній валюті, депозити у національній та іноземній валюті, цінні папери та інші) і нефінансові активи (рухоме, нерухоме майно, людський капітал, тощо).

Основою для формування фінансово-економічної безпеки домогосподарств є вкладення коштів у людський капітал (інтелект, здоров'я, знання, якісна і продуктивна праця і якість життя). Ці вкладення коштів домогосподарств в майбутньому призводять до збільшення їх доходів.

Ефективність таких вкладень розглядається в теоріях людського капіталу, розроблених Т. Шульцем [121] і Г. Бекером [122]. Серед вітчизняних науковців цю проблематику досліджували Кізіма Т.О. [90], Шикіна Н.А. [123] та ін.

Оскільки будь-які кошти схильні до інфляції, доцільним є залучення ощадних фінансових інструментів з метою їх подальшого збереження або, як пасивний дохід, примноження розміру сформованих цільових і нецільових фондів.

Обґрунтовуючи четвертий напрям діяльності щодо подальшого забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств, яким є страхування з залученням можливостей страхових компаній та організацій (тобто зовнішнє страхування) домашніх господарств, яке представлено:

- 1) загальнообов'язковим державним страхуванням;
- 2) корпоративним страхуванням;
- 3) добровільним страхуванням домогосподарств.

Держава забезпечує фінансовий захист домогосподарств за допомогою формування відповідних цільових соціальних фондів. В Україні чотири:

Пенсійний фонд, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Формування цих фондів відбувається, в першу чергу, від єдиного соціального внеску домашніх господарств – найманих працівників; а також за рахунок обов'язкових відрахувань працедавців і дрібних приватних підприємців.

Необхідність забезпечення страхового захисту за рахунок держави обумовлено рядом причин:

1. Особливістю функціонування ринкової економіки є наявність в ній значної кількості домогосподарств, учасники (члени) яких працюють як наймані робітники. Домашнє господарство не завжди застраховане від настання таких страхових випадків, як тимчасова втрата працездатності, втрата роботи, унаслідок скорочення робочих місць, нещасних випадків на виробництві, настання пенсійного віку. Оскільки ці події несуть за собою ризик втрати доходу або його частини. Відтак підтримка з боку держави для домашнього господарства є необхідною.

2. Відсутність необхідних фінансових ресурсів не дозволяє забезпечити страховий захист членів домогосподарства за рахунок соціальної підтримки громадських організацій. У той же час, держава надає всеосяжний за характером захист, тоді як громадські організації, вибірково (тобто, оцінюючи стан, і надає перевагу тим, хто має більшу потребу).

3. Зменшення ризиків за рахунок добровільного особистого страхування не завжди можливе, оскільки у більшості домогосподарств, на жаль, відсутня необхідна кількість коштів для оплати страхових внесків, які є достатньо високими. В свою чергу при державному обов'язковому страхуванні охоплюється значна більшість домогосподарств із різними рівнями доходів.

На сучасному етапі держава не може повністю забезпечувати фінансовий захист домогосподарств, тому сукупність всіх ризиків повинна бути забезпечуватися за рахунок колективного страхування. Як показує світовий досвід, страхування фінансових ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям людей, доцільно розподілити між державою, підприємствами та домашніми господарствами, це надасть можливість сформувати повний страховий захист членів домогосподарств.

У нашій країні існує досвід корпоративного страхування. «Серед всієї різноманітності страхових корпоративних програм умовно можна виділити три види: пенсійне страхування, накопичувальне страхування життя і добровільне медичне страхування [124]».

Виграє від даного виду страхування як працедавець, так і населення-наймані працівники. Працівник в даному випадку, отримує страховий захист в особистому страхуванні за рахунок коштів підприємства. Працедавець отримує таку перевагу, як ефект програми «Золоті наручники», суть якого полягає в тому, що підприємство обумовлює накопичувальну програму і соціальні пільги для людини при прийомі на роботу, а потім надає йому вибір – продовжувати кар'єру в цій компанії, або перервати трудову діяльність з пропорційною виплатою, або відсутністю її, згідно до угодою [125, с. 161].

В умовах, коли держава і підприємства не можуть в повній мірі забезпечити страховий захист і всі пов'язані витрати з настанням страхових випадків, переносяться на «плечі» членів (учасників) домогосподарств, виникає необхідність самостійно забезпечити страховий захист за рахунок добровільного страхування [125, с. 162].

Задля цього домогосподарствам доцільно запропонувати таку модель страхового портфелю, який буде в змозі забезпечити захистити домогосподарства від ризиків, які спричиняє сьогодення.

Ідеальна модель страхового портфеля домогосподарства передбачає поєднання двох форм страхування (обов'язкового і добровільного) зокрема

обумовлюючи значну кількість договорів у різних галузях страхування: особисте страхування, майнове, соціальне, відповідальності, фінансових ризиків (див. рис. 3.5).

Рис. 3.5. Структура ідеального страхового портфеля домашнього господарства

*Складено автором на основі [125, с. 164]

Така модель страхового портфеля не доступна для рядового домашнього господарства, оскільки передбачає великі фінансові витрати на його формування по придбанню великої кількості страхових послуг. Відтак, задля формування індивідуального страхового портфеля домогосподарству доцільно самостійно визначити рівень страхового ризику і надати перевагу саме тому виду страхування, який несе найбільший ризик у тій чи іншій ситуації, що склалася.

П'ятим напрямом забезпечення фінансової безпеки обумовлений забезпеченням правового захисту. Так, правовий захист домогосподарства здійснюється за рахунок нормативно-правових актів, що приймаються на рівні

держави. Відповідні правові акти забезпечують регулювання відносин у сфері діяльності домашніх господарств.

Суб'єктами забезпечення правового захисту у розрізі фінансово-економічної безпеки домашніх господарств виступають: 1) держава в особі відповідних органів, що здійснюють контроль і нагляд за виконанням таких актів; 2) підприємства, установи, організації, які є виконавцями відповідних актів; 3) домашні господарства, які в процесі своєї діяльності є виконавцями відповідних актів.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств, на наш погляд, повинно включати розробку концепції і законодавчого нормування:

- розробити програму доступних кредитів для домогосподарств, представників мікропідприємств за рахунок надання пільгових і безвідсоткових кредитів, з залученням кредитних спілок, товариств взаємного кредитування тощо;

- реалізувати програми започаткування бізнесу домогосподарствами, за допомогою діяльності центрів зайнятості, задля подальшої присутності малих підприємств на ринку;

- переглянути існуючі нормативні вимоги щодо кредитного процесу, спрощення і стандартизація процедури розгляду заявок на отримання позики та процесу видачі кредитів домогосподарствам, що здійснюють підприємницьку діяльність (розробка загальних вимог до процесів кредитування усіма банками, стандартизація переліку необхідних документів);

- створити та налагодити систему start-up кредитування (кредити «з нуля») для домогосподарств, що працюють у сфері малого бізнесу;

- розвинути інфраструктуру ринку інвестицій за рахунок створення розгалуженої мережі інновацій, зокрема інноваційних фінансових установ, інноваційних банків тощо.

Задля забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств в край важливим є мати високий рівень освіти, а саме фінансової освіти. Уміння управляти власними та сімейними коштами підвищить добробут домогосподарства, а обізнаність у асортименті фінансових послуг дозволить активніше використовувати можливості на фінансовому ринку.

Наслідки низької фінансової грамотності населення проявляються у неправильному виборі банку чи засобу накопичення коштів, а як слідство до можливих втрат коштів, неефективному розподілі заощаджень тощо. Неграмотність та недовіра громадян до фінансових ринків, нерозуміння контрактних відносин та фундаментальних основ фінансової системи також стримують розвиток підприємницької діяльності і малого бізнесу.

Стабільний розвиток економіки залежить не тільки від впровадження найефективніших технологій та інновацій, але й від того, наскільки населення спроможне їх використовувати та взагалі розуміти. З нашого погляду, держава повинна сприяти формуванню у кожного громадянина постійної потреби у підвищенні свого рівня фінансової грамотності, організувати систему безперервної фінансової освіти, зокрема, через дистанційне навчання, особливо у умовах сьогодення.

Державна політика розвитку безперервної освіти має бути спрямована на інтеграцію України до європейського освітнього простору; розширення спектру форм і методів безперервної освіти за участі працедавців та освітніх закладів; налагодження співпраці з провідними міжнародними університетами та організаціями у сфері запровадження новітніх методів навчання та фахових освітніх програм.

Отже, запропоновані напрями із забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств є взаємозалежними і взаємодоповнюючими факторами, які охоплюють всі сфери діяльності домогосподарств. Тільки за умови повного виконання рекомендацій забезпечується подальше підвищення рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств.

ВИСНОВКИ

У сучасних складних умовах життя населення України, що зумовлені військовим вторгненням Російської Федерації, зокрема веденням бойових дій на території країни, наслідками світової пандемії COVID – 19 питання забезпечення фінансово-економічної безпеки домогосподарств виходять на перший план. Проведене дослідження теоретичних засад та прикладних аспектів фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні дозволило зробити такі висновки й узагальнення.

У сучасних нестабільних умовах ще більшою мірою зростає роль домогосподарств як фактору, який посилює або пом'якшує ризики виникнення кризових ситуацій, що послаблюють економічну безпеку держави. У порівнянні з іншими господарськими одиницями, домогосподарства мають більшу стійкість, тому що в них передбачається наявність тісних взаємозв'язків суб'єктів не лише за економічними інтересами, але і за рівнем спорідненості. Водночас, домогосподарство, здійснюючи надзвичайно важливі функції щодо накопичення капіталу з можливістю подальшого інвестування в економіку, а також щодо споживання вироблених товарів, тобто формування попиту, може значною мірою сприяти стабілізації економічного стану та виходу країни з трансформаційної кризи. Добробут, фінансова стійкість, платоспроможність домогосподарств, здатність повноцінно задовольняти зростаючі потреби своїх членів виступають критеріями відповідності економіки країни цілям сталого розвитку та запорукою її прогресивної динаміки у майбутньому.

Узагальнення наукових ідей, що містяться у вітчизняних та зарубіжних публікаціях з досліджуваної проблематики, дозволило з'ясувати сутність та складові фінансово-економічної безпеки домогосподарства, зокрема сутність фінансово-економічної безпеки визначається як невід'ємна частина економічної безпеки домогосподарств, яка відображає захищеність суб'єктів фінансово-економічних відносин, зокрема на рівні домогосподарства та кожного

громадянина (члена домогосподарства), оскільки проявляється через захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути будь-які загрози чи пристосуватися до умов зовнішнього середовища, що можуть чинити вплив на нього. В свою чергу складовими фінансово-економічної безпеки домогосподарств визначено: фінансову безпеку; інформаційну безпеку; соціальну адаптацію домогосподарств; майнову безпеку та продовольчу безпеку. Але доцільно зазначити, що поняття економічна безпека домогосподарств є ширшим та включає в себе фінансово-економічну безпеку домашнього господарства.

Після ідентифікації та класифікації чинників впливу та загроз на ФЕБ вітчизняних домогосподарств в умовах нестабільної економіки виділено 4 групи чинників впливу на стан фінансово-економічної безпеки домогосподарств, серед загроз, які розділяються на внутрішні та зовнішні доцільно виокремити найактуальніші загрози на сьогодні це: військові (бойові) дії на території країни та серед внутрішніх трагічні випадки з членами домогосподарства та втрата працездатності (набуття інвалідності членами домогосподарства).

Розглянувши поняття «фінансової грамотності» як основу підвищення економічної активності домогосподарств України, було визначено, що освіта в цій галузі може сприяти глобальному економічному зростанню та сталому розвитку шляхом покращення доступу до фінансових послуг та підвищення добробуту населення. Підвищення рівня фінансової грамотності в усьому світі, також може допомогти подолати соціально-економічні розриви та нерівність між країнами та всередині самої країни, таким чином це призведе до створення більш всебічного суспільства для населення. Політика у сфері фінансової освіти може сприяти досягненню більш широких економічних та соціальних результатів шляхом підвищення стійкості споживачів, зокрема домогосподарств до великих фінансових потрясінь.

Аналіз динаміки ресурсів і витрат, зокрема структури доходів домогосподарств доцільно відзначити, що значну частину в доходах домашніх

господарств складають допомоги, пільги, субсидії, компенсаційні виплати готівкою, стипендії, грошова допомога від родичів та інших осіб, аліменти, інші доходи. Разом вони складають 32% у 2010 р. і 25,7% у 2021 р., що, на жаль, свідчить про негативну тенденцію зменшення доходів домогосподарств. Надаючи рекомендації щодо покращення стану, важливо звернути увагу на те, що величина соціальної допомоги домашнім господарствам має чітку тенденцію, у продовж 2018-2021 рр. до зростання, незважаючи на збільшення оплати праці, в свою чергу, доходи від підприємницької діяльності, самозайнятості та інші доходи мають тенденцію до зменшення. В свою чергу, результати досліджень також підтверджують низькі фінансові можливості домашніх господарств та необхідність створення з боку держави сприятливих умов для забезпечення їх розвитку за рахунок зростання власного ресурсного потенціалу.

Аналіз наукових досліджень дає підстави стверджувати про відсутність цілісного методичного підходу до оцінки стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств, усталеної системи показників для такої оцінки. Запропонована модель оцінювання через розрахунок інтегрального показника, на наш погляд, сприятиме отриманню об'єктивної інформації щодо добробуту та рівня захисту економічних інтересів домогосподарств для подальшого аналізу та прийняття відповідних заходів.

Результати розрахунку інтегральної оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств України за 2010-2021 рр. демонструють, що, незважаючи на нестабільність соціально-економічного становища у державі, загальний рівень безпеки вітчизняних домогосподарств поступово зростає. Це зумовлено поступовим підвищенням соціальних стандартів, номінальних доходів населення, обсягів заощаджень, деяким покращенням майнового стану домогосподарств. Суттєвим фактором, що впливає на рівень фінансово-економічної безпеки домогосподарств, визначаються дії держави, зокрема необхідно підвищити рівень соціальної та продовольчої безпеки, що необхідно призведе до покращення стану безпеки домашнього господарства.

Після дослідження заощаджень домогосподарству розрізі інвестиційного ресурсу економіки України, з'ясовано, що вітчизняні домогосподарства внаслідок не сформованості належного інституційного середовища не можуть сьогодні функціонувати в якості стратегічного інвестора, зацікавленого в піднесенні національної економіки та зміцненні її інвестиційного потенціалу. Тому активізація цього напрямку вимагає від органів державної влади (у напрямі створення нормативно-правового забезпечення і управління розробки національних проектів, орієнтованих на покращення фінансового стану українських домогосподарств), фінансових установ (в аспекті безумовного дотримання прав споживачів фінансових послуг) та самих фізичних осіб – через підвищення відповідальності та фінансової грамотності, що забезпечить підвищення ефективності їх інвестиційної діяльності на фінансовому ринку України. Але з огляду на досить складну геополітичну ситуацію в країні, зазначимо, що держава розпочала продаж військових облігацій в яких гарантом виплати майбутніх відсотків (10-11% річних) є Міністерство фінансів України, тобто домогосподарства на разі можуть інвестувати свої заощаджені кошти, саме в облігації та відповідно допомогти ЗСУ та державному бюджету.

За результатами наданої прогностичної оцінки стану фінансово-економічної безпеки домогосподарств в Україні на 2022 рік, було отримано неоднозначні результати. Разом з тим, враховуючи, за оптимістичними оцінками стан фінансової безпеки домогосподарств мало відрізняється від досягнутого станом на 2021 рік та залишатиметься недостатнім. Але, виділивши подальшу тенденцію розвитку/занепаду у майбутньому 2023 році, необхідним є відзначити що на сьогоднішній день в умовах військового стану та не визначеності на геополітичній арені світу та економіки країни в цілому, необхідно окреслити, що доцільно розглядати та покладатися в своїх очікуваннях на найгірший з прогнозованих варіантів (на занепад) розвитку стану домогосподарств в Україні на 2022-2023 рр. На підставі чого, доцільно рекомендувати населенню країни, як

учасникам домогосподарств спрямувати зусилля на продовольче забезпечення та скорочення та/або раціональне управління власними витратами.

Задля підвищення добробуту домашніх господарств було визначено й обґрунтовано основні напрямки щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки домашніх господарств, які необхідно здійснювати за напрямками: збільшення доходів, балансування доходів та витрат домогосподарств, здійснення самострахування, страхування з використанням можливостей страхових організацій, правовий захист домашніх господарств. Відповідно до цього запропоновано планування доходів і витрат домогосподарств, формування різноманітних фінансових резервів та необхідного страхового портфеля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення» № 2058-III від 19.10.2000 № 2058-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>. (дата звернення: 07.10.2020).
2. Полторак А.С., Паламарчук В.Ю. Економічний добробут населення як показник рівня фінансової безпеки домогосподарств. *VII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики»*, 2020. С. 116-118.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. – Київ : Вид. Київ-го нац-го торг.-екон. ун-ту, 2004. – 759 с.
4. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств / В. М. Федосов // *Фінанси України*. – 2010. – № 11. – С. 121–124.
5. Політична економія: [підручник] / За ред. Ніколенко Ю. В. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
6. Річні національні рахунки доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України : Економічна статистика: станом на 01 січня 2019р. / Статистична інформація URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата перегляду: 03.05.2020 р.)
7. Марченко О.М., Оробчук М.Г. Необхідність поліпшення економічної безпеки сільських домогосподарств. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2012. №2. С. 292-303.
8. Твардовська Л.М., Півняк Ю.В., Чабаненко М.В. Проблема визначення економічної безпеки домашніх господарств в умовах ринкової економіки. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Серія «Економіка». 2012. Вип. 19. С. 226-229.

9. Komelina O.V., Pluzhnyk A.W. Economic insecurity of households as a key indicator in estimating economic security of the country, region, city. *Економіка і регіон*. 2015. №4 (53). С. 86-90.

10. Мясникович М.В. Экономическая безопасность домашних хозяйств как основополагающее условие безопасности государства. Опыт системного анализа. *Белорусский экономический журнал*. 2003. № 1. С. 50-55.

11. Ахмедова М.А., Блиничкина Н.Ю., Кобил Ш. Экономическая безопасность домохозяйств в условиях трансформационной экономики Республики Таджикистан. Региональные проблемы преобразования экономики. 2014. № 2. С. 142-147.

12. Kośny M., Piotrowska M. Economic security of households and their savings and credits. National Bank of Poland Working Paper No 146. Warsaw 2013. 71 s.

13. Cantó O., García-Pérez C., Romaguera-de-la-Cruz M. The dimension, nature and distribution of economic insecurity in European countries: A multidimensional approach. *Economic Systems*. 2020. 44(3). P. 1-19.

14. Hacker J. S. The great risk shift: The new economic insecurity and the decline of the American dream Second Edition. New York, Oxford University Press, 2019. 241 p.

15. Osberg L. Economic insecurity and well-being. DESA Working Paper No. 173. 2021. 29 p. URL: <https://www.un.org/en/desa/economic-insecurity-and-well-being>.

16. The United Nations. Universal Declaration of Human Rights. 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

17. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

18. Economic Security for a Better World. Programme on Socio-economic Security. ILO, September, 2004. URL: https://www.ilo.org/public/english/protection/ses/info/publ/economic_security.htm.

19. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: современное написание : в 4 т. Москва : Астрель : АСТ, 2001. Т. 1 : А - З. 2001. 1155 с.
20. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. Київ : Видавництво «Аконіт», 2008. Том. 1. 926 с.
21. Hlaing S. W., Kakinaka M. Financial crisis and financial policy reform: Crisis origins and policy dimensions. *European Journal of Political Economy*. 2018. 55. 224-243. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2017.12.005>.
22. Харазішвілі Ю.М., Дронь Є. В., Махортих Д. О. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України : аналітична записка. НІСД, 2014 р. URL: <http://www.niss.gov.ua/-articles/1501>.
23. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10>.
24. Полторак А. С. Фінансова безпеки держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
25. Тарангул Л. Л. Фінансова безпека України та інструменти її забезпечення. *Економічний вісник*. Серія: фінанси, облік, оподаткування, 2017. Вип. 1. С. 201-208.
26. Лиса О. В., Кухарева О. О. Аналіз фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 5(47). С. 166-171.
27. Li, Zh and Liu, L. (2018). Financial globalization, domestic financial freedom and risk sharing across countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, vol.55, pp. 151-169. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.04.003>.

28. Пожуєва Т. О. Фінансова безпека – необхідна умова функціонування підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1(25). С. 95-97.

29. Korol I., Poltorak A. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018, 4(2018), 1. pp. 235-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.

30. Койло В. В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій : дисертація канд. екон. наук, спец.: 08.00.08. Суми : СумДУ, 2018. 305 с.

31. Зварич М. С. Механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств України : дисертація ... аспірант, спец.: 08.00.08. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020. 218 с.

32. Єлецьких С.Я., Петрищева К.Г. Фінансова безпека підприємства в управлінні грошовими коштами. *Економічний вісник Донбасу*, 2017. № 3(49). С. 101-106.

33. Драган О. О. Фінанси домогосподарства: концептуальні підходи до визначення системи управління. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 2012. № 5. С. 124-128.

34. Данилюк М. М. Фінансова безпека домогосподарств в умовах фінансової нестабільності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 5/4. С. 6-8.

35. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Банківська система України: особливості діяльності сьогодення. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. № 3. С. 3–9.

36. Білоус І. І. Сутнісна характеристика поняття фінансової безпеки домогосподарств. *Держава та регіони*. Секція: Економіка та підприємництво, 2020. № 4(115). С. 33-37.

37. Андрушків Б., Кирич Н., Погайдак О., Мельник Л. Щодо ефективного використання інтелектуального потенціалу, який лежить в основі розвитку

виробничих сил і виробничих відносин України та який може підняти її економіку. *Вісник економічної науки України*, 2012. № 2 (22). С. 3-7.

38. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Аналіз доходів та витрат домогосподарств України. *Стратегічні пріоритети розвитку економічної системи України : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція* (12 листопада 2020 р.). Херсон : ХДАУ, 2020. С. 168-171.

39. Kośny M., Piotrowska M. Economic security of households and their savings and credits. National Bank of Poland Working Paper No 146. Warsaw 2013. 71 s.

40. Maroto M. The Great Balancing Act: Households, Debt, and Economic Insecurity. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*. 2021. Volume 7. P. 1-16.

41. Bossert W., D'Ambrosio C. Measuring Economic Insecurity. *International Economic Review*. 2013. Vol. 54(3). P. 1017–1030.

42. Драган О.О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття і сутність. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 8(171). С. 173-176.

43. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення / кол. авт. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Б. І. Пшика. Львів : СПОЛОМ, 2020. 274 с.

44. Твардовська Л.М. Проблема визначення економічної безпеки домашніх господарств в умовах ринкової економіки / Л.М. Твардовська, Ю.В. Півняк, М.В. Чабаненко // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 226-229

45. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

46. Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 2003. 313 p. URL: <https://www.fao.org/3/y4671e/y4671e.pdf>.

47. Мудрак Р.П. Поведінка споживача як чинник продовольчої безпеки домогосподарства. *Економічний часопис* – XXI. 2014. №3-4(1). С. 27-30.
48. Мостенська Т.Г. Продовольча безпека на рівні домогосподарств. *Наукові праці НУХТ*. 2015. Том 21. № 1. С. 121-133.
49. Зварич М. С. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози / М. С. Зварич // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. – 2017. – Вип. 2. – С. 29–33.
50. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // *Актуальні проблеми економіки*. – 2008. – № 12. – С. 53–65.
51. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки / Р. Г. Сніщенко // *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 149–159.
52. Ворошило В. В. Финансовая безопасность домашнего хозяйства: теоретические основы / В. В. Ворошило // *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. – 2010. – № 2 – С. 39–43.
53. Сніщенко Р. Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу й оцінки фінансової безпеки домогосподарств / Р. Г. Сніщенко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 27(2). – С. 105–109.
54. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – Київ : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
55. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посібник / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров ; за заг. ред. М. І. Зубка. – Київ: Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. – 226с.

56. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств : монографія / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. – Київ : Вид-во Європейського університету, 2005. – 170 с.

57. Берляк Г.В. Інвестиційні ризики та невизначеність в умовах глобалізаційних змін: обліково-аналітичний підхід. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжн. зб. наук. праць (Камянець Подільськ, 20 квітня 2014). Камянець Подільськ, 2014. С.38-41.

58. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки / Є. М. Рудніченко // Економіка, менеджмент, підприємництво : [зб. наук. пр.] / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2013. – № 25 (І). – С. 188–195.

59. Романовська Ю. А. Фінансова грамотність населення в Україні / Ю. А. Романовська, В. А. Урбанович // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. – 2017. – Вип. 2(2). – С. 99–103.

60. Global Money Week (Всесвітній тиждень грошей) / Офіційний веб-портал Національного банку України. — URL: <https://events.bank.gov.ua/gmw2021/>

61. Гаркавенко Н. Доходи та добробут населення напередодні асоціації з Євросоюзом / Н. Гаркавенко, Т. Новосільська // *Україна: аспекти праці*. – 2014. – № 8. – С. 23–31.

62. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору», вересень 2021 р. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4

63. Гаврилко Т. О. Фінансова грамотність населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / Т. О. Гаврилко, М. М. Довгань // *Причорноморські економічні студії*. – 2018. – Вип. 30(2). – С. 48–52.

64. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору», червень 2019 р. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2019 році URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf

65. Кізима Т. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу /Т. Кізима, О. Шаманська // *Світ фінансів*. – 2014. – Вип. 1. – С. 16–26.

66. Чечетова Н. Ф., Чечетова-Терашвілі Т. М. (2019) Finansova Hramotnist yak Zaporuka Uspikhu Upravlinnia Osobystymy Finansamy. *World Science*. 10(50), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31102019/6725. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ws/article/download/256/247/>

67. Кузів І. В. Вплив рівня фінансової грамотності домогосподарств на інвестиційний потенціал країни / І. В. Кузів // *Бізнес-навігатор*. – 2015. – № 1. – С. 143–146.

68. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність / О. О. Драган // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2015. – № 8. – С. 173–176.

69. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.) Результати опитування в таблицях Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>

70. Архівна статистична інформація. Статистичний збірник. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України за кожен рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_cdhd_zb.htm

71. Статистичний збірник. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України за 2021 рік (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) Київ 2021 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_cdhd_21.pdf

72. Архів. Статистичних таблиць. Доходи та витрати населення України за кожен з рік аналізованого періоду. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

73. Гончарова С.Ю. Показники оцінки рівня життя населення та їх систематизація / С.Ю. Гончарова, Ю.П. Радущко // *Бізнес-Інформ*. – 2012. - №6. – С. 114-117.

74. Статистична інформація. Структура сукупних ресурсів у періоді за 2010 – 2020pp. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvdg/ssr/ssr_20ue.xls

75. Статистична інформація. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2021 року. Структура сукупних ресурсів домогосподарств залежно від рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvdg/vrd_9m_21.zip

76. Статистична інформація. Структура сукупних витрат домогосподарств у періоді за 2010 – 2020pp. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvdg/ssv/ssv_20ue.xls

77. Статистична інформація. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2021 року. Структура сукупних витрат домогосподарств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvdg/vrd_9m_21.zip

78. Глущевський В. В. Методологічні основи концепції управління ризиками підприємницької діяльності / В. В. Глущевський // *Фінанси України*. – 2014. – № 10. – С. 116-124.

79. Башинський Т.В. Рівень життя населення: огляд методик оцінки / Т.В. Башинський // *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. – 2014. - Випуск 2 (43). – С. 232- 234.

80. Індекс реальної заробітної плати. Зведена таблиця індексів реальної заробітної плати з 2010 по 2022 pp. (%). Статистична інформація. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/index/>

81. Архів статистичної інформації за 2019-2021 рр. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zp_m_u.html

82. Коковіхіна О. О., Гармай І. Ю. Фінансова безпека людини у контексті зміцнення економічної безпеки країни. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62 дод. С. 185-187.

83. Шангіна Л., Юрчишин В. Індекс поточної економічної спроможності: комплексна оцінка соціально-економічної ситуації в Україні. Київ : Заповіт, 2017. 44 с.

84. Розумков Центр : вебсайт. URL: <https://razumkov.org.ua>

85. Григорук П.М., Ткаченко І.С. Методи побудови інтегрального показника. *БізнесІнформ*. 2012. № 4. С. 34-38.

86. Human Development Reports. United Nations Development Programme. URL: <https://hdr.undp.org/en/home>.

87. Мітал О. Г. Заощадження домогосподарств та їх трансформація в інвестиційні ресурси / О. Г. Мітал // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2017. – № 1. – С. 70–78.

88. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія / В. Д. Базилевич. – Київ : Знання-прес, 2003. – 560 с.

89. Гордей О. Д. Інвестиційний потенціал фінансових ресурсів домогосподарств України / О. Д. Гордей, А. В. Марченко, Ю. О. Страховська // *Держава та регіони*. Серія : Економіка та підприємництво. – 2018. – № 3. – С. 171–177.

90. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізима. – Київ : Знання, 2010. – 431 с.

91. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття «фінанси домогосподарств» у розрізі навчальної дисципліни «фінанси» / Н. Г. Нагайчук // *Фінансовий простір*. – 2014. – № 2. – С. 100–105.

92. Рамський А. Ю. Роль небанківських фінансово-кредитних установ у сфері мобілізації заощаджень домогосподарств / А. Ю. Рамський // *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. –2014. – Т. 19, Вип. 3(1). – С. 209–214.

93. Степанова А. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс країни / А. Степанова, Є. Удод // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Економіка. – 2012. – Вип. 136. – С. 45–50

94. Франченко О. Л. Використання заощаджень населення в інвестування економіки країни через структури фондового ринку / О. Л. Франченко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2011. – № 3 (118). – С. 194–199.

95. Шаманська О.С. Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки / О.С. Шаманська // *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. – 2012 – № 3. – С. 72–77.

96. Вовченко Т. В. Заощадження домогосподарств як складова фінансових ресурсів/ Т. В. Вовченко, Т. П. Гудзь // *Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства : тези доповідей XLII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2018 рік* (м. Полтава, 26–27 березня 2019 р.) : у 2 ч. – Полтава : ПУЕТ, 2019. – Ч. 1. – 368 с.

97. Маршук, Л., & Поліщук, К. (2021). Особливості заощаджувальної поведінки домогосподарств України в умовах пандемії. *Економіка та суспільство*, (25). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-87>

98. Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 04.01.2016 № 1 «Про затвердження Змін до Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами» Документ, чинний, поточна редакція — Прийняття від 04.01.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-16#Text>

99. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення. Статистика фінансового сектору. URL: <https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xlsx>

100. Депозити домашніх господарств у розрізі валют. Статистика фінансового сектору. URL: <https://bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xlsx>

101. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки [Електронний ресурс] / Л. В. Ключник // *Економічні науки*. Серія : Облік і фінанси. – 2016. – Вип. 13(2). – С. 119–126.

102. Кізима Т. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект / Т. Кізима // *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. – 2018. – Вип. 4. – С. 33–46.

103. Ворошило В. В. Формирование депозитного портфеля домохозяйств в условиях финансового кризиса. *Экономика и управление*, 2009. – № 2–3. – С. 113–117.

104. Наглядова статистика. Архів статистичної інформації. Основні показники діяльності банків України за період 2015-2021 рр. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Indicators_Banks_2022-05-01.xlsx

105. Наглядова статистика. Архів статистичної інформації. Показники діяльності страхових компаній за період 2015-2021 рр. URL: [https://bank.gov.ua/files/stat/Insurance_companies_NCSRFSM_\(PDF\).zip](https://bank.gov.ua/files/stat/Insurance_companies_NCSRFSM_(PDF).zip)

106. Наглядова статистика. Архів статистичної інформації. Показники діяльності ломбардів за період 2015-2021 рр. URL: [https://bank.gov.ua/files/stat/Lombards_NCSRFSM_\(PDF\).zip](https://bank.gov.ua/files/stat/Lombards_NCSRFSM_(PDF).zip)

107. Наглядова статистика. Архів статистичної інформації. Показники діяльності кредитних спілок за період 2015-2021 рр. URL: [https://bank.gov.ua/files/stat/Credit_unions_NCSRFSM_\(PDF\).zip](https://bank.gov.ua/files/stat/Credit_unions_NCSRFSM_(PDF).zip)

108. Наглядова статистика. Архів статистичної інформації. Показники діяльності фінансових компаній та лізингодавців за період 2015-2021 рр. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Financial_companies_NCSRFSM.zip

109. Показники діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні: станом на 01 січня 2019 р. / Національний банк України – URL: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>

110. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Є. Носова // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Економіка. – 2015. – Вип. 2. – С. 73–80.

111. Калініченко О. О. Фінансова грамотність – запорука успішного населення / О. О. Калініченко, О. І. Вікарчук, С. М. Ніколаєнко. // *Економіка. Управління. Інновації*. Серія : Економічні науки. – 2019. – Вип. 1. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5.

112. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 25, ст.195) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

113. Галушак М. П., Галушак О. Я., Кужда Т. І. Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник для економічних спеціальностей. – Тернопіль: ФОП Паляниця, 2021. – 160 с.

114. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – Київ : НІСД, 2014. – 117с.

115. Глушко А.Д. Дистанційний курс нормативної навчальної дисципліни Статистика напряму підготовки 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» URL: <https://dist.nupp.edu.ua/course/view.php?id=1525>

116. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт із дисципліни «Економіко-математичні методи та моделі: економетрика» (Модуль 1) для студентів напрямів підготовки 6.030502 «Економічна кібернетика», 6.030507

«Маркетинг», 6.030509 «Облік і аудит» всіх форм навчання. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – 31 с.

117. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія/ В. М. Гаєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Харків : ІНЖЕК, 2015. – 240 с.

118. Лойко Д. М. Динаміка змін у структурі споживання домогосподарств України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: "Економічні науки". 2018. №7. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-7-4046>.

119. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. Сер. : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 145–152.

120. Шулюк Б. Особливості прийняття фінансових рішень домогосподарств в умовах економічної нестабільності / Б. Шулюк // *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. – 2015. – Вип. 1. – С. 51–58.

121. Shultz T. Investment in Human Capital / T. Shultz // *Economic Growth – an American Problem*. – Englewood Cliffs, 1964. – P. 48–53.

122. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. Ред., послесл. Р. И. Капелюшников; предисл. М. И. Левин. – Москва: ГУ ВШЭ, 2003. – 593с.

123. Шикіна Н. А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу / Н. А. Шикіна, Г. М. Коцюрубенко // *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3815/1/pdf>.

124. Корпоративне страхування – основна складова соціального пакету. – URL: <https://med-insurance.com.ua/review/60>.

125. Воробйов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія / Воробйов Ю.М., Ворошило В.В. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. – 232 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Показники оцінки рівня фінансово-економічної безпеки домогосподарств та джерела інформації про них

Складова безпеки ДГ	Показник	Джерело даних	Стимулятор/дестимулятор (+/-)
1	2	3	4
Фінансова	F1 Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Укрстат. Ринок праці. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	F2 Співвідношення середньої номінальної та мінімальної заробітної плати на кінець року, разів	Розрахунки автора	-
	F3 Середній розмір місячної пенсії, грн.	Укрстат, Соціальний захист. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ Пенсійний фонд України. Статистика. URL: https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/	+
	F4 Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн.	Укрстат. Заробітна плата та стан її виплати. . URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/zpo_u.html	-
	F5 Рівень інфляції, %	Укрстат. Ціни. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	F6 Залишки коштів на депозитних рахунках домогосподарств у банках, млн. грн.	НБУ. Грошово-кредитна статистика. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic	+
Соціальна	S1 Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими номінального прожиткового мінімуму, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	S2 Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	S3 Прожитковий мінімум, грн.	Мінсоцполітики. Соціальні гарантії. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-garantii.html	+
	S4 Рівень безробіття, %	Укрстат. Ринок праці. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	S5 Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Укрстат. Населення та міграція. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	S6 Кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення, шт.	Укрстат. Охорона здоров'я. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+

Продовження табл. А.1

1	2	3	4
Майнова	М1 ВВП на душу населення	Мінфін. ВВП України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/	+
	М2 Частка витрат на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	М3 Частка домогосподарств, що повідомляли про купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла, %	Укрстат. Витрати і ресурси домогосподарств України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm	+
	М4 Житловий фонд України у середньому на 1 особу, кв. м.	Укрстат. Населені пункти та житло. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	М5 Частка домогосподарств, що мають земельні ділянки, %	Укрстат. Витрати і ресурси домогосподарств України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm	+
	М6 Частка домогосподарств, що мають автомобілі, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
Продовольча	Р1 Споживання продуктів харчування в ДГ у середньому за місяць у розрахунку на одну особу:		
	Р1.1 м'ясо і м'ясопродукти, кг	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	Р1.2 риба і рибопродукти, кг	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	- Р1.3 овочі та баштанні, фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	- Р1.4 картопля, хліб і хлібні продукти, кг	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	Р2 Частка витрат на продукти харчування та без-алкогольні напої у структурі сукупних витрат ДГ, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
	Р3 Частка витрат на алкогольні напої, тютюнові вироби у структурі сукупних витрат ДГ, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	-
Інформаційна	І1 Частка витрат на зв'язок, %	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	І2 Наявність персональних комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, шт. на 100 домогосподарств	Укрстат. Доходи та умови життя. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+
	І3 Частка населення, що користується Інтернетом, %	World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=UA	+
	І4 Обсяг реалізованих інтернет-послуг, млн. грн.	Укрстат. Інформаційне суспільство. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/	+

Додаток Б

Таблиця Б.1

Показники оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств України за 2010 – 2021 рр. та їх еталонні значення

Індикатор	Рік												Еталонне значення показника
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
F1 Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7103,79	8864,62	10496,82	11591,15	14014,24	14014,24
F2 Співвідношення середньої номінальної та мінімальної заробітної плати на кінець року, разів	2,526	2,738	2,759	2,838	2,849	3,306	3,598	2,220	2,381	2,517	2,406	2,319	2,220
F3 Середній розмір місячної пенсії, грн.	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1	1581,5	1699,5	1828,3	2479,2	2645,66	3082,98	3507,51	3507,51
F4 Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн.	1390,8	1139	915,2	830,1	753	1320,12	1880,8	1791	2368,4	2645,1	3034,4	3136,7	753
F5 Рівень інфляції, %	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105	110	99,8
F6 Залишки коштів на депозитних рахунках домогосподарств у банках та кредитних спілках, млн. грн.	275093	310390	369264	441951	418135	410895	444676	495313	530250	576126	730317	748666,9	748666,90
S1 Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими номінального прожиткового мінімуму, %***	8,6	7,8	9	8,3	8,6	6,4	3,8	2,4	1,25	1,1	1,6	1,9	1,1

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
S2 Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2	2,1	2	2,0	1,9
S3 Прожитковий мінімум, грн.	825	894	1017	1108	1176	1176	1330	1544	1700	1853	2027	2249,75	2249,75
S4 Рівень безробіття, %	8,8	8,6	8,1	7,7	9,7	9,5	9,7	9,9	9,1	8,6	9,9	10,3	7,7
S5 Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	70,44	71,02	71,15	71,37	71,37	71,38	71,68	71,98	71,76	72,01	71,4	72,1	72,1
S6 Кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення, шт.*	94	90,6	89,1	88	78,5	78,1	74,3	73,1	73	73	73	73	73
M1 ВВП на душу населення	23603,6	28813,9	30912,5	31988,7	35834	46210,2	55853,5	70224,3	84192	94589,8	100432,5	131907,2	131907,2
M2 Частка витрат на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла, %***	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2	1,7	2	2,1	1,8	2,2	2,2	2,3
M3 Частка домогосподарств, що повідомляли про купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла, %***	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8	8,7	8,6	8,6	10,1
M4 Житловий фонд України у середньому на 1 особу, кв. м.***	23,3	23,5	23,7	23,8	22,6	22,9	23,1	23,3	23,7	24,2	24,5	24,5	24,5
M5 Частка домогосподарств, що мають земельні ділянки, %***	55,3	55	55	54,3	55	55,2	56	54,9	54,7	56,8	56,2	56,1	56,8
M6 Наявність у домогосподарствах автомобілей, мікроавтобусів (у середньому на 100 домогосподарств, штук)***	21	21,5	22	22,5	23	23	23	24	25	27,5	30	30	30

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
- P11 м'ясо і м'ясопродукти, кг***	5,1	5,1	5	5,1	4,9	4,6	4,7	4,7	4,9	5,1	5,2	5,1	5,2
- P12 риба і рибопродукти, кг***	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6	1,2	1,2	1,3	1,4	1,5	1,4	1,3	1,8
- P13 овочі та баштанні, фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг***	13,2	13,6	13,8	13,5	12,7	11,9	12,5	12,2	12,7	12,8	12,4	12,7	13,8
- P14 картопля, хліб і хлібні продукти, кг***	17	17,1	16,9	16,1	15,9	15,1	15	14,8	14,6	14,3	14	13,2	13,2
P2 Частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої у структурі сукупних витрат ДГ, %***	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6	48,1	46	46
P3 Частка витрат на алкогольні напої, тютюнові вироби у структурі сукупних витрат ДГ, %***	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2	3,5	3	2,9
I1 Частка витрат на зв'язок, %***	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8	3,4	3,4	3,4
I2 Наявність персональних комп'ютерів, ноутбуків, планшетів, шт. на 100 домогосподарств**,***	31	39	47	55	63	71,5	80	85,5	91	94	97	97	97
I3 Особи, які користуються Інтернетом (% населення) - Україна	23,3	28,708	35,27	40,954	46,236	48,885	53,001	58,889	62,553	70,125	73,96627	73,966267	73,96626667
I4 Обсяг реалізованих інтернет-послуг, млн. грн.	3799,9	4260	4673,1	4908,5	5348,9	6130,5	9101,8	10817,9	12273	13727	21726,27	21726,268	21726,26828

*Інформація за показником S6 після 2017 року Укрстатом не оновлюється, тому за 2018-2021 роки прийнято значення цього показника на рівні 2017 року.

** Інформація за показником I2 надається раз на два роки, відповідно до проведення вибірових обстежень, тому відсутні показники розраховані як середні між показниками попереднього й наступного років.

*** Інформація за показниками на разі не оновлюється, тому прийнято за 9 місяців 2021 року

Додаток В

Таблиця В.1

Матриця стандартизованих показників для розрахунку інтегральної оцінки фінансово-економічної безпеки домогосподарств України за 2010 – 2021 рр.

Індикатор	Рік											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
F												
F1	0,161	0,189	0,217	0,234	0,248	0,299	0,370	0,507	0,633	0,749	0,827	1,000
F2	0,879	0,811	0,805	0,782	0,779	0,672	0,617	1,000	0,932	0,882	0,923	0,957
F3	0,294	0,328	0,357	0,419	0,435	0,451	0,485	0,521	0,707	0,754	0,879	1,000
F4	0,541	0,661	0,823	0,907	1,000	0,570	0,400	0,420	0,318	0,285	0,248	0,240
F5	0,915	0,954	1,000	0,993	0,799	0,696	0,888	0,878	0,909	0,959	0,950	0,907
F6	0,367	0,415	0,493	0,590	0,559	0,549	0,594	0,662	0,708	0,770	0,975	1,000
S												
S1	0,128	0,141	0,122	0,133	0,128	0,172	0,289	0,458	0,876	1,000	0,688	0,579
S2	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,950	0,905	0,950	0,939
S3	0,367	0,397	0,452	0,492	0,523	0,523	0,591	0,686	0,756	0,824	0,901	1,000
S4	0,875	0,895	0,951	1,000	0,794	0,811	0,794	0,778	0,846	0,895	0,778	0,748
S5	0,977	0,985	0,987	0,990	0,990	0,990	0,995	0,999	0,996	0,999	0,991	1,000
S6	0,777	0,806	0,819	0,830	0,930	0,935	0,983	0,999	1,000	1,000	1,000	1,000
M												
M1	0,179	0,218	0,234	0,243	0,272	0,350	0,423	0,532	0,638	0,717	0,761	1,000
M2	1,000	0,957	1,000	1,000	1,000	0,870	0,739	0,870	0,913	0,783	0,957	0,957
M3	1,000	0,980	0,911	0,970	0,832	0,703	0,673	0,703	0,792	0,861	0,851	0,851
M4	0,951	0,959	0,967	0,971	0,922	0,935	0,943	0,951	0,967	0,988	1,000	1,000

Закінчення табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
M5	0,974	0,968	0,968	0,956	0,968	0,972	0,986	0,967	0,963	1,000	0,989	0,988
M6	0,700	0,717	0,733	0,750	0,767	0,767	0,767	0,800	0,833	0,917	1,000	1,000
P												
P1.1	0,981	0,981	0,962	0,981	0,942	0,885	0,904	0,904	0,942	0,981	1,000	0,981
P1.2	1,000	0,944	0,944	1,000	0,889	0,667	0,667	0,722	0,778	0,833	0,778	0,722
P1.3	0,957	0,986	1,000	0,978	0,920	0,862	0,906	0,884	0,920	0,928	0,899	0,920
P1.4	0,776	0,772	0,781	0,820	0,830	0,874	0,880	0,892	0,904	0,923	0,943	1,000
P2	0,891	0,897	0,918	0,918	0,886	0,866	0,924	0,960	0,964	0,987	0,956	1,000
P3	0,853	0,853	0,829	0,829	0,853	0,879	1,000	0,935	0,853	0,906	0,829	0,967
I												
I1	0,794	0,765	0,824	0,824	0,824	0,706	0,676	0,706	0,765	0,824	1,000	1,000
I2	0,320	0,402	0,485	0,567	0,649	0,737	0,825	0,881	0,938	0,969	1,000	1,000
I3	0,315	0,388	0,477	0,554	0,625	0,661	0,717	0,796	0,846	0,948	1,000	1,000
I4	0,175	0,196	0,215	0,226	0,246	0,282	0,419	0,498	0,565	0,632	1,000	1,000

Додаток Г

Таблиця Г.1

Інтегральна оцінка фінансово-економічної безпеки домогосподарств України за 2010 – 2021 рр.

Індикатор	Ваговий коефіцієнт групи показників	Рік												
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
F1	Фінансова	0,161	0,189	0,217	0,234	0,248	0,299	0,370	0,507	0,633	0,749	0,827	1,000	
F2		0,879	0,811	0,805	0,782	0,779	0,672	0,617	1,000	0,932	0,882	0,923	0,957	
F3		0,294	0,328	0,357	0,419	0,435	0,451	0,485	0,521	0,707	0,754	0,879	1,000	
F4		0,541	0,661	0,823	0,907	1,000	0,570	0,400	0,420	0,318	0,285	0,248	0,240	
F5		0,915	0,954	1,000	0,993	0,799	0,696	0,888	0,878	0,909	0,959	0,950	0,907	
F6		0,367	0,415	0,493	0,590	0,559	0,549	0,594	0,662	0,708	0,770	0,975	1,000	
Інтегральна оцінка за групою F	0,26	0,443	0,486	0,542	0,587	0,579	0,520	0,535	0,633	0,663	0,686	0,732	0,770	
S1	Соціальна	0,128	0,141	0,122	0,133	0,128	0,172	0,289	0,458	0,876	1,000	0,688	0,579	
S2		1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,950	0,905	0,950	0,939
S3		0,367	0,397	0,452	0,492	0,523	0,523	0,591	0,686	0,756	0,824	0,901	1,000	
S4		0,875	0,895	0,951	1,000	0,794	0,811	0,794	0,778	0,846	0,895	0,778	0,748	
S5		0,977	0,985	0,987	0,990	0,990	0,990	0,995	0,999	0,996	0,999	0,991	1,000	
S6		0,777	0,806	0,819	0,830	0,930	0,935	0,983	0,999	1,000	1,000	1,000	1,000	
Інтегральна оцінка за групою S	0,16	0,561	0,584	0,591	0,614	0,605	0,638	0,714	0,790	0,900	0,935	0,876	0,861	
M1	Майнова	0,179	0,218	0,234	0,243	0,272	0,350	0,423	0,532	0,638	0,717	0,761	1,000	
M2		1,000	0,957	1,000	1,000	1,000	0,870	0,739	0,870	0,913	0,783	0,957	0,957	
M3		1,000	0,980	0,911	0,970	0,832	0,703	0,673	0,703	0,792	0,861	0,851	0,851	

Закінчення табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
M4	Майнова	0,951	0,959	0,967	0,971	0,922	0,935	0,943	0,951	0,967	0,988	1,000	1,000
M5		0,974	0,968	0,968	0,956	0,968	0,972	0,986	0,967	0,963	1,000	0,989	0,988
M6		0,700	0,717	0,733	0,750	0,767	0,767	0,767	0,800	0,833	0,917	1,000	1,000
Інтегральна оцінка за групою М	0,19	0,698	0,717	0,726	0,740	0,733	0,728	0,729	0,788	0,843	0,871	0,922	0,964
P1.1	Продовольча	0,981	0,981	0,962	0,981	0,942	0,885	0,904	0,904	0,942	0,981	1,000	0,981
P1.2		1,000	0,944	0,944	1,000	0,889	0,667	0,667	0,722	0,778	0,833	0,778	0,722
P1.3		0,957	0,986	1,000	0,978	0,920	0,862	0,906	0,884	0,920	0,928	0,899	0,920
P1.4		0,776	0,772	0,781	0,820	0,830	0,874	0,880	0,892	0,904	0,923	0,943	1,000
P2		0,891	0,897	0,918	0,918	0,886	0,866	0,924	0,960	0,964	0,987	0,956	1,000
P3		0,853	0,853	0,829	0,829	0,853	0,879	1,000	0,935	0,853	0,906	0,829	0,967
Інтегральна оцінка за групою Р	0,28	0,906	0,902	0,902	0,918	0,886	0,835	0,873	0,879	0,891	0,925	0,897	0,926
I1	Інформаційна	0,794	0,765	0,824	0,824	0,824	0,706	0,676	0,706	0,765	0,824	1,000	1,000
I2		0,320	0,402	0,485	0,567	0,649	0,737	0,825	0,881	0,938	0,969	1,000	1,000
I3		0,315	0,388	0,477	0,554	0,625	0,661	0,717	0,796	0,846	0,948	1,000	1,000
I4		0,175	0,196	0,215	0,226	0,246	0,282	0,419	0,498	0,565	0,632	1,000	1,000
Інтегральна оцінка за групою І	0,11	0,344	0,391	0,450	0,492	0,536	0,558	0,640	0,705	0,765	0,832	1,000	1,000
Узагальнена інтегральна оцінка фінансово-економічної безпеки домогосподарств	1	0,629	0,652	0,675	0,702	0,693	0,671	0,707	0,765	0,810	0,844	0,867	0,890

Додаток Д

Карта експертної оцінки складових фінансово-економічної безпеки домогосподарства

Фінансово-економічна безпека домогосподарства – це захищеність його економічних інтересів, що визначаються потребами його членів у гідному житті та всебічному розвитку, від зовнішніх загроз та внутрішніх дестабілізуючих чинників.

Фінансова безпека - полягає у достатності фінансових ресурсів у домогосподарства, його фінансової стійкості, можливості створення фінансових резервів.

Майнова безпека - наявність та достатністю майна, насамперед, житла, а також його захисту від злочинних посягань та знищення.

Продовольча безпека - існує тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі для активного та здорового життя.

Соціальна безпека - полягає у забезпеченні державою гідного і якісного рівня життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяння з боку держави розвитку людського капіталу.

Інформаційна безпека - пов'язана з підвищенням обізнаності членів домогосподарства у правовій, фінансовій та інших сферах, що дозволяє їм приймати своєчасні та обґрунтовані економічні рішення.

Просимо Вас висловити думку стосовно важливості окремих складових фінансово-економічної безпеки домогосподарства для його стійкого функціонування та розвитку:

Складові безпеки	Бали, від 1 до 5
Фінансова безпека	
Соціальна безпека	
Майнова безпека	
Продовольча безпека	
Інформаційна безпека	
1 – найменш важлива; 5 - найбільш важлива	

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Е

Результати експертного оцінювання важливості складових фінансово-економічної безпеки домогосподарств та розрахунку вагових коефіцієнтів

Експерти	Оцінка складових фінансово-економічної безпеки домогосподарства, бали				
	Фінансова	Соціальна	Майнова	Продовольча	Інформаційна
1	4	1	2	5	3
2	5	2	4	3	1
3	3	2	4	5	1
4	3	2	4	5	1
5	5	1	3	4	2
6	4	2	5	3	1
7	5	3	2	4	1
8	3	4	2	5	1
9	5	3	1	4	2
10	4	1	5	3	2
11	4	3	2	5	1
12	5	1	2	4	3
13	2	3	4	5	1
14	5	4	1	3	2
15	2	4	3	5	1
16	5	3	2	4	1
17	2	1	5	4	3
18	4	1	3	5	2
19	3	4	1	5	2
20	5	4	2	3	1
Разом балів	78	49	57	84	32
Ваговий коефіцієнт	0,26	0,16	0,19	0,28	0,11

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Розрахунок показників задля прогнозування методом екстраполяції на основі аналітичних показників рядів динаміки

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Узагальнена інтегральна оцінка фінансово-економічної безпеки домогосподарств	0,629	0,652	0,675	0,702	0,693	0,671	0,707	0,765	0,810	0,844	0,867	0,890	
Абсолютні ланцюгові прирости	-	0,023	0,024	0,027	-0,009	-0,023	0,036	0,058	0,046	0,034	0,023	0,023	0,914
Абсолютні базисні прирости	-	0,023	0,046	0,073	0,064	0,042	0,078	0,135	0,181	0,215	0,238	0,261	0,941
Середній абсолютний приріст прирости	-	0,023											
Ланцюгові коефіцієнти росту	-	1,035	1,036	1,039	0,987	0,967	1,053	1,081	1,059	1,041	1,027	1,026	0,914
Середній коефіцієнт росту	-	1,032											

Таблиця Ж.2

Розрахунок показників задля прогнозування методом експоненціального згладжування

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Узагальнена інтегральна оцінка фінансово-економічної безпеки домогосподарств	0,675	0,702	0,693	0,671	0,707	0,765	0,810	0,844	0,867	0,890	
Згладжені значення в період t, якщо константа згладжування 0,1	0,629	0,631	0,635	0,642	0,647	0,649	0,655	0,666	0,680	0,697	0,714
Корекція тренду в період t	0	0,000	0,001	0,002	0,003	0,003	0,003	0,005	0,007	0,009	0,010
Згладжені значення з корекцією тренда t, якщо константа згладжування 0,1	0,629	0,632	0,637	0,645	0,650	0,653	0,659	0,671	0,688	0,706	0,725
Згладжені значення в період t, якщо константа згладжування 0,2	0,629	0,633	0,642	0,654	0,662	0,663	0,672	0,690	0,714	0,740	0,765
Корекція тренду в період t	0	0,001	0,002	0,004	0,005	0,004	0,005	0,008	0,011	0,014	0,016
Згладжені значення з корекцією тренда t, якщо константа згладжування 0,2	0,629	0,635	0,644	0,658	0,667	0,668	0,678	0,699	0,726	0,755	0,782
Згладжені значення в період t, якщо константа згладжування 0,3	0,629	0,635	0,647	0,664	0,672	0,672	0,682	0,707	0,738	0,769	0,799
Корекція тренду в період t	0	0,001	0,003	0,006	0,007	0,005	0,006	0,010	0,014	0,018	0,020
Згладжені значення з корекцією тренда t, якщо константа згладжування 0,3	0,629	0,637	0,651	0,670	0,680	0,677	0,689	0,717	0,752	0,788	0,819

